

FEGYHÁZI REFORM

MAGYARORSZÁGON.

KÉZIKÖNYV

RÉSŐ ENSEL SÁNDOR

KÖZ- ÉS VÁLTÓ-ÜGYVÉDTŐL, A NÉMETORSZÁGI FEGYHÁZI EGYLET
TAGJÁTÓL STB.

PEST, 1868.
KHÓR ÉS WEIN KÖNYVNYOMDÁJA
DOROTTYA-UTCZA 14. SZÁM.

1.

A fegyenczek tápozásáról.

1.

A házi és bérleti kezelés melletti és elleni érvek.

A tápozást vagy az állam kezeli saját tisztviselői által, vagy azt, bizonyos évi bérfizetés mellett, meghatározott számú évekre, magán vállalkozóknak adja ki.

A tápozást, hogy saját kezelés mellett, vagy bérletileg előnyösebb-e kezelni? – ereszben eltérnek a nézetek egymástól, miért is némely államok a saját kezelésnek, mások ellenben a kibérlésnek adják az elsőséget, és mindkét rész eljárását elleni és melletti érvekkel támogatja. *)

*) A tápozást megismertetni felette fontos kérdésnek tartjuk, mert bármely államot nézzünk is, ez ügyben a haladást fokozatosnak és még befejezettek nem találjuk. Franciaország az 1791: 22- tnyel házilag rendelte a rabokat tápoztatni, de nem adott mást, mint kenyeret és vizet, ennek árát is levonta a munkás rab keresményéből, később azonban meleg levesben is részeltette őket. 1819. ápr. 9. tnyével már rendelkezett, hogy a tápozás az egészségi viszonyok szerint történjék. Azelőtt magánosok segélyéből történt az élelmezés, de az a mennyiség, mely bejött, a túlszámmal levő rabokat nem elégíthette ki.

Hazánkban, így a többek között Heves vármegyében, 1832-diki adatok szerint, szintén könyöradományokból tartattak a fegyenczek: ezek összegyűjtésére, hajdú kísérete mellett, egy rab járt ki szombati napokon, és bádog-perselyébe kiabálva kéregetett; később e terhet a házi pénztár viselte, hetenkint háromszor adatván a rabnak leve” és egyszer $\frac{1}{2}$ font hús, naponta pedig $1\frac{1}{2}$ fontos rozskenyér, mely azonban az adófizetők búzájából süttetett. A sütő egy mázsa lisztből 80 darab $1\frac{6}{8}$ fontos kenyeret tartozott készíteni, s ennek darabja $4\frac{7}{8}$ az

A házi tápozás melletti érvek.

1) Hogy gondos kezelés folytán sokkal kevesebbe kerül a házi, mint a bérleti táp, mert a bérlő mindenkor a legrosszabb esetet túrija szeméi előtt, s még amellet nyereségre is kivan szert tenni; így a bérlet soha sem jár veszélylyel a bérlőre nézve, ellenben az államnak mindenkor bizonyos veszteségével van az összekötve.

2) Hogy a házi kezelés mellett a rab jobb és több tápot nyer, s amellet az állam tisztviselői részéről kíméletesebb bánásmódban is részesül, mint azt a túlmegettakarítani és félretenni vágyás által közvetlenül érdekelt bérlőtől valaha várni lehetne.

3) Az állam ezáltal kikerüli azon súrlódások és perlekedéseket, melyekbe a bérletek szokták őt keverni. Megszabadul azon kellemetlenségektől, melyeket a táp hiányos és rász minőségben történő kiszolgáltatása miatt, a rabok részéről, az igazság és méltányosság megtámadása folytán, sokszor veszélyes lázadássá fajuló elégedetlenségek hoznak létre. S hogy ezáltal mellőzhető lenne a tápozás napi ellenőrzése is, mely a kormány és bérlőre nézve egyaránt gyűlöletes eljárást okoz.

4) A bérlő előnye végett a hivatalnokok megvesztegetését is megkísértve, amellet, hogy ezáltal az erkölcsiségre kártékonyán hat, erre fordított kiadásait is az

étel pedig 7 vkrba került. Esztendőnkint 156-szor történt csupán főzés. S ilyen volt csaknem mindenütt kezdetben a házi tápozás.

Az ily hiányos, mondhatni lehető legrosszabb alapokra fektetett házi tápozással, a kezelő hivatalos személyek részéről sok visszaélés történvén, helyébe a bérletet látjuk szintén csaknem mindenütt lépni. Ez a rabok munkáltatása bekövetkezésével eleinte általánosságban kötetett, t. i. a bérlő, ki a tápot adta, a fegyenczet munkáltatni is tartozott, később pedig mind a tápozás, mind a munkáltatásra külön bérletek nyitattak, mígnem a tápot illetőleg az élelmi czikkek, úgy a munkát illetőleg annak nemei is külön bérlőknek szoktak újabb időkben kiadatni.

államon, vagy a fegyenczekeken iparkodik kizsákmányolni. S végre

5) Hogy a bérlet által csupán egyes kibérlők gazdagodnak az állam, a polgárok és fegyenczek semmivel sem igazolható rovására.

A bérleti tápozás melletti érvek.

1) Az államra nézve kényelmesebb, ha csak egyes bérlővel, mint egész számadó személyzettel van dolga.

2) A házi tápozásra nagy tőke kívántatik, és nemcsak költséges a tisztviselők általi kezelés, de az ellenőrködések dacára a sikkasztások sem háríthatók el.

3) Saját kezelésnél a kiadás szabálytalan, s a tápozást a kormány nem üzheti soha oly haszonnal és szorgalommal, mint a magános bérlő, kinek ebben közvetlen érdeke van.

4) A bérlő biztosított pénzüsszegegről rendelkezvén, a baleseteket, például ha a beszerzett s maga idején fel nem emésztett tárgyak elromolnak, jobban eltúrheti, mint a kormány, kivált ha az állam sok adóssággal bír.

5) Házi tápozásnál a kezelés és ellenőrzési jog egy kézben lévén összpontosítva, visszaélések üzethetnek, de a fegyházi igazgatóság tekintélyével is összeférhetlen, hogy a kínálás és kereset közti arány, illetőleg az adásvevés és alkudozással foglalkozzék, és midőn a szellemi kormányzat volna hivatása, az anyagiságokba is belekeveredvén, az utóbbiból eredt panaszokban önbíráskodjék.

Mellőzve itt az elleni és melletti érvek részletes bonczolgatását, csak azt akarjuk, mint a házi kezelés ellene-seinek legerősb, s mondhatni egyedül figyelemre méltóbb érvét főleg kiemelni, hogy azok többnyire azon téves véleményben vannak, miszerint a tápozást, házi kezelés mellett, maga a fegyházi igazgató veszi kezeibe, mely foglal-

kozás pedig- ennek tekintélyével Össze nem egyeztethető. Azonban a házi kezelést úgy értelmezve és ellenőrzve, mint az Szászországban és Poroszországban vitetik, a bérlet melletti harcolók nézeteit könnyű szerrel meg lehet gyengíteni.

2.

A szászországi gazdasági felügyelőség.

Szászországban minden országos fegyházban egy-egy úgynevezett gazdasági felügyelő (Wirtschaftsinspector) van felállítva, ki a nyers élelmi cikkeknek, legyen az tápozás, munkáltatás, fűtés, világítás, ruházat, fekhely, építkezésre stb. vonatkozó, rendes beszerzője. Ez ügyel fel az intézetnek földjei, veteményes kertjei, tápozó eszközei és konyhájára is. *)

*) Waldheimban a konyhára a főzőné mellé 12 fegyencnő van rendelve. Itt a tiszta, tágas konyhában 12 üstkazan, csinos oroszslánlábakra helyezve, minden 2 kazán közt pedig egy kígyófejű cső látható, melyet ha jobbra tekerünk, a jobb, ha balra fordítjuk, a bal kazánba önti friss víztartalmát, ellenben középen tétlenül, mint cerberus áll a két kazán közt. A kazánok kettősek, úgy hogy oldalcsavarjaik megnyomásával a gőz, melylyel az egész fegyházban főznek és fűtenek, a kettős lemez közé fűrődván, pár perc alatt felforralja a vizet és gyorsan főzi az eleséget, mely jeles készlet a leglustább szakácsnét sem hagyja cserben, és nem ismer oly főzeléket, melyet el ne tudna puhítani. Ily apparatus használata Lipótvárott 1867. dec. 14-én megmentette volna Sz. A. bérlő becsületét, kinek lencsáját aznap a bizottmány csak félig kifőttnek találta. – Waldheimban a konyhaedényekre is nagy gond fordítatik, és itt ismét M. G. Ferrus jut eszünkbe, ki a konyhaedények megválasztását kiválóan figyelembe vétetni, az egészségre ártalmas czines edényeket pedig megsemmíteni javalja. – A konyha-revisiót házi kezelés mellett igen élvezetes végezni. A fegyencnők a részükre tisztítás végett adott burgonyát, élelmi cikkekkel figyelemmel válogatják ki; mindegyik ügyel arra, hogy az étek ízletes legyen; örömmel teljesítik hivatásukat a konyhaedények tisztántartásában is. – Evőeszközeikkel, melynek egyik vége villa, másik kanál, ügyesen tudják a látogatni jövőt ételeik megízlelésére bírni, s megelégedettek, ha dicséretet nyerhetnek. Ők itt, hogy nem közvetve a bérlő által, hanem közvetlenül maguk maguknak főznek, ki lehet ismerni egészséges színű arcaik s jó karban lövő testeik után.

Az ily gazdasági felügyelő a beszerzések, s esetleg ezek értékének kiszámítója, és bármely általa az intézetnek okozott hátrányokért személye és összes vagyonával felelős, miért is ki ezen állás betöltésére hivatva érzi magát, mielőtt azt elfoglalná, biztosítási összeget tartozik letenni azon mennyiségben és oly értékelekben, mint az a kormány által előírva van, mely biztosíték azután, a belügyministerium útján, a pénzügyministeriumhoz tétetik által s ott őriztetik.

Ily gazdasági felügyelő mellé rendszerint segéd is (Wirtschaftsassistent) adatik, kit minden munkálataira nézve, még lemásolásokra is használhat, de annak munkálatait szorgosan ellenőrizni köteles, úgy hogy az általa okozott kárért, melynek megbírálása a személyzeti hatóság körébe tartozik, ha az a segéd biztosítéki összegéből fedezhető nem lenne, viszkereseti jogának épségben tartása mellett ugyan, de saját biztosítéki összege, sőt összes vagyonával is felelős.

Ha a gazdasági felügyelő magát ez állásra nem érdemesíti, vagy akadályozva van a hivatalt személyesen vezetni, szóval helyettesítésre van szükség, ily esetekben a ministerium intézkedik.

Egyébként a kiadási órákban, úgy az időben is, midőn teendői úgy kívánják, az intézetben kell tartózkodnia, és gondoskodni köteles arról is, hogy a beszerzési készlet hiány nélkül be legyen szállítva, mely célból minden beszerzési ágra nézve külön könyvecskéket vezet, s ezen külön könyvecskébe a szükségelt tárgyat, annak rendeltetése s az érte járó összeggel együtt indokoltan bevezeti, mely kis könyvek azután az igazgatóság elé terjesztetvén, ha általa helybenhagyást nyernek, a tárgyak meg is rendelhetők, különben pedig nem. *)

*) Így például a waldheimi és zwickai fegyház gazdasági felügyelői mintegy 20 kis könyvet vezetnek, melyeknek czime: Be-hostigungs-Gegenstände, Bekleidung und Wäsche, Wäsche und Körperreinigung stb.

Az élelmi cikkek felsorolása s a szükségletek indokolásánál azt is ki kell tenni, hogy mennyi időre lesz az fedezve, és ha a veteményes kert valamit hasznothozólag ad, ezt is kimutatni s világlatban tartani köteles, levonván természetesen a reá tett s igazolt kezelési költségeket.

Minden cikk átvételénél gondosan tartozik annak minémúsége és mennyiségét megvizsgálni, mert ha a szállításban súly-, szám-, mérték- és milyenségre nézve az igazgatóság bármely tagja hibát fedez fel, azért felelős, miért ha csak legkisebb kételye is van a szállítás iránt, azt az igazgatóság tudomására hozni köteles. Ha az utóbbi nézete eltér, indokolt felterjesztés tétetik a ministeriumhoz, melynek határozata dönt. Ha pedig az átvétel kifogástalan, a szállító-leveleket aláírja és benaplózza.

Ami a beszerzett és beszállított nyers élelmi cikkek vagy egyéb anyagokat illeti, ezeket az igazgatóság helyezi el ugyan, de ismét a gazdaszáti felügyelő felelőssége mellett, miért utóbbinak ereszbén is gondoskodnia kell, hogy alkalmas raktárt kapjon, az kellőleg szellőztetve és tisztítva legyen, abban az élelmi cikkek célirányosan helyeztessenek el, és gondoskodva legyen arról is, hogy azok maguk idején emésztessenek fel s romlást ne szenvedjenek. Éhez a munkaerőt az intézettől írásbeli jelentésre nyeri.

Ha a raktárhelyiségek nem alkalmasak, vagy nem elegendők, vagy egyéb hiányt szenvednek, avagy ha a megrendelt áru beszállítása ellen kifogásai vannak, mindezeket, a baj orvosolhatása tekintetéből, javaslat kapcsában, köteles az igazgatóságnak bejelenteni, ki ha ellenkezőleg találná az ügy állását kivihetőnek, írásbeli indokolt jelentéssel él a ministeriumhoz.

Hasonlón tartozik a gazdaszáti felügyelő a netán romlásnak menő tárgyak felől is jelentéssel élni, és oly esetekben, midőn az intézetet veszély fenyegeti, például tűz, vihar, lázadás stb., az élelmi cikkek és egyéb anyagok biztonsága végett, az igazgatóság rendelkezésére a helyszínén kell lennie.

Ami a beszerzett anyagok kiszolgáltatását illeti, ezt az igazgatóság meghagyására, az alattas szakhivatal-tisztek által, és pedig az előirt szabályok szerinti mennyiség és minőségben, szintén ő eszközli, s a kiadási napló vezetése mellett gondoskodnia kell, hogy a kiadás az átvé-
vő és erre vonatkozó egyéb könyvecskékbe is följegyez-
tessék. Az el nem emésztett, megromlott tárgyakat pedig
bekérve, ezek felett az igazgatóval együttesen intézkedik.

Az élelmi cikkek szabályszerű elhasználásától na-
gyobbítás vagy kisebbítéssel eltérést tenni, habár kivétel-
képen is, csak az igazgatóság akaratával lehet, és ily
eltérésről az utalványozást naplójához mindenkor köteles
fedezetül oda mellékelni. Utólagos jóváhagyások kérései-
nek pedig nincs helye.

Hogy a fegyházi készletekből az intézeti hivatal-
nokok háztartásaikra fizetés mellett vehetnek-e által tár-
gyakat, az a helyi viszonyokhoz képest külön szokott
meghatározatni.

A gazdasági felügyelő ügyel arra is, hogy a fűtési,
világítási *), tisztogatási anyagokkal takarékosan bánja-
nak, miért is okszerű kezelésükre utasításokat oszt ki, és
többszöri utánnézéssel ellenőrzést gyakorol azok felett.

Ő készíti el a heti *étkezési táblákat* **), melyek
idejekorán bemutatattván az igazgatóságnak, az azokat az

*) A spandai fegyházban, hol 7-800-ra megy a fegyenczek
száma, télen 242 gáz- és 450 olajlámpa, naponta 13 óráig, nyáron
35 gáz- és 64 olajlámpa ég 8 óra hosszáig, télen egy estére 70 font,
nyáron 8 font olaj fogyasztatik el.

***) Legfontosabb munkálat a fegyházak tápozása körül az étkezési
tábla elkészítése, ezt, ha az igazgatóság rendszerető, egy héttel előre
megkészítteti, és a börtön étkező helyiségeiben közszemlére tétellel
ismerteti meg, hogy ebbeli eljárásával elejét vegye a fegyenczek zúgo-
lódásainak.

A waldheimi fegyházban a heti étektáblázat előre ki van téve,
minden fegyencz tudja, hogy hétfőn reggelije lisztleves, kedden kenyér-
leves, szerdán kávé, csütörtökön tej stb. Tudja, hogy hétfőn délből
étele zöld bab, kedden árpakása, szerdán burgonya, csütörtökön sárga-
répa stb. Tudja, hogy estelije hétfőn gyümölcsleves, kedden tökleves,
szerdán uborka-saláta stb., természetesen hétről hétre más-más változa-

étekszabályozó és egyéb fenálló rendeletekkel egybeveti, s ha azok az évszak és időjárás körülmények, az intézeti általános egészségi állapot és orvosi rendeletek, valamint a készlet és árviszonyoknak is megfelelnek, a táblázatot az intézeti orvos meghallgatásával helybenhagyja.

A konyhára nézve szintén különös felügyelettel tartozik, hogy itt az élelmi cikkek előírt szabály szerint készíttessenek el, úgy hogy azok a fegyenczek egészségére szolgálók és táperővel bírók legyenek, és a kiosztás is

tokban, úgy hogy a heti étlapok összekötve egész kis füzetet képeznek, így a beteg-táp is előre van hetenkint tudatva.

Ha a konyhát tekintjük meg, p. o. hétfőn, midőn a reggeli lisztleves, ott van alatta az is, hogy e leves liszt és tejből, vagy vajjal készíttendő el, és pedig 10 főre 5 font liszt, β kanna tej, avagy ehelyett 1 font vaj. A jegyzetbe oda van az is téve, hogy a liszt mily számból való legyen. Ha délben húsos vastagétel van, a szakácsné előtt ott látjuk írva, hogy abba 10 emberre 8 font húst, 4 font szalonnát, vagy 3 font vajat, vagy 3 font zsiradékot tegyen, és ezt az ételt nevezik Wachsels-nak. A jegyzékben ott áll az is, hogy a lefőlözött zsiradék megtakarítandó.

Van az intézetnek egy főjegyzéke, melynek czímtábláján ez olvasható: „Összeállítása a waldheimi fegyház fegyenczei tápjának, annak megemlítésével, hogy a táp 10-10 főre mily hozzávalókból készíttendő.”

A betegek három osztályba lévén sorozva, a könnyebb betegek 1-ső osztályba, délben 10 főre számítva, 2 font rizs, a nehezebb betegek 2-dik osztályba, csak egy fontot kapnak, ellenben a súlyos betegek 3-dik osztályba, reggel és estve zsemlét esznek vajjal.

Midőn a konyha-étkezési napi tábla készül, mindenek előtt bevaratnak a jelentések arról, hogy rendelet szerint ki nem kap reggelit, ebédet, vagy vacsorát. Így p. o. Waldheimban jelen voltam jún. 19-én, midőn jelentetett, hogy reggelit nem kap 6, ebédet 39, vacsorát 15, beteg 14, egész táp szolgáltatandó 879 főre. *Betegek részére* 5 font 10 such nudli, 12 font $\frac{75}{100}$ r. hús, 2 font % r. írósvaj délre, 5 font $\frac{40}{100}$ r. gerstli reggelire, 5 font $\frac{50}{100}$ r. borsópép estére. *Egészségesek részére* 219 font $\frac{76}{100}$ r. rizs, 70 font $\frac{32}{100}$ r. hús ebédre, 43 font $\frac{95}{100}$ r. gerstli reggelre, 70 kanna $\frac{32}{100}$ r. tej, úgy 263 kanna sör esti leveshez. Fekete kenyér 219 font $\frac{75}{100}$ r. reggel és ugyanannyi estére. Hogy ezen összeg a konyhára pontosan kiszolgáltattott, igazolja a főzőné.

Az éttáblázat és számarány szerinti mennyiség kimérése a készletből naponta és nyilvánosan történik, és szigorú ellenőrzés által gondoskodva van, hogy a fizetett szakácsnő ne csak, mint a bérleti államokban szokás, az előre bejelentett, vagy be nem jelentett ugyan, de rendszerint tudomásul vett vizsgálatrai kiküldetések alkalmával, hanem az év minden napján szakácsnői művészettel készítse el az étket, és * fegyenczek ételébe belejuttassa mindazt, mi bele tartozik, azaz savót« borsát megadja az ételnek.

igazságos mértékkel történjék. Különben ha elromlott, vagy az egészségnek ártalmas élelmi czikkeket juttatna ki tápozásra, kitenné magát annak, hogy állásából azonnal elbocsájtassék. Ha pedig a hibák egyébként önvétke nélkül okoztattak, azokat észrevéve, az intézeti igazgatóságnak tartozik bejelenteni.

Hol nem saját házi tápozás üzetik, ott csak arra ügyel, hogy a tápozáshoz kiadott czikkek, azon célra, melyre kiadattak, fel is használtassanak.

A konyhánál a készletek jó karban tartása, az ott alkalmazott férfi vagy női összes szolgaszemélyzet, s ezek kötelességeire ő ügyel fel, s vigyáz arra is, hogy a kiadott mennyiség felhasználtassék, és a helyiségben legnagyobb tisztaság legyen, melynek ellenkezőjét, ha észreveszi és a hiba lényeges, jelentéssel él az igazgatósághoz.

Havonkint ő készíti el a fogyasztási *táblázatot* (Consummentenlisten),*) melyben a napontai tápozottak száma,

*) Hogy ily táblázattal megismerkedjünk, közlünk egyet a waldheimi fegyházból, június óról, 980 fejre számítva.

T á b l á z a t

1868· június óra leendő fogyasztásról.

- 250 drezdai scheffel (à 160 Zollschuk) rozs;
- 22 mázsa só;
- 2½ „ vaj (azok részére, kik felülkeresménnyel bírnak);
- 10 „ lencse;
- 10 mázsa köleskása;
- 10 „ bab;
- 9 „ rizs (maga idején több is bevásárolható);
- 2 „ kávé (ezen ital többnyire vasárnap adatik ki);
- 5 „ Hafergrötze (jó esti levest lehet belőle készíteni);
- stb. stb.

Ezen fogyasztási táblázat az igazgatóság által szigorúan átvizsgálva, ha helybenhagyatik, a bevásárlást a gazdasági felügyelő eszközli, és pedig a piaci ár szem előtt tartva úgy, hogy ha valamely előszabott árért vásárlást nem tehetne és pótlásra volna szükség, azt az igazgatóságnak bejelenteni köteles.

A megrendelendő tárgyakat a szükséglet (Bedarfsbuch.) című könyvébe vezeti, a kelet, árak kitétele s annak megnevezésével, hogy mily célra lesznek azok fordítandók, s azután az ekkép vezetett könyvet authorizáltatván az igazgatóság által, erre adja ki utalványait, p. 0. a gabnakerekedőhöz gabnáért, vagy molnárhoz lisztért, főzelék-áruhoz

a tápozás különböző osztályzatával benfoglaltatik. Hasonlóképp ő készíti el a tápozási kimutatást is, melyből a naponta kiadott élelmi cikk mennyisége tűnik ki, és ha ebben a szabály ellen (Bekostigungsregulative) több vagy kevesebb fogyasztás mutatkozik, azt az igazgatósági utasításokkal igazolja, illetőleg ezeket mellékli.

Így más anyagok, vagy leltári darabok kiadásáról, nevezetesen pedig arról is tartozik gondoskodni, hogy azok azon célra, melyre kiadattak, célszerűen felhasználhassanak.

Az oly tárgyak bevételénél, melyek leltári darabok, szintén gondos utánnézést tanúsít, s az átvett tárgyat leltározatja, mely leltár az igazgatóság által, az okból, hogy az való tételeket foglal-e magában, évenként átnézetik.

Mi a számtételt illeti, minden évben tartozik számadását benyújtani, mely a készlet elhasználását s a meglévő készletek kitüntetését foglalja magában. E számadásnak az év végén már készen, átnézve és tisztán leírva kell lennie, s a következő év elején, a ministeriumhoz leendő beszolgáltatás végett, az igazgatóságnak előterjesztendő.

S ezekből állanak a szászországi gazdasági felügyeletesség teendői röviden körvonalazva.

főzelékért, tej-, vaj-, tojáskofákhoz ebbeli cikkekért, és mindezen kiadott utalványokra, ha a megrendelt cikkek beérkeznek, azokat ellenjegyzi, beérkezéseket tanúsítja, a követelők pedig számlájukkal a pénztárnokhoz fordulnak, ki azt rögtön kifizeti, vagy az utalványozott összeget az illetőnek helyiségére átküldi, p. o. Dietrich és Braun kereskedőknek bemutatott számláikra Lipsébe 136 tallér és 7 garas stb.

A fogyasztási táblázatnak van egy ABC-rendben lévő mutatója is, melyből kitűnnek a fogyasztási cikkek nevei, p. o. A betű – alma, B betű – bab, borsó, burgonya, C – citrom stb.; ezt nevezik repertóriumnak, s ennek a repertóriumnak két része van: bevét s kiadási rész. P. o. beszereztetett 20 véka alma, elfogyott 19-el, maradt 1 vékányi.

Egy-egy rab étkezése Waldheimban jelenleg 3 garas és 4 pfennigbe (mintegy 10 kr.) kerül naponta, azelőtt 1866/7- évben pedig csak 2 garas 8 pfennigbe került. Évenként mindennel ellátva 25 tallért számítanak egy fegyenczre.

3.

A poroszországi gazdasági felügyelőség.

A berlini moabiti világhírű magánrendszert követő fegyházban is házilag kezeltetik a tápozás, azzal a különbséggel, hogy., az igazgatóság, előleges soumissio és a kir. rendőrségi jóváhagyás mellett, szállítókkal köt szerződést az élelmi czikkekre, úgy hogy ha netán ki nem jönne a kötésileg szállítandó mennyiséggel, a többletet ugyanazon áron és feltételek mellett tartozik a vállalkozó beszállítani, ellenben ha a kitett mennyiségre nincs egészben szükség, az elmaradt rász után kártérítési igénye nincsen a vállalkozónak. Az árlejtésileg kikötött mennyiséget sem szállíthatja egyszerre be az intézetbe, hanem részletekben, amint t. i. azt az igazgatóság a szükséglet után ítélve jónak találja, és mely az egész kikötött összegnek $\frac{1}{4}$ részét túl nem haladhatja, ezt is 8 napra, a megrendelés utáni hétköznapon, d. e. 8-12 óra közt, szállítási költség felszámítása nélkül tartozik beszoigáltatni.

Hogy a szállító megfelelt-e kötelezettségének, azt az intézeti igazgatóság bírálja meg, mely az e célra meg nem felelő czikket visszautalhatja, és azok mint be nem szállítottak tekintendők, és 3 nap alatt más megfelelő czikkal pótolandók, fenhagyatván a sértett fél perjoga.

Ha mulasztást, avagy kapkodást tanúsít a szállító, úgy az igazgatóság az ő költségére szerzi be a szállítani elmulasztott, vagy hiányosoknak kijelölt tárgyakat, és ezt a bérlő biztosítók-összegéből vagy egyéb javaiból azonnal megtéríttetheti.

Ellenőrzési mérlegül csak is az intézeti mérlegek szoigálnak, és minden beszoigáltatás után, a pénztár számlára fizet, a bélyeg és egyéb ezzel járó költségek a szállítót terhelvén. *)

*) A moabiti fegyháznál, egyformaság kedveért, kész nyomtatott számlák vannak, következő rovatokkal:

A szállító elhalásával, örökösire megy a kötelezettség, és halálózása után 4 hétre az igazgatóság el is állhat a szerződéstől, anélkül, hogy a szerződési jog követelője ellene kárpótlással léphetne fel, mely eljárás akkor is követhető, ha a szállító csődbe esik. Mindezek biztosítására a cautio szolgál, mely a szerződés megkötésekor készpénz, vagy állampapírokban, az intézeti pénztárnál tétetik le, hogy azt kártérítés esetén a kárpótlásra fordítani lehessen. a hiányt a szállító, vagy ennek vagyonából az igazgatóság tartozván kiegészíteni.

A fogyasztási szükséglet mindenkor hírlapilag tétetik közé.

Itt is a gazdaszáti felügyelő készíti el az étlapot, mely mindazon tárgyakat, melyek a tápozáshoz naponta kiszolgáltatnak, magában foglalja font és lat, vagy érték és egyéb mérték szerint kiszámítva, és pedig külön a betegek, külön az egészségesek számára, úgy hogy a napi kiadást könnyen világlatban lehet tartani, és ezen étlapot a gazdaszáti felügyelő írja alá, s aszerint szolgáltatja ki a czikkeket, melyeket az átvevő főzőné nyugtat. *)

S z á m l a a moabiti kir. fegyház részére.

<i>Kelet</i>	–	<i>Tárgy</i>	<i>Érték</i>
1868		Egyenkint	Összesen
Jun. 10.			

Az ezen számlában foglaltak valódiságát elismeri és a ... . tallér .... garas .... pfennig kifizetését meghagyja .... az igazgatóság.

A fent kitett .... tallér .... garas ..... pfennignek a moabiti fegyintézet pénztára általi kifizetését nyugtatja .... Moabit 1868- július 10. N. N. kereskedő.

*) 1868. jún. 23-án 526 főre következőkép találtuk az étlapot:

É t l a p

a berlini kir .....fegyház részire, jun. 23. 1868

Létszám..... 526

Szaporodás 22-ről..... 1

összeg 527

Fogyás 23-ról

1

Maradvány 526

Ebből 445 egyes zárdában, 52 souterrain, és 29 a fiók-intézetben, összeg 526; ebből ismét 46 beteg, 480 egészséges; így az egészségesek

A kenyér-részletek kiadását is nyugtatja állomásonkint vagy osztályonkint, és e célból nyomtatott példányok vannak készen, melyek kitöltve a számadás mellékletei képezik. *)

tápja 480 adag, a betegek tápja 46 adag; és pedig egészségesek részére reggelire árpakása, délre borsó, estére sörleves; betegek részére reggel risleves, délben zöldség, este dara stb.

A komiszkenyér adagja egészséges fegyencz részére $37\frac{1}{2}$ lat, lezárolt 56 lat, délelőtt beszállítotté 28 lat, délután beszállítotté 21 lat, áthelyezendőé 21 lat, nehéz munkásnak pótlékkép 15 lat.

A fehér kenyér adagja egészségesé 28 lat, betegé 28 lat, nehéz munkás pótléka 15 lat.

Búzakenyér adagja betegnek $\frac{1}{2}$ adagban 15 lat, vagy ennek fele $7\frac{1}{2}$ lat.

Sóból egyaránt 4 lat fejenkint és naponta mind beteg, mind egészséges fegyenc részére.

Sör, ünnepeken $\frac{1}{2}$ quart, és nehéz munkásoknak naponta ugyanannyi.

Hús, mint pótlék, nagy ünnepnapokon, p. o. húsvét, pünkösd, karácson, fejedelem születésnapja stb., fejenkint 15 lat, előtte való napokon szereztetik be, adagokra metszetik, és az ünnep napján a főző kazánba adagonkint olvastatik be.

*) A kenyérrre különös nagy gond fordítottatik Poroszhonban. így Spandauban nem csak arra ügyelnek, hogy az egészséges fegyencz kikapja egy font kenyérét, a munkás éhez pótléku nyerjen 12 latot, hanem hogy a bérlő az IV_2 garast ($7\frac{1}{2}$ kr.) a font kenyérért kiérdemelve, jó és egészséges kenyéret is kapjon, mely nem kíván a gyomor szerveiben áldozatot. Itt a kiosztás nagy, fehér, ovális ruhás-kosarakban történik, ahány állomásra van osztva a fegyház, annyi kisebb és nagyobb kosár van készen, mindegyik az állomás bélyegével ellátva „I. V. X.” stb. 1868. jún. 26-án 63 ily kosarat láttunk kenyérrrel töltve, mely mintegy 900 fontra menő, szelő-késgéppel csinosan elmetélt és mérleggel kimért kenyér-részletét tartalmazott. Ezen pontos kimérésnél eszünkbe jő M. G. Ferrus ettől egészen eltérő nézete, ki is a kenyér-evésben délben nem korlátozná a fegyenczeket, kiki annyit ehetne, mennyit megbír, mert orvosilag véve a dolgot, a kimért adagok némelyeknél nem elégségesek, másoknak pedig feleslegesek, úgy hogy elhányják, vagy elcseréltetik azokat.

A bádeni nagyhercezség fegyházaiban naponta és fejenkint $1\frac{1}{2}$ font kenyér osztatik ki a fegyencznek. Az erős testű és nehéz munkával foglalkozók azon kívül, az igazgatóságnak engedelmével, saját felülkeresményükből, még fél font pótléku nyerhetnek ezen mennyiséghez. A kenyértáp az, mely most is soumissio útján eszközöltetik ezen országban, melynek azonban szintén házi kezelés alá való bocsájtása kilátásba van már helyezve. Itt a kenyér fele része búza, $\frac{1}{4}$ része rozs, $\frac{1}{4}$ része pedig árpalisztból áll. A fő figyelem az átszolgáltatáskor oda terjed ki, hogy a kenyér-részletek legalább 24 óra előtt kisült. Jól kidagasztott, egészséges s ízletesek legyenek, különben visszautasíthatók, sőt nagyobb visszaélések üzésénél a rendőri hatóságnak is átszolgáltata-

A gazdasági felügyelő naponta már jókor reggel kapja a kimutatást, hogy a létszám mennyi, hány egészséges és hány beteg tápról kell gondoskodnia, és e kimutatást mindig az intézeti orvos jegyzi ellen.

Ha elbocsátás, halál, vagy szökés által kevesednek a létszám, a kimért ételek nem vétetnek vissza, hanem más alkalommal annyival kevesebb adatik ki.

Minden étlap az igazgató által láttamoztatik, és havonkint felülvizsgálat alá vétetik; e tabellákból tűnik ki azután a valódi havi fogyasztás az év minden időszakára.

Akik felülkeresményeikből jobb tápozást rendelnek, azokra nézve külön könyv vezetetik, melyben neveik, s a részükre naponta kiszolgáltatót táp értéke jegyeztetik be. s ez havonkint összeadatik.

tandók, ismétlés eseteiben az is jogában állván az igazgatóságnak, hogy a szállítóra 25 forintnyi bírságot szabjon.

Füesslin a kenyeret is házilag javálja készítetteti, mert a szállítók azt rendszerint olcsóbb és táphiányos lisztből állítják ki, s gyakran kártékony póanyagokkal is, mint p. o. abrakborsó, disznóbab-örledék stb, vegyíteni szokták a kovászt; sőt sok bérlő, hogy a kenyerek nagyobbak és szebbeknek látszassanak, timsót és hamuzsirt, vagy ha súlyra van szükség, a dagasztékba fakérget és csontlisztet sem átal belekeverni. Miután pedig az eféle fufangos keverékek nem azonnal, hanem csak az idők folyásában hatnak az élet és test épségére kártékonyan, nem csoda, ha azok nem rögtön és nem is mindig fedezhetők föl.

Hogy pedig a házikenyér-sütés az államra nézve még pénzügyi tekintetben is nyereséggel van összekötve, azt eléggé igazolja a freiburgi fegyház, úgy az illenauai és pfortsheimi gyógy- és ápolóintézetek.

Ha a különböző országokat vesszük, a feyencz kenyere sem minőség, sem mennyiségre nézve nem egyforma, és zsinórmértékül csaknem mindenütt a falun lakó legegyszerűbb földnép kenyérminősége szolgál. Így Észak-Németországban fekete rozskenyeret kap a feyencz, a badeni nagyhercegségben pedig félig fekete kenyeret, ellenben Anglia és Franciaországban a feyencz szép fehér búzakenyerben részesül.

A búzakenyér jóval is táplálóbb, mint a rozs-, árpa- vagy zabkenyér, mert több éltető anyaggal (Stickstoff) bír. S itt nem hagyhatjuk említés nélkül azon hibás nézetet sem, hogy a kenyeret helyes és czélszerű volna burgonyával pótolni, mert a burgonya aránytalanul csekély tápképességgel bír, ugyanis 3 súlyrész rozs egyenlő 20 súlyrész burgonyával, s így csak sajnálatos, midőn a feyintézeti étkezési táblázatokban a burgonya viszi a főszerepet. Annál inkább ajánlható azonban a kenyeret hüvelyes veteményekkel keverni, például borsóval, főleg mikor a búza drága, a borsó pedig olcsó, mert tápképességre 3 súlyrész borsó egyenlő 5 súlyrész rozsszal, ami csekély differentia!

Minden évnegyedben a bevétel és kiadásról kimutatótással tartozik a felügyelőség, és pedig úgy, hogy az havonkénti fokozatban legyen előtüntetve, p. o.

I. Évnegyed.

Január.

Február.

Márczius.

Összeg: bevétel 2047.15.
kiadás 6965.25.

A kiadást illetőleg, tartozik mindenkor kimutatni, hogy mily összeg fordítottatott egyik vagy másik alapra.

Ha a hivatalnokok is részeltethetők az intézet által megrendelt élelmi cikkekben, ezek részére külön számla s tőlük külön nyugta veendő. A számla a hó végén rendszeren kiállítatik, és zárlatul az összeg után e sorok teendők:

Megrendelő havi fizetése ..... – ft – kr.

Levonva a számla-összeget ..... – ft – kr.

marad fizetendő ... – ft – kr.

A berlini fegyház-igazgatóság 1868.....

Pénztárnok. Felügyelő.

Ami a gazdasági állását illeti a felügyelőnek, ez rangra az igazgató alatt áll, és ennek rendeleteit, habár a szabály arról nem szólna is, teljesíteni tartozik, a szabályellenes eljárás ellen a felsőbbbségnél keresvén orvoslátot.

Hitelbe, kölcsönre a szállítóktól, különbeni ügyészi eljárás terhe mellett, semmiféle cikket sem szabad átvennie. Erkölcsi kötelessége jó példával előlmenni, lelkiismeretes kezelést vezetni, a gyanúsításokat meg nem tűrni stb.

Az élelmi cikket akár szabad kézből, akár vállalkozóktól szerezte legyen be, ezek czélszerű elhelyezéséről gondoskodik és mindenről számot ad. A kulcsok nála állanak. A bevételezés és kiadás eseteiben személyesen jár el,

avagy ha betegség által lenne akadályozva, köteles azt az igazgatóságnak kellő időben, egy a maga személyét helyettesítő nevével együtt bejelenteni.

Poroszthon egyéb fegyházaiban is, a beszerzést illetőleg, az részint szabad kézből, részint vállalkozók általi soumissióval történvén, az év végén mindig ellenőriztetik, hogy mily készlet maradt, s a *plus* vagy *minus* így kitűnvén, a hiányért a gazdaszati felügyelő felelősségre vonatik, ellenben a többletre igényt nem tarthat, az elromlott tárgyakért pedig, azok kiadásával, kártérítéssel tartozik.

Mi az étkezést illeti, ezen esetben az étkező helyen is kötelessége megjelenni a gazdaszati felügyelőnek, hogy minden fegyencz megkapja a maga mértékét, és ha ereszben panaszok terjesztetnek eléje, azokat meghallgatván, közelebb tudja ki, valljon alaposak-e azok vagy sem, és ha igen, úgy az igazgatósághoz tegye meg jelentését a hibázó ellen. *)

*) A moabiti fegyházban 5V₂ óraker lévén a felkelés, tisztogatás után a $\frac{8}{4}$ quart leves és $\frac{1}{2}$ font kenyérből álló reggeli, 11 óraker pedig friss víz osztatik ki. Délben 12 óraker van az ebéd, mely egy quart vastag-ételből és $\frac{1}{2}$ font kenyérből áll. A nehéz munkások 3 óraker ebédpótlékot is kapnak, 4 óraker pedig minden fegyencz friss vizet ihatik, este kapja a $\frac{3}{4}$ quart levesét, és 7 lat kenyérét. Minden étkezést harangszóval jeleznek. Reggelizés és estelizésnél $\frac{1}{2}$ órai, ebédnél 1 órai szünidő engedtetik. A szünidő beszüntetését ismét harangszó adja tudtul.

Nem mulaszthatom el ide vonatkozólag leírni a waldheimi fegyház étkező termeit, s az igazgatóság által a gazdaszati felügyelőség ellenében gyakorolt invigilizást sem. Ezen fegyház, mely egykor lovagvár volt, oly tágas, hogy étkező külön termeket lehetett benne alakítani. Ezek földszint 2 teremből állanak, egyikben 260, ugyanis jobbról 121, balról 139, másokban pedig 301, ugyanis jobbról 150, balról 151 foglalhat helyet a hosszúkás, s az ablakoktól a terem félközepéig húzódó, 12–14 személyre való asztaloknál, melyeken a déli 12 órai harangozáskor, edények, kimérő kanalak, fél és egész adagra só, kenyér stb. felrakvák. A fegyenczek az étkező termék előtti konyhákban megmosakodván, asztalaikhoz lépnek, és padjaikon helyt foglalva, a felügyelők revisiót tartanak, hogy nincs-e hiány, melyet az asztal fejei (jobb viseletű rabok) jelentenek be. Számbavétel után a két terem közti ajtó küszöbére áll egy rab, és fenszóval imádkozik, melyet a két teremben a többi fegyencz felállva hallgat végig. Erre jó az ételkiosztás, egész adag annak, aki dolgoz, fél adag a fegyelmi bűnösnek. – Ily ebédelések alkalmával az igazgató szemlét tart, és tudakolódik a gazdaszati felügyelőség ellen netán felmerült panaszok iránt is.

4.

A bérleti tápozás országos fegyházainkban.

Megismertetvén az olvasót a szász- és poroszországi házi tápozás módjával, nem mulaszthatjuk el, összehasonlítás szempontjából, a magyar bérleti tápozás rajzát is adni.

Hazánkban a bérleti tápozás vagy általános bérletből ered, vagy egyedül s kizárólag a tápozásra vonatkozik. *Az általános bérletet* országos fegyházainknál látjuk divatozni, és ez abból áll, hogy a bérlő nem csak az összes egészséges és beteg- fegyenczeknek étel s itallal való ellátását bérlő ki, de magára vállalja:

a) az őrség ruházata s a szolgálati személyzet javadalmait is;

b) a fegyházi templom számára való olaj, viasz- és gyertya-szolgáltatmányt;

c) valamennyi egészséges és beteg fegyencz ruházata és fehérműinek kiállítását;

d) a fegyház minden belső térfogatának fűtése és világítását;

e) a fegyencz munkáltatását; s végre

f) a minden néven nevezendő tisztogatási, javítási költségeket is. *)

*) Az *illovai* orsz. fegyházat D. K. bírja általán bérletben, 27⁸⁵/₁₀₀ krért, melyet az állam a fegyenczek után fejenkint és naponta fizet részére. Ezen bérletről írja T. M. „Egyéni nézet” című röpiratában, hogy a bérlő a fegyencz-munkaerőt, melyet az államtól 3-5 krért vált meg, 20 krért adja el másoknak, és a fegyenczek erejét, magán érdekeinek nyereszkedési forrásául tekintve, mennyire csak lehet kizsákmányolja. 1864-dik évben e fegyházban naponta egy fegyencz 53 krba, egy egész éven át 193 ft 45 krba került; ebből élelem, felső ruházat és felügyeletre esett naponta 38 kr., egy évre 138 ft 70 kr.; világításra, fűtésre és fehérruhávali ellátásra esett 15 kr. naponta, és egy évre 54 ft 75 kr. Ellenben 1865-dik évben szerződés szerint naponta és fejenkint 27³⁵/₁₀₀ kr., egyéb költségekkel 37 krba, és így egész évre 135 ft 5 krba került egy fegyencz. – A *váci fegyházat* L. L. bírja általán bérben, kinek minden fegyenc után 30 krt fizet az állam, míg

Mi a tápozást külön illeti, az ily általános bérletnél csak arra van figyelem (a szerződésben), hogy az étel és kenyér úgy az egészséges, mint beteg fegyencnek számára, jó és ízletesen készíttessék el. Hogy a szállító ezen kettős szükségletből oly készlettel bírjon, miszerint azzal könnyen ki lehessen az új beszerzés idejéig jönnie, amidőn is minden helyen friss árúk kaphatók. E célból a szállítónak a nélkülözhető fegyintézeti helyiségek használati joggal engedtetnek által, avagy ezek hiányában utasíttatnak olyanokat a fegyház közelében kibérelni. Az ellenörködést, hogy a készletek mind mennyiség, mind minéműségre nézve megfeleljenek a kívánalomnak, közvetlenül a fegyházi igazgatóság, közvetve pedig a kormány biztosai eszközlik. A tapasztalt hiányokról jegyzőkönyvek vétetnek fel, s azok oly hozzáadással adatnak tudtul a szállítónak, hogy a kimutatott hiányokat, záros határidőn belől, 50 – 100 ft bírság terhe mellett helyreállítsák.

A bérlők lévén arra is hivatva, hogy a fegyenczeknek munkájokból feles pénzekért jó minéműségű, s a házi szokással nem ellenkező mennyiségben, élvezetes élelmi czikkeket szolgáltatassanak ki, ezt az igazgatóság tudtával s a házi rendszabályok szerint tehetik. *)

ő a fegyenc munkaerejéért nyári hónapokban $7\frac{1}{2}$, krt, téli hónapokban pedig $4\frac{1}{2}$ krt fizet vissza a fegyalap részére. Ezen fegyház-bérlet összege meghaladja a 60,000 í'tot. – A *munkácsi fegyház*at G. Zs. vette általán bérbe, oly feltétellel, hogy az állam neki, az intézet ellátásáért, minden beszolgáltató fegyenc után fejenkint és naponta 28 krt fizet, ellenben ő az egyes fegyenc napi munkaerejéért 5 krt fizet vissza az államnak. – A *szamosujvári orsz. fegyház*at is izraeliták bérlik, névszerint L. S. és Gr. E. örökösei, kik $267\frac{1}{2}$ krt kapnak fejenkint és naponta az állam pénztárából. A *nagy-enyedi női orsz. fegyház* szintén $25\frac{1}{2}$ krral van általán bérletben stb. A *leopoldvári orsz. fegyház* bérletéről írtunk „Sürgöny” 1866. 128. 129- 130. számokban.

*) A fölös pénzökért étkező fegyenczeknek rajzát így adja Munkács, Szamosujvár és Illováról a m. kir. igazságügyministeri hiv. jelentés: A munkácsi fegyintezetben, a jelen étlapok mellett, a fegyenczek keresményüknek legalább is negyed részét torkoskodásra fordítják, a bevásárlás valódi korcsmálássá fajul, amit a fegyencnek elkölteni lehet, mind elkölti. 1866-dik évben összes munkadíjuk 6007 ft 37 kr. volt, melyből élelmi szerekért a bérlő visszakapott 3902 ft 85 krt. Élelemjavításra a fegyenczek. főleg ünnepnap. 50 krt is kiadnak fejenkint

Azon ételek és italok, melyek járványos betegségek elhárítása, vagy legalább mérséklése tekintetéből szerződők be, mindenkor külön rectificáltatnak a bérlőknek.

Mi a fizetést illeti, a bérlők számláit az igazgatóság láttamozza, erre előlegezések adatnak az adóhivatalnál, a létező különbségek pedig a számadó hivatal által egyenlítettnek ki.

Egy 600 fegyenczet befogadó intézetnél a bérlő

keresményeikből. És talán jól néznek ki? Belépve az intézetbe, feltűnik halvány, sárga arczszínük. Itt a betegségeknek legszomorúbb oka jelenleg is a táplálás minőségi hiánya, mert a bérlő ki nem játszatván a mennyiséget, kizárólag oly növényi anyagokat nyújt a naponta 10 órai munkát végző fegyencznek, melyek a test erejének fentartására s a nedvek pótlására nem szolgálhatnak. Szamosujvárott is oly hiányos a táp, hogy a fegyenczek keresményüknek felét, sőt többet is elköltenek jobb élelmezésükre. Itt a bérlő hetenkint 3-szor ígért húst adni, és pedig egy-egy fejre 8 latot számítva, de azt nyers állapotban mérvén fel, mi aztán ha megfőzetik, súly tekintetében felére apad le, s így semmi nyereség az Ígéret teljesítésében. A kenyér adagja is $\frac{1}{4}$ -del kevesebb, mint Munkácson. A bérlő pedig valóságos érleli vásárokat űz itt czikkeivel, felhalmozza sajtját, túróját, almáját stb., és séta idejekor úgy árusítja el a fegyenczeknek, kik zavart és kiabálást okoznak ily étkezési rohamnál. Az Illovoi orsz. fegyházban, mint írja a hiv. jelentés, mételykint volt felállítva a cantin a fegyenczek félkeresménye s a bérlő által még ezenfelül munkaserkentésül adott jutalom-díjak elköltésére. A cantinban pálinkát, borovicskát, rumot, minden szabály nélkül, bármely időben vehettek, míg ezen vásárlás most be nem tiltatott, illetőleg oda szabályoztatott, hogy a fegyenczek az általuk kívántakat felíratni, bejelenteni s a kulcsos tizedessel hozatni tartoznak.

Szászországban e tekintetben a szabály az, hogy amely fegyencz magaviselete által kiérdemelte azon engedélyt, hogy fölös keresményéből jobb tápozást vehet, az általa kívánt czikket bejelenteti kis jegyen az igazgatóhoz, annak jóváhagyásával azután a táp bizonyos mértékben megküldetik, s a számla maga benaplóztatik.

A genfi fegyházban arra törekszenek, hogy a fegyencz keresményének felét haza vihesse kiszabadulásakor. A baltimori fegyházban eleinte megengedtetett, hogy a fegyencz fölülkeresményével szabadon rendelkezessék, de látva az igazgatóság azt, hogy az önkényére hagyott fegyencz eleszi és iszsza keresményét, behozatott azon szabály, hogy a fegyencz csak kiszabadulásakor rendelkezessék fölülkeresményével.

Beaumont nem helyesli, hogy némely állam a fegyencz összes munkadíját felveszi, és csak annyit enged kézhez, mennyi a fegyencznek szülőföldre! visszautazására szükséges, mert az államnak bár jogában áll magát kártalanítani, s némely rab kiszabadulván, keresményét beissza, de ez mind csekély érv az ellen, hogy munkadíjjal kell emelni a munkaösztönt és munkaerőt, s hogy az ily megtakargatott összegből addig édegelhet a kiszabadult fegyencz, míg munkát és foglalkozást nyerve, ez által keresményét újból biztosítania sikerül.

cautiója 5000 ft szokott lenni, mely rendszerint állam-papírokban, ezeknek folyó árát számítva tétetik le, ás a bérlő kötelessége pontos teljesítéséért nemcsak a cautióval, de minden ingó és ingatlan vagyonával is felelős.

A bérletet a bérlő személyesen vezetni, vagy maga helyett ügyvezetőt kinevezni tartozik, szabadságában állván azonban mind neki, mind helyettesének, hogy a kifogásolt élelmi szerekre vonatkozólag felfolyamodással élhessenek.

Az egészséges fegyenczek főtt eledelt naponta csak egyszer 11 órakor kapnak, úgy minden vasárnap és csütörtökön húslevest tészta vagy árpadarával, 4 lat húst főtt állapotban, s ehez savanyú káposztát vagy burgonyát vastag ételül. Hétfőn, pénteken és szombaton rántáslevest kenyér-koczkával és különféle vastag ételt, szerdán pedig egy héten zsírral, a másik héten szilvaízzel (Lictarium) 16 latos gombócot, és naponta $1\frac{1}{3}$ fontos rozskenyeret. *)

*) Egy illovai volt fegyencz igen piquantul így írja le e fegyház bérleti konyháját: A bérlő itt a konyhára oly példányát fogadja a főzőnéknek, ki utasításához híven, a legnagyobb lelkiismereteséggel gondoskodik arról, hogy a fegyenczek ételébe ne jusson az előírt zsír. A sütőházban is oly péket tart, ki arra törekszik, hogy ki ne süljön a fegyencz kenyere, mert a sületlen kenyérből kevesebb kell avégre, hogy megüsse az előírt mértéket, már pedig ha fontonkint csak 2 latra számítjuk is az így elvont kenyeret, legalább 50 fontra megy az naponta 8 mázsányi szükségletnél.

A volt fegyencz író azt is megjegyzi, hogy ha a házi kezelés kivihető nem volna, a bérletnek csak is a nyers élelmi czikkek beszerzésére és szállítására kellene szorítkozni, s a nyers élelmi czikkeknak az éttáblázat és számarány szerinti mennyiségeit a készletből naponta a fegyenczek által kellene kiméretni, az ételeket általuk főzetni, s a kenyereket velük süttetni, így fölöslegessé válna a bérlő által fizetett s külön utasítással ellátott szakács és pék. Ajánlatba hozza azt is, hogy a konyhában szükségelt fegyenczek fele, minden 14 napban másokkal váltatnék fel, úgy hogy egy fegyencz csak egy hóig szakácskodhassék egyfolytában, mely változtatást az elkövetni szokott visszaélések eltávolítása követeli. Javasolja azt is, hogy amely fegyencz valamely ételnemet természeti ellenszenvnél fogva nem élvezhet, az arról kellő időben előre lemondhatván, számíthasson arra, hogy az általa nem élvezett ételrészlet ára annak idejében keresetéből sem fog levonadni, s evégre szükségesnek tartja az étlapot egy héttel előre megismertetni minden intézeti lakóval, mi által annak is eleje vétetnék, hogy a fegyenczek

A betegek háromszor kapnak főtt ételt, u. m. reggel zsemle-koczkával rántáslevest, délben 11 urakor húslevest tészta, árpadara, vagy árpakásával. Az $\frac{1}{2}$ -sok aszalt szilva, tejes, vagy tej nélküli, vagy tészta, – a $\frac{1}{2}$ és egész adagosok pedig szintén húsleves, hús és különféle vastagétel, – az $\frac{1}{3}$ -sok pedig olykor-olykor egy kis borjúbecsínált, vagy sült pecsenyében is részesülnek, nem különben a betegek, az orvos rendelvénye alapján, naponta bort, sört, vagy pálinkát is élveznek. Délután 4-5 óra tájban pedig az $\frac{1}{4}$ -sek tisztán, az $\frac{1}{2}$ -sok zsemle-koczkás húslevest, a $\frac{1}{2}$ és egész adagosok pedig mindenkor vastag ételt, mindennap és általában fehér búzakenyeret, rendkívül pedig zsemlet is kapnak. *)

félre nem öntögetnék az általuk nem élvezhető ételt, avagy azt telhetetlen falánk társaiknak kényteleníttessenek átengedni, kik így tele eszik magukat, attól pedig betegségbe esvén, az államnak új költségeket okoznak. Ezen intézkedés szerint az állam csak azon czikkért fizetne, amit és amennyit a valódi szükség követel. (Egyéni nézetek a börtönügy körüli teendőkre nézve.)

A nagy-enyedi női fegyházban levő konyházás is rosznak íratik le, de a nyereség az, hogy a bérlő fegyencznőkkel tartozván ott főzetni, azok biztosítják magukat, hogy az élelmi pótlékokból a szükséges só, zsír stb. el ne vonassák, és minden éték kellő jósággal készüljön.

*) Az egészségügyi viszonyok fegyházainkban épen nem kedvezők, részint mert oly osztályok kerülnek többnyire oda, melyek a táplálkozás hiányossága s rendetlen életmódjuknál fogva a betegség magvát máimagukkal viszik, részint mert hiányzik a szabadlevegő, változik az éghajlat, nem megfelelő munkával foglalkoztatnak a fegyenczek, s aztán bánat, gond és lelkiismeret is mardossa őket, miért szükséges minden intézetben a táplálást nemcsak az egészségesek, de különösen a betegek állapotával is összhangzásba hozni. Legtöbb betegséget a böjt okoz, így Munkácson 1867-ben 789 fegyencz között 255 volt hetenkint 2-szeri böjtre ítélve, és kiütött a scorbut, a görvély. Előtte 1866- évben, 884 főnyi létszám mellett, 19,992 betegségi nap volt felvéve. S itt nem hallgathatjuk el a m.-nostrai női fegyház intézet kezelőit, a gráci szent Pálról nevezett ker. szeretet leányai intézkedését sem megemlíteni, kik a törvényszéki megrendelt böjtöt nem foganatosítják, mert elvük szerint a házi munkás fegyencnök erejük és egészségük fentartása kívánja, hogy ebéd és vacsorával elláttassanak, ily elfoglalt rabnő irányában böjtöt rendelni, kivéven a fegyelmi eseteket, ellenkezik az emberi érzéssel. Náluk az étlap így áll. Vasárnap: rizsleves, 4 lat főtt hús, saláta s burgonyával; hétfőn: májleves s fehérrépa; kedden: rántottleves s 3 gombóc szalonna kövérevel; szerdán: daraleves savanyu burgonyával; csütörtökön: leves s káposzta; péntek, mint kedd; szombaton: kása, vagy más, és pedig úgy a leves, mint a vastagétel külön

Az általános bérletek ellen és mellett folytak s folynak jelenleg is küzdelmek, de többnyire fizetett tollal voltak azon nézetek előállítva, melyek az általános bérlet mellett Írattak, s ezen bérletmód melletti érvek röviden egybefoglalva nem egyebekből állanak, mint hogy a bérlő a fegyencet fehérművel, ágyruhával, és időnkint felsőruhával látja el, azokat jó állapotban conserválja, újjakkal pótolja, szobáikat télen melegen tartja, őket étlap szerint étkezteti, túlkeresményük felét velők külön élvezteti, más felét pedig kamatozókig tőkésíti, a beteg fegyenczet leggondosabb ápolásban részelteti, a némi képességgel bírókat pedig írás, olvasás, számolásra, mesterségre stb. oktatattja, végre hogy nem lehetvén hazánkban jövedelmező fogházi munkát előállítani, a tápbérletből eredő nyere-ménynyel lehet csak és kell a munkáltatással járó veszteséget fedezni. Ily és hasonló frázisok azok, melyek az általános bérletet vívmánynak írták és írják le, s bajnokai fenhargon úgy hirdetik, bár azt tapasztalatokban dús századunkban már igen kevés ember hiszi, hogy e rendszerrel az anyagi és szellemi érdekek tökéletesen kielégítve vannak.

Mi azonban ezen eljárásban csak kötelességszerű

egy-egy személyre nagy messzelylyel kimérve. — Egy-egy fegyencnö tartása itt az államnak 41 $\frac{1}{2}$ krba kerül, melyért az teljes ellátás s ruházatot nyer. *Orvosi szempontból* a böjtöléssel a gyomor belső működésében gyengülvén el, s ezen állapot az emberi erő fogyásával járván, ily módon senyveztetni és erejéből kivetkeztetni a testet nem szabad, és csak is fegyelmi szempontból, kivételesen helyes és czélszerű böjtöt használni, midőn t. i. a dühödő, vétkes kicsapongó, gonosz indulatú érzéseit kell elenyésztetni, mert a börtönben nincs restauratio, az étkezés csak is annyiból áll, mennyi az élet, egészség és munkaerő fentartására okvetlenül szükséges, így ennek elvonásával a fegyenczre mintegy akarva bajok és betegségek hártatnak.

A *Wiener Kirchen-Zeitung* szerint a fegyházi orvosoktól is sok függ az egészségügyi viszonyok kedvezővé tételére, mert általános bérlet mellett ezek is a bérlő zsebében vannak, és ha ezen megvesztegetett szakértők a fegyenczek panaszait a sovány és rősz táp felett elhallgatják, megsokasul a görvélyesek és tuberculosusok száma, s ez által nagy gyógytári kiadások okoztatnak a kormánynak, míg kellő örködés mellett e költségek, melyek 2-3000 ftot tesznek ki egy-egy fegyháznál, leg-alább felében megtakaríthatók lennének.

cselekvényeket látunk, melyeket bármily rendszer mellett is a bérlőktől megkövetelni az államnak nemcsak joga, de szoros kötelességében is áll.

Fontosabb ellenvetés az, hogy míg orsz. fegyházaink házilag kezeltettek, a költségek évenként 550,000 frton fölül rúgtak, ellenben az általános bérletrendszer folytán, már az 1864-diki közigazgatási évre előirányzott 559,589 forintból, a bíróilag megítélt 49,751 ft 95½ kr. behajtandó élelmezési költségen kívül, 124,606 ft 66½ kr. takarított meg, és 1865. évben a költségvetésbe 59,569 ftal kevesebb vétetvén fel, még ebből is 61,022 forint 98½ kr. fölösleg maradt fenn, 1866. évben pedig az előbbi évhez képest újra 14,007 ftal kevesebb vétetett fel e költségvetésbe, mégis ismét 96,992 ft, tehát nem teljes 3 óv alatt, az előbbi házi kezelés költségeihez mérve, több mint 356,000 forint lett meggazdálkodva az állam részére *) stb.

Azonban ezen eredmény is onnan van, hogy eddig fegyintézeteinkben nagyrészt haszonleső, tapasztalatlan és kellő utasítással el nem látott tisztviselők voltak alkalmazva, ilyenekre pedig semmit előnnyel, annál inkább a házi kezelést bízni nem lehetett; de hol szakértő, becsületes, szorgalmas s kellő utasítással ellátott tisztviselőkről lehet szó, ott bátran elmondhatjuk, hogy a házi kezelés maga a tápozásra vonatkozólag is előnyösebb az általános bérleti rendszernél **); mert e gazdálkodási mód sem ki-

*) Lásd „Magyarország” 229. sz. 1867-dik évről.

**) A lipótvári orsz. fegyház volt igazgatója P. J. ily tervet küldött munkánkhoz: Lipótvárott egyremásra 1000 fegyenczet lehet számítani napi létszámnak. Ebből 10%, tehát 100 ember jó a kórodára, A 900 egészséges részére esik 324,000 ebéd s kenyértáp, melyet 6–7 kival egyremásra ki lehetne állítani, így kerülne a táp 19,440 ftba. A betegek részére szükséges volna: 70 mázsa kenyér, 30 akó tej, 10 mázsa dara. 10 mázsa rizs, 80 akó bor, 50 mázsa hús, 40 font köménymag, 10 mázsa szilva, 10 mázsa finom liszt, 10 mázsa főzőliszt, 2 mázsa bab. 0 mázsa zsír, 4800 darab tojás, 20 mázsa burgonya, 12 akó eczet, 7 mázsa só, 2 mázsa borsó, 10 mázsa daraliszt, 50 font czukor, 10 m. zöldség, 2 m. hagyma, 20 font füstölő, és ez kerülne 4400 ftba. A kenyér pedig 22-680 ftba. Így az összes évi kiadás lenne 46.520 ft.

elégítő tápot, sem munkáltatást, sem tanítást stb. nem esz-
közlhet úgy, hogy valaha az államra az hasznos legyen, s
amellett tetemesen neveli a fegyintézetekbelli zavart, lazítja
a fegyelmet és erkölcsiséget, akadályozza a felügyeletet, és
általában a fegyenczek irányában érvényesítendő sokoldalú
anyagi és szellemi célok is nemcsak nehezítve, de tökéle-
tesen annihilálva vannak, mint azt munkánk további folya-
mában, külön rovatok alatt, terjedelmesebben fogjuk
igazolni.

5.

A tápozás megyei és városi börtöneinkben.

A megyék és városok szintén bérletileg tápoztatják
fegyenczeiket, azzal a különbséggel, hogy itt a bérletek
nem mindenütt általánosak, s a volt kir. helytartótanács-
nak, 1866. ápr. 12-ről 19,111. sz. a. kelt intézménye,
melylyel véleményes jelentést kért a megyék és városoktól
az iránt, hogy rabtartási költség czímen, az élelmezési ki-
adásokon felül, a ruha, gyógyszer, tűzifa, világítási anya-
gok és egyéb szükségletek beszerzése által okozott költ-
ségeket nem lehetne-e egyetemlegesen bérbe adni, épen
nem talált a municípiumokban meleg pártfogolás s osz-
tatlan viszhangra.

A bérlőkkel, kik itt is mint orsz. fegyházainknál
majd mind izraeliták *), a szerződések rendszerint úgy a

*) A tápozást és munkáltatást Pest, Sopron, Arad, Ugocsa és
Torna megyékben Lindenbaum Loyy bérelte fel; Krassó megyében Wolf
József; Kővár vidékén Salamon Ábrahám; Abaúj, Bács, Bihar, Heves,
Mármaros, Somogy és Torontál megyék, valamint a Jászkun kerületek-
ben Hartstein József; Baranya, Győr és Hont megyében Herrmann
Lipót; Kraszna megyében Berger Herrmann; Sopron megyében Löventhal
Izrael; Sáros megyében Stern Jakab; Borsod megyében Sugár Dávid stb.

F. J. a lipótvári orsz. fegyintézet volt igazgatója, memorandu-
mában nem tartja helyeselhetőnek azon eljárást, hogy a fegyintézetek-

vizsgálat alatti és elítelt, mint az egészséges és beteg raboknak meleg étellel és kenyérrrel való ellátására köttetnek, és ezen táp többnyire egy-egy meleg ételből áll, mely oly módon adatik ki általuk, hogy minden fegyencznek fejenként és naponta egy meszely leves, vagy ugyanannyi főzelék, vagy a leves helyett és nélküle egy és félmeszely főzelék jusson. *)

Az étkek, melyek naponta kiszolgáltatóknak, s az alkatrészek, melyekből azoknak állaniok kell, étlapban vannak részletesen elősorolva; például itt közlünk egy ily étlapot:

É t k e z é s i   t á b l a

B.....megye törvényszéke egészséges rabjainak táplálására
az 1865-dik évre készítve.

Az egészséges rabok étkezése, mely áll fejenként és naponta egy másfél fontnyi kenyérrészletből és egy adag meleg ételből, következőkép szolgáltatik ki, ugyanis:

a) Vasárnap és ünnepnapokon $\frac{1}{2}$ font marhahús és leves a húson kívül, minden 10 fej után 10 lat zöldség és $3\frac{1}{2}$ lat só és $\frac{1}{100}$ meszely paprika.

beni élelmezés bérlőkre, különösen pedig nem azt, hogy izraelita bérlőkre bízatik, kik tekintve a nagyobbbrészt köznépből álló fegyenczeket, s ezek zsidóellenes ellenszenvét, viszonzásul a fegyenczek testi egészségére ők is kevés gondot fordítanak, s azokat oly lényeknek tekintik, kik kitűnően pénzes szekrényük megtöltésére vannak hivatva.

Szerinte növeli e hátrányt az is, hogy az izraelita bérlők az élelmezési üzlet mellé még segédszemélyzetüket is izraelitákból állítják össze, s ha nem is egészen, de nagyobbbrészt ezen körülménynek tulajdonítja azon nem ritkán veszélyes kitérésbe is menő súrlódásokat, melyek orsz. fegyintézeteinkben a bérlők és fegyenczek közt oly gyakran szoktak felmerülni.

Így történt a provisorium alatt a váczai orsz. fegyházban, hogy a rabok összeesküdtek az izraelita bérlő által adott gombóczevest el nem fogadni, és egy, ki elfogadta közölköz, az nap 42 társai közt orgyilkolási után leszúrattott, a vizsgálat pedig, mely a tettest nyomozta, e részben eredményt nem mutathatott fel.

*) Így p. o. Krassó megye fegyházában a leves élvezete nem lévén divatos, kötelek a szállító főzelék és tészta cím alatt $1\frac{1}{2}$ adag ételt kiszolgáltatóknak. A baranyamegyei horvát és illyr fegyencz is undorodik a levestől, s a legroszabb kenyeret is többre becsüli, mint a legjobb rántottlevest.

b) Hétfőn savanyú bab, és pedig minden 10 fej után 8 Va meszely bab, $7 \frac{1}{2}$ lat zsír, $\frac{1}{4}$ meszely rántás-liszt, $3 \frac{1}{2}$ lat só, $\frac{1}{5}$ font vöröshagyma, $\frac{1}{100}$ meszely paprika, és $1 \frac{1}{2}$ meszely boreczet.

c) Kedden tészta-étel, 10 fej után $7 \frac{1}{2}$ font tészta-liszt, $7 \frac{1}{2}$ lat zsír, $3 \frac{1}{2}$ lat só, $\frac{1}{5}$ font vöröshagyma, és $\frac{1}{100}$ meszely paprika.

d) Szerdán köles-kása, 10 fej után $5 \frac{5}{8}$ itcze köles-kása, $7 \frac{1}{2}$ lat zsír, 37s lat só, $\frac{1}{5}$ font vöröshagyma, és $\frac{1}{100}$ meszely paprika.

e) Csütörtökön savanyu káposzta, 10 fej után $7 \frac{1}{2}$ font káposzta, 7Va lat zsír, $1 \frac{1}{4}$ meszely rántás-liszt, $3 \frac{1}{2}$ lat só, $\frac{1}{5}$ font vöröshagyma és $\frac{1}{100}$ mész. paprika.

f) Pénteken édes bab, 10 fej után $8 \frac{1}{4}$ meszely bab, $7 \frac{1}{2}$ lat zsír, $\frac{1}{4}$ meszely rántás-liszt, $3 \frac{1}{2}$ lat só, $\frac{1}{5}$ font vöröshagyma, és $\frac{1}{100}$ meszely paprika.

g) Szombaton burgonya, és pedig 10 fej után 30 meszely burgonya, $7 \frac{1}{2}$ lat zsír, $1 \frac{1}{4}$ meszely rántás-liszt, $37 \frac{1}{2}$ lat só, $\frac{1}{5}$ font vöröshagyma, és $\frac{1}{100}$ meszely paprika.

A főzeléken kívül, vasárnap és ünnepnapokon, szokás egy adag egészséges marhahúst is kikötni, melynek főzött állapotban, a csontok leszámítása után, nyolcz latot kell nyomnia.

A beteg raboknak az 1857. aug. 21 -őn 19,120. sz. a. kelt rendelet szerint készítik az étket, és pedig hat étkezési fokozattal, s az orvos rendelete folytán szükséges tej, ttea, bor, sör, stb. élvezetével. E részben is közlünk egy étlapot.

Étkezési tábla

a B _____ megye fogházában tartott vizsgálat alatti és elítélt beteg rabok táplálására 1866. évi jún. 1-től kezdve.

Étkezési rend	Czikk mennyisége lakokban	Pénzbeli járandóság	
		Egyenkint	Összesen
Üres étrend.			
Reggel, délben és este egy-egy meszely tiszta marhahús-leves, hozzá			
marhahús	12	6	
só	$1\frac{1}{8}$	$\frac{35}{100}$	
zöldség	$\frac{4}{5}$	$\frac{44}{100}$	
		$\frac{100}{100}$	6,79
Teljes étrend.			
Reggel egy meszely marhahús-leves, zsemle - szeletekkel, hozzá			
marhahús	4	2	
zsemle	1	$\frac{10}{100}$	
Délre egy meszely főtt marhahús-leves, hozzá			
marhahús	4	2	
rizs	2)	$\frac{53}{100}$	
vagy griz vagy dara	3)	$\frac{100}{100}$	
Este leves, mint reggel	—	$\frac{100}{100}$	
Só és zöldség, mint az üres étrendnél	—	$\frac{79}{100}$	
			9,12
Negyed adag.			
Reggel leves, (mint a teljes étrendnél reggel)	—	$\frac{240}{100}$	
Délben leves, (mint a teljes étrendnél délben)	—	$\frac{353}{100}$	
főzeléknek főtt szilvanyers állapotban	8	$\frac{496}{100}$	

Étkezési rend	Cikkek mennyisége latokban	Pénzbeli járandóság	
		Egyenkint	Összesen
Este leves (mint reggel)	—	2 ⁴⁰ / ₁₀₀ .	15 ²⁸ / ₁₀₀ .
só és zöldség, mint az üres étrendnél	—	70/.	
naponta zsemle	3	1 ²⁰ / ₁₀₀ .	
Harmad adag.			
Reggel egy meszely rántott le- ves zsemle-szeletekkel, hozzá			
zsemle-liszt	1 ¹ / ₂	38 100	
marhazsír	1 ¹ / ₂	85/.	
köménymag	1 ¹ / ₁₀	8/.	
zsemle	1 ¹ / ₂	60/.	
Délben egy meszely leves, (mint a teljes étrendnél délben), hozzá			
becsinált			
borjúhús	10 ² / ₃	8 ³³ / ₁₀₀ .	
lisztláng	1	31/.	
marhazsír	1 ¹ / ₂	85/.	
Este rántott-leves, (mint reggel), hozzá			
só és zöldség	—	79/.	20 ³ / ₁₀₀ .
zsemle naponta	6	2 ⁴⁰ / ₁₀₀ .	
Fél adag.			
Reggel rántott leves, (mint a harmad adagnál reggel)	—	1 ⁰ / ₁₀₀ .	
Délben egy meszely leves, (mint a teljes étrendnél délben)	—	3 ⁵ / ₁₀₀ .	
hús, mely a levesből ki- veendő	6	1	
mártás hozzá			
zsemle-liszt	1	25/.	
marhazsír	1 ¹ / ₂	85/.	
vöröshagyma	1	50/.	
eczet ¹ / ₁₀ meszely	—	30/.	

Étkezési rend.	Cikkek mennyisége latokban	Pénzbeli járandóság	
		Egyenkint	Összesen
főzelék, ritset, hozzá dara	3	1 ⁶⁸ / ₁₀₀	
borsó	6	2 ²² / ₁₀₀	
zsemle-liszt	1 ¹ / ₄	31 ¹ / ₁₀₀	
marhazsír	1 ¹ / ₂	85 ¹ / ₁₀₀	
vöröshagyma	1 ¹ / ₄	15 ¹ / ₁₀₀	
Este leves, mint reggel	—	1 ⁹¹ / ₁₀₀	
só és zöldség	—	79 ¹ / ₁₀₀	
fehér kenyér	16	4	20 ⁸³ / ₁₀₀
Egész adag.			
Reggel rántás - leves, (mint a harmad adagnál, de a zsem- léből több)	1 ¹ / ₂	20 ¹ / ₁₀₀	
Délben leves, (mint a teljes ét- rendnél délben)	—	3 ⁵³ / ₁₀₀	
hus a levesből kiveendő (4 lat)	8	2	
mártás és főzelék mint a fél adagnál	—	7 ⁹ / ₁₀₀	
Este leves, mint reggel	—	2 ¹¹ / ₁₀₀	
só és zöldség	—	79 ¹ / ₁₀₀	
fehér kenyér naponta	26	6 ⁵⁰ / ₁₀₀	24 ¹³ / ₁₀₀
Jegyzet. Az orvosi rendelet következtében szolgálta- tandó külön cikkekért, u. m.			
1 meszely daralé			
1 " thea vagy sör			
1/2 " bor			
a vállalkozó mindenkor az átlagos piaczi árt számít- hatja fel. *)			

*) Ily étkezési táblákat azelőtt a helytartótanács szerkesztett, je-
lenleg a ministeri hiv. jelentés azok készítését a belügyministerium
egészségügyi osztályának szakértő bírálata alá bocsátva, ennek indokolt
véleménye szerint, a test erejét fentartó, ny s egyenlő ételeket kiván a
fegyintezetekbe behozni. Az ily étkezési táblák igen tanulságosak azokra
nézve, kik a tápozást behatólag tanulmányozzák.

Az elkészítést illetően, a szerződésekben ily kifejezések használtak: *az étkeknek a jó házi étkezés követelménye szerint tökéletesen egészséges alkatrészekből kell állaniuk és jóízűen elkészítve lenniük.* Az étkek elkészítésére szolgáló főző-edények és szükséges fát, minden kárpótlási igény nélkül, a bérlők szokták adni; amennyiben és hol azonban ily főző-edények találhatók, azok a bérlőnek leltár mellett ingyen engedtetnek által; úgy azonban, hogy a bérlő azoknak jó karban tartásáról gondoskodni, és a bérlet idejének eltelte után, azokat visszaszolgáltatni köteles.

Tartozik a vállalkozó kenyeret is adni, és pedig oly formán, hogy egy adag kenyérnek többnyire 32 lat súlyal, tökéletesen egészséges, doh vagy penésztől ment, kétszeres búzából, két fontos cipókban jól kisütve kell előállítatnia, és pedig az előirt szám és mennyiség szerint két napi készletben. A sütő-kemenczéből kivett kenyér 24 óráig hül és szikkad, és szükséges, hogy átadáskor legalább másfél napos legyen.

Bőjti napokon, meleg étkek helyett, két fontos kenyérmennyiségért, a bérlőnek a hatóság által hónapról hónapra ár szabályozott piaczi közép ár szokott fizettetni. Ha a bérlő a tápot és kenyeret együtt bérlő, tartozik az árlejtés alkalmával azt is kijelenteni, hogy az összes élelmezésért naponta és fejenként követelt árból, az 1 fontnyi kenyérrészletre mily összeget számít. *)

A bérlőnek a fogház várnagyja este adja mindig tudtára a jövő nap étkezendő rabok létszámát.

A vállalkozó különben köteles mindennap, és pedig legfeljebb déli 12 óráig annyi adag ételt kiszolgáltatni,

*) Érdekes azt is tudni, hogy egy mázsa lisztből hány kenyér kerül ki; ereszben is beszerezvén az adatokat, elmondhatjuk, hogy egy mázsa lisztből 60 adag 2 fontos kenyeret szoktak készíteni; tehát egy fegyházban, hol 1732 mázsa 45 font liszt igényeltetik, lehet 103,948 adag 9 fontos kenyeret süttetni.

amint neki az étkezendő rabok szarna előtte való nap este bejelentetett. *)

Beteg raboknak, nem tekintve a nap idejét, az orvos által rendelt étkeket késedelem nélkül tartozik a bérlő elkészíttetni, és pedig többnyire a számvevőség által a kiszolgáltató cikkek közép árának arányához képest készíttendő étkezési táblában megállapított ár szerint. **)

A kenyér és étel a bérlőtől a várnagy vagy helyettese által, mérték és súly szerint szokott átvétetni, és minden egyes átadásnál a fegyházi orvos, vagy a rabok feletti felügyelettel megbízott hivatalnok, vagy ha szükséges az alispán és kormányzó is jelen vannak, hogy tökéletes meggyőződést szerezzenek a kiszolgáltató étkezési cikkek ártalmatlansága és jóságáról; mely vizsgálatnál, ha lényeges hiányokat és hibákat fedeznének fel, a főügyész és orvos meghívásával bizottmányt alakítván, a bérlőre nézve fentartott felebezési jog gyakoroltatása mellett, az ételcikkek visszautasítása s a szükséges adagoknak a bérlő költségére leendő beszerzése iránt mindannyiszor szabadon intézkedhetnek. Ha pedig ily visszautasítás többször is történnék, a szerződő megye vagy város ki szokta magának azon esetre kötni, hogy a szerződési kötelezettség azonnali megszüntetésével, a rabok ellátását, a bérlő kára és veszélyére, másnak adhassa ki bérbe. ***)

A bérlő egyébiránt kötelezettségeinek teljesítése te-

*) A hatósági élelmet mindenki köteles lévén elfogadni, annak ára, habár saját költségükön táplálták volna is az illetők magukat, megtérítés tekintetéből kinek-kinek felszámítatik.

**) Somogy megyében 1863- évben a vállalkozó egy meszely rántott levest 4 krért, egy meszely húslevest tésztaival 4 krért, egy meszely vastag ételt 6 krért, egy meszely főtt gyümölcsöt 4 krért, egy adag száraz tészta 8 krért, egy adag becsináltat 8 krért, egy meszely édes tejet $3\frac{3}{10}$ krért, 16 lat búzakenyeret 4 krért, és egy meszely óbort 4 vkrért tartozott a beteg raboknak jó minéműségben kiszolgáltatni.

***) A szerződési pontok meg nem tartása esetében, szokás a vállalkozót első ízben 50-100 ft, második ízben 100-200 ft, harmadik ízben pedig 300 ft bírságban marasztani, és csak azután elmozdítani.

kintetéből, köteles készpénzben, vagy állampapírokban, vagy pedig fekvőségekrei jelzalog előjegyzéssel biztosítékot is tenni, melyre az illető törvényhatóság, kárpótlási igény esetén, kizárólagos elsőbbségi joggal bír, különben pedig e biztosíték, a bérlet idejének akadály nélküli lefolyásán, a bérlőnek kamat nélkül visszajár.

A bérlő havonként szokott kifizettetni, ha a kiszolgált ételek minősége és mennyiségéről a havi kimutatást megszerkesztette, a kenyér-részleteket illetőleg, a hatóságilag kiállított piaci árjegyzéket is csatolta, és ezen felterjesztett kimutatása számvevőileg is megállapított. Sőt oly kikötéssel mindjárt számláira is történhetik utalványozás és fizetés, hogy a netalán később számvevőileg neheztelt tételeket visszafizetni tartozik.

A vállalkozónak ritkán szokott megengedtetni, hogy a rabok élelmezését meghatalmazott által teljesítse, de eltűretnek ily minőségben a becsületes és élelmezés helyén jól ismert személyek, ha előre bejelentvék. *)

A bérlőnek szokás a könnyebb vétségű rabok közül néhányat a főzés körüli teendőkre, de csak a fogházon belől, rendelkezése alá bocsátani.

A bérletből eredő pereket a megye vagy város rendszerint a maga bíraskodása alá köti ki. Kivételes esetekre is figyelnek az ily bérleteknél, p. o. ha a fogházban oly női fegyencz létezik, kinek csecsemője van, vagy ki szegénysége miatt nagyobb gyermekét engedélylyel maga mellett tartja, hogy ily esetben a szoptató anya jobb élelmezése végett fél adaggal több főtt ételt, utóbbi eset-

*) Aradmegyében 1866-7-dik évben Lindenbaum a megyei fegyház bérletet $\frac{80}{100}$ rész kr. nyereséggel Bernát Samu hitsorsosának engedte át. S hány ily titkos albérlet tanúsítja azt, hogy ebből van nyereség és haszon. Baranyamegyében a vállalkozónak is vállalkozója volt 1867-dik évben. Így a második kéz %-et adott az elsőnek, a harmadik a másodiknak, s a folytonos felügyelet és ellenőrködés daczára, még ez is mindent elkövetett nyereséménye gyarapítására.

ben még egy fél adag kenyérral többet kapjon. Továbbá bármennyire rúgjon is az egy-egy napi szükséglet, vagy a rabok száma bármennyire kevesbüljön is, gondoskodva van a meghatározott árakat illetőleg, hogy a bérlő mindkét esetben mondjon le kárpótlási igényéről.

Ha több évekre köttetik a szerződés, ki szokás kötni, hogy az élelmi cikkek időközbeni drágulásával a bérlő javítást nem követelhet.

Egyéb esetekben továbbá, ha a foglyoknak engedély mellett a rokonok időnkint eleséget hoznak, figyelem van azoknak nem bőjti és bőjti napjaikra, mely utóbbi esetben az eleség elteendő, s másnap előleges vizsgálat után adandó csak az illetőknek által, melyben ha ilyenkor valami tilos találattnék, az eledel visszautasítandó.

A fegyenczek étkezése többnyire déli 12 órakor történik. Minden behozott rab legott élelmezésben részeltetik, ha csak ellenkező rendelkezés nincs kivételképen adva.

Szeszes italok, kivéven ha orvos rendeli, valamint szintén a dohányzás is tiltva vannak. *) Az élelmi cikkek

*) Bécsben, 1867. júl. 19-én, a Lajtán túli tartományok képviselő házában, Wikhoff képviselő igen keményen kelt ki az igazságügyér ellen, hogy a garsteni fegyházban a fegyenczek oly sok engedménnyel bírnak, miszerint még dohányoznak is, és rágyújtáskor az őrség egész szolgálatkészséggel maga adja át a gyújtószert részükre. Erre Hye lovag, mint megtámadott, így felelt: „Az tény, hogy a dohányzás meg van engedve, de megjegyzem, hogy ezen intézkedésre, mely más fegyházainkban is honos, büszke vagyok, mert a dohányzás megengedése valódi büszer a fegyelmi eljárásnál, ezen szer használatának elvonásával ugyanis sokkal jobban lehet fegyelmi büntetést gyakorolni, mint bottal, vagy magán eljárassal. Egyébiránt hozzá teszem, hogy a dohányzás általánosságban nincsen, és csak is olyanok részére van megengedve, kik ily engedményre érdemessé tették magukat, s azoknak is egyedül a séta szellőztetés! idő alatt.” (IL Beilage des „Neuen Fremdenblattes“ 1867. Júl. 20. 196. sz.)

A badeni nagyhercegség fegyházaiban is megengedtetik a szorgalmasb fegyenczeknek a dohányzás, hol 1866-dik évben 692 fegyencz közöl 273, tehát 40% dohányzott, és elfogyasztottak offenbachi 20 kros dohányt 518⁸/₄ fontot, finomabbat 16¹/₄ fontot, vagyis összesen 535 font dohányt egy év alatt.

Orsz. fegyházainkban a dohányzás jobb viseletű fegyenczek részére, kellő korlátozások közt, szintén meg van engedve.

Valamint a tengeren, úgy a fegyházakban is, orvosi szempontból gyógyszerül használható a dohányzás, legtöbbszire azonban gondúzőnek.

szállításánál, azok neme, mennyisége, minősége és mértékére nézve a hatóságánál divatozó különböző törvényes gyakorlat és árszabások szolgálnak zsinórmértékül. Mi egy-egy fegyencznek tartását illeti, az naponta 12-14 krba, évenként pedig, leszámítván a böjti napokat, 40-42 ftba szokott rendszerint kerülni.

6.

Saját nézetünk az országos fegyházakbani tápozásra vonatkozólag.

Hogy a büntető és javító intézetek elérjék azon ezélokot, melyekre törekszenek, s melyek abból állanak, hogy a bűnösök ne csak büntetve, s a társadalom ezen fattyúkinövésektől lehetőleg megszabadítva legyen, hanem hogy a gonosztévők az erkölcsiség útjára visszatérten, mint megjavult polgárok adassanak újból vissza maguk, családjuk s az emberiségnek, nem szabad szem elől tévesztetni, hogy e czélok elérésére nemcsak épületek, őrség, lelki oktatás, munka-adásra stb. van szükség, hanem élelmezés is. — — Az élelmezés mindenestre első és fő figyelmet érdemel a fogházak igazgatása körül, ha ereszben mellőzések történnek, a fegyenczeket Mában oktatjuk, hasztalan sarkaljuk azok szorgalmát és tevékenységét is, s a különben annyira jótékony munkaadás sem fog sok hasznot hajtani, mert a kedv mindig lankasztva van, ha a gyomor kielégítetlen.

A tápozás történjék akár bérletileg, akár házilag, a kellő figyelem oda fordítandó, hogy:

a) Az élelmi czikkek nagy része már előre megállapittassék.

b) A táp különböző és változékony legyen.

c) Egy része mindenestre húsféléből álljon. *)

d) Minden éteknemben bizonyos mérték tartassék.

e) Az egészséges fegyenczek a megállapított minimumnál mindenkor valamivel nagyobb adagban részeltessenek. Egyébkint pedig figyelemmel kell lenni az egyes fegyenczek testi alkata, természete és foglalkozására is.

*) M. G. Forms ily című művében: „Ueber Gefangene, Gefangenschaft” stb., németre fordítva Dr. Klein által, Ratibor 1853, 337. 1., orvosi szempontból ajánlja, hogy a fegyházakban, hol a fegyenczek munkáltatnak, inkább húsos, mint zöldség-tápozást kell adni, mert a húsos eledel adja az erőt és ruganyos vért. Az ember fog- és gyomorrendszere után Ítélve is inkább állati, mint növény-tápra van szorítva, és a hús-kiszolgáltatásnál csak is az jöhet kérdésbe, hogy az főtt, sült vagy párolt állapotban nyújt-e nagyobb táperőt, és ereszbén Ferrus azt ajánlja, hogy párolt hús adassék fel, mert a főtt hús a vízben elveszti ízes fagyalékját, a sütés által pedig kiszárad az ereje. Franciaország, mely majd megadta, majd elvonta a hústápot, arra is rátért, hogy az íz-adás kedvéért csontkivonattal, Németország pedig vaj és só belekeveréssel főzette a rabok levesét.

Hagele: „Erfahrungen in einsamer und gemeinsamer Haft.“ Altona, 67. lp., szintén amellett harczol, hogy a táp egy része húsféléből álljon.

A fegyenczek részére kiszolgáltatandó hús-minimumnál eltérők a nézetek. A párisi orvosi akadémia, a halandóság leapasztása szempontjából, hetenkint kétszer javalta a fegyenczet egy-egy adag húsban részeltetni. Angliában a Pentoville fegyházban hetenkint és fejenkint 56 lat hús osztatik ki. A badeni fegyintézetekben minden másnap 4 lat csontnélküli marhahús adatik ki egy-egy fegyenczre. Ezen adagra nézve azonban azt jegyzi meg Füesslin, hogy az csak a rövid időtartamra elzárt fegyencz részére elégséges, és azt javalja, hogy a 2 éven fölül elítéltek nagyobb húsmennyiségben részeltessenek. (Munkája 209. lp.) Tapasztalatai szerint, ha a hosszab ideig börtönben ülő rab nem eszik, teste épségben fentartására hús helyett húslevesben kell részeltetnie, a nehézmunkásoknál pedig a 4 lat hús elégtelen lévén, tápjukat kenyérrel kell pótolni. Így a badeni fegyencz asztalos vagy czipész naponta két font kenyeret emészt fel, mely hús hiányában képez pótlékot. A főzelekre különösen a hüvelyesekre nézve megjegyzi, hogy azok erősebb emésztést kívannak, így azok a ruganyos légbeni szabad mozgást, és a sokoldalú társadalmi örömeknek az emésztést hatalmasan előmozdító erejét nélkülöző fegyenczek gyengébb szerkezetű gyomrán csak félig emésztve mennek keresztül, s nem adnak elegendő erőt vissza a testnek, de különben is az egyéb zöldségfélék, ha könnyebb emésztésűek is, csekély táptartalommal bírnak, s a bajokat csak a hús egyenlíti ki, mely egyéb szokásos eledelokkal vegyítve, a hosszab időre elítélt fegyenczet is elég erő és testépségben képes megtartani. A főzelékfélék nagy mennyiségbeni adása görvélyt és aszkórt hoz létre, ezt a fegyházi betegek és halottak jegyzékei igazolják.

Ha itt figyelembe vesszük, hogy *Anglia 56 lat húst ad heten-*

Ezen pontok oly általánosak, hogy nincs oly kormány, mely azokat a tápozás körül figyelmen kivüül hagyná, de a kérdés essentiája az, hogy *a tápozást házilag, vagy bérletileg előnyösebb-e adni országos fegyházainkban?*

Szászország, Poroszország, s a badeni nagyhercegség régen belátták a házi tápozás előnyeit, és ezt hosszú évek során mindig nagyobb szakavatottsággal vezetik, úgy hogy fegyházaikban a gazdaszati felügyelőségre biztos embereket szemelvén ki, azoknak hűségét, szorgalmát, tapintatos, gondos eljárását nemcsak évi fizetésekkel, de állandó alkalmazással és nyugdíjjal is jutalmazák.

A bérlet ellen számos rendőri és egészségügyi hátrányokat tudnak az államok felsorolni, melyeknek a bérlő felett gyakorolt ellenőrzés által elejét venni hogy lehetetlen volt, azt a feljegyzett számos visszaélések tanúsítják. így keveset használt a bérlők által bevásárlott élelmi cikkek megvizsgálása, mert ezeket utóbb rősz mennyiségű cikkekkel tudták összevegyíteni; keveset használt a konyhaszemle is, mert ügyes manipulatio mellett, a szemle alkalmávali jobb étkezés nyújtásával, a szemlére kiküldött könnyen tévedésbe hozatott általuk, mely nehézségek az újabban csaknem minden mivolt államban létesíteni rendelt

kint egy-egy fegyencznek, a badeni nhgség pedig iß latot, a mi orfcz. fegyházainkban pedig, p. o. *Váczott* G lat (csütörtökön 2, vasárnap 4 lat), *Leopoldvárott* 8 lat, *Illován* 15 lat (vasárnap, kedden, csütörtökön mindig 5 lat), *Munkácson* pedig a 10 órai napi munkát végző fegyencz hetenkint 6 lat főtt húst kap stb., úgy láthatjuk a nagy különbséget, mely az európai többi államok s köztünk uralkodik a hústápozást illetőleg.

Marcard orvos „Beiträge zur Gefängnissskunde” említi, hogy llajna melletti Boyon erősség építésénél 185(). évben 248 fegyencz foglalkoztatott, de hústáp nélkül, és ezek közül 48 halt meg, 139-et pedig, mint beteg és munkatehetlent, másokkal kellett kicserélni. Ez időtől 8–8 lat húst kaptak hetenkint a fegyenczek, s a betegek száma 22%-ról 8%-re szállott le.

A m. kir. igazságügyiministeri hív. jelentésben is ajánlatba hozatik a hústápnak nagyobb mennyiségben nyújtása.

Hogy minő alkotó elemeket kell a tápnak magában foglalnia., vegyszileg tárgyalja Dr. Th. Marcard „Beiträge zur Gefängnissskunde” Halle 1864. Szalay Themis II füz. Best 1839-, 35. lp.

magánrendszerű fegyházakban még nagyobb mérvben mutatkoztak, hol a különzárásnál csakis néhány rab tápját lehetséges egyszerre megvizsgálni. *)

A bérletnél általános észrevétel, hogy a pótlékok mindenkor a legroszabb minéműségűek szoktak lenni, mert a bérlő arra számít, hogy az élelmi cikkek árnövekvésével ne veszítsen; továbbá, hogy zsír lehetőleg kevés tétetik az ételekbe, sőt rutinírozottabb bérlőknél az is tapasztaltott, hogy ezek a szemle berekesztésével a zsírt az ételekről lemerik, vagy a nyersen megvizsgált zsiradékba követ rejtenek el.

Az ügyes, de lelkiismeretlen bérlő nemcsak a táp minősége, de a mennyiségben is kárt szokott okozni a fegyenczek rovására, igyekeztven azon személyeket megvesztegetni, kik a szemle eszközésével közvetlenül vagy közvetve meg vannak bizva, s oda tud hatni, hogy a vizsgálat-

*) A leopoldvári fegyház bérlőjének, midőn 1867. dec. 14-én a m. k. igazságügyministerium küldöttjei ott jártak, a tévedésbe hozást nem lévén ideje gyakorolhatni, nem csodálkozhatunk, ha e bizottság a tápot olyannak írta le, hogy a fegyenczeknek az étkezésre vonatkozó panaszait hajlandó volt nem egészen alaptalannak tekinteni.

Ezen lipótvári fegyházat mi is meglátogattuk, s a „Befund über die Kost” című ellenőrzési könyvben sok ily s hasonló megjegyzéseket találtunk: „a burgonya hibás lévén, visszavetettet”; „a dara elkozmasítottván, helyébe rizs szolgáltatott” stb. S erre a „Kirchen-Zeitung” 1863-dik évfolyam 6-dik számában közzétett, s a vizsgáló bizottmányt gyanúsító szavak jutottak eszünkbe, melyek így szólnak: „Die Commission hat die Speisen nach dem blossen Ansehen für sehr gut befunden, ohne dass er, wie andere Menschenkinder, es für nothwendig fand, dies selber auch zu kosten.” Ezekből világos, hogy a bérlet nem kellő ellenérzés mellett a legnagyobb s veszélyesebb elégedetlenséget szüli a tápozandó fegyenczre nézve, s ezért helyeselhető némely külhoni fegyházakban azon szokás, hogy a bérlő a bérlettől jövőre kizáratik, ha a „Befund über die Kost” című könyvben sok panasz vétetett fel ellene. Az 1867-diki ministeri jelentés is érinti a volt személyes felügyeletet, melyet úgynevezett házi bizottmányok által időszakonként gyakoroltak, s megjegyzi, hogy ezek tartásának ideje a fegyintézetekben előre volt tudva; a közelgő időt az érdekelték arra használták, hogy az állapotokon javítva, a múlt visszaéléseit eltakarják, az ügy valódi állásának fenekére vezető panaszokat elnémítsák, mit ha e rövid látogatási idő alatt kivinni sikerült a bizottmány vizsgálata után, teljes biztonsággal folytatták előbbi gazdálkodásukat, tudva, hogy hosszabb idő elteltéig meglepnetni nem fognak. Czélserű azért az oly látogatás, mely amikor és tol szükségeltetnék, váratlanul történhetik meg.

tételek alkalmával ezek a leglázázóbb visszaélések előtt is hunyják be szemeiket, és ha tekintetbe vesszük a felügyelők rossz fizetése, családos voltuk és egyéb körülményeiket a megvesztegetésnek legtöbb esetben sikerült nem lehet kétkednünk. *)

A bérleti tápozás, hol eddig csak divatozott, a fejletlen börtönügyi viszonyok, s a házi kezelés nem értéséből eredt, de jelenleg annyi ország példája után a házi kezelés már érthető és gyakorlati módon van élőkbe tárva, miért is azt nem követni, mi több, általános bérleteket kötni, miként hazánkban most a bérletek vannak táp és munkáltatásra együttesen, nagy és megbocsáthatlan hátramaradás volna nemcsak a helyes irányú reformokra annyira hivatott magyar, de bármely más nemzet részéről is.

Austria eltért az általános bérletkötésektől, a tápozást a munkaadástól már Belgium is elkülönítette.

Első teendő tehát az általános bérletet megszüntetni, és a tápozást az általunk rajzolt szászországi, vagy ha az kivihető nem volna, a porosz gazdasági alapon házilag úgy kezelni, hogy a bérletnek csak is a nyers élelmi cikkek beszerzése és szállítására kellene szorítkozni. **)

*) A badeni nhségi fegyintézetekben a nőtlen felügyelők az intézeti konyhából kapnak tápot aránylagos árért, s ezen eljárás mind az igazgatóság, mind a szolgaszemélyzet, mind a felügyelőkre nézve előnyösnek mondatik, mert utóbbiak megmenekülnek ez által a város vendégfogadóiba való járás, a költséges és felesleges megrendelések, s az alkalmatlan ismeretség-kötésektől, az igazgatóság pedig ez által a felügyelőknak úgy szolgálaton kívüli magaviselete, mind pénzbeli viszonyait is szemmel tarthatja. A szolgaszemélyzetre nézve szintén előnyös, ha az ebéd feletti együttlét alkalmával köztük bensőbb s melegebb viszony jó létre, és az étkezés miatt különben szükségelt ide-oda való járás elejtése által sok idő megkíméltetik. Ellenben bérleti tápozásnál a közös asztal veszélyes a felügyelőre, mert olcsó árért, vagy épen ingyen jó eledelt kapva, a fegyencz rossz tápozását nézné el; ha pedig ezt nem tenné, a bérlő alkalmat tud találni ily felügyelőtől, ha egyéb által nem, rossz étkeztetéssel is megmenekülni.

**) A badeni fegyintézetekben a tápozás eleinte a legkevesebbet kérőknek árlejtés útján adatott ki béerbe, azonban a számos rendőri és egészségügyi hátrányok a kormányt arra bírták, hogy 1852/3-ban kísér-

A két ajánlat közti lényeges különbség az, hogy a szászországi kezelés alapján az élelmi czikkek azonnal beszereztetnek, s a gazdasági felügyelő felelős azok jókarbani eltartásáért, a poroszhoni kezelés szerint pedig a bérlők által bérbe vett czikkeket időnkint s a szükséglet-hez képest Teszi a gazdasági felügyelő által.

7.

Véleményünk a megyei és városi fegyház-tápozást illetőleg*.

Amily előnyös a házi tápozás az országos fegyintézetekben, ép oly hátrányos az a hatósági börtönökben, és pedig azért, mert:

a) Az élelmi czikkek beszerzése s a szükségletek által okozott költségek kiszámítását, minden egyes hatóságnál alkalmas egyénekre kellene bízni, ezeknek pedig

letképen már a házi kezelést hozta he, és pedig rendkívüli kedvező eredménnyel fegyintézeteibe, úgy hogy kimutatásai szerint következő megakaritmányt tudott felmutatni évenként:

Év	Intézeti tápozás magán kezelés mellett				A dologházbani tápkészítés submitció útján						Megkímélés az intézetben	
	évenként		Naponként és fejenk.	összes költség az évben 350 fejenkre	évenként és fejenként		naponként és fejenk.		összes költség az évben 350 fejenkre			
	fl.	kr.			fl.	kr.	fl.	kr.	fl.	kr.	fl.	kr.
1852	31	17	5,17	10949	10	45	15	7,75	15837	30	4888	20
1853	29	12	4,80	10220	—	34	36	5,68	12110	—	1890	—
1854	34	—	5,49	11900	—	42	35	7,00	14904	10	3004	10
összeg 3 éven által	94	29	15,46	33069	10	122	26	20,43	42851	40	9782	30
általában egy évre	31	30	5,15	11023	3	40	49	6,81	14293	53	3260	50

képzettségük s felelőségüknél fogva nagyobb évi fizetése, az úgy is csak mindenkor bizonyos részben behajtható, s amellett még számos tényleges kiadás folytán is kisebbítendő rabtartási költségekből épenséggel nem fedeztethetvén, az adófizetők kötelezettségei, tekintve a helyhatósági börtönök nagy számát, tetemesen megsokasodnának.

b) Házi kezeléshez raktárak szükségeltetnek, s amellett a beszerzett élelmi czikkek, ha mindjárt a legjobbak lennének is, és kezeltetnék bár a legrendesebben, bizonyos körülmények közt még sem lehet elkerülni, hogy romlást ne szenvedjenek és be ne száradjanak, a romlott anyagot pedig felhasználni, vagy a túlhíányt azzal pótolni, hogy a meghatározott mennyiségen alól adassék ki a táp, nem lehet anélkül, hogy az sok panaszra és kellemetlenségre ne szolgáltatasson okot.

Hatóságilag az élelmi czikkeket akár árlejtés, akár ajánlat útján átvenni sohasem lehet azon az áron, mint magán körülmények közt, midőn az eladó nincs kitéve a pénzhez jutás nehézségeinek. *)

Hatósági börtönökben a bérleti tápozás sem ajánlható, mert:

a) Hatósági fogházakban legtöbb a vizsgálati fogoly, ki még vétkesnek nem mondható, úgy a felebbező (appellatás) fegyencz, ki még jogérvényesen elítélve nincsen, ezek mindannyian csak letartóztatottnak tekintethetvén, bérleti táp elfogadására nem szoríthatók. Ilyeneknek tehát sem azt eltiltani, hogy hozzátartozóik által, vagy más helyről saját költségükön jobban élelmeztethessenek, sem azt felerőszakolni, hogy a bérleti tápot elfogadják, nem lehetvén, mindezekből pedig igen természetesen a legnagyobb bizonytalanságok jönnek létre, melyekhez a költségek megtérítésére nem kötelezhető felmentett fegyenczek kisebb vagy nagyobb száma is hozzá szokott még rendszerint járulni, az ily bizonytalanságok árát pedig sohasem

*) L. „Jogt. Hetilap” 1866. 26- sz.

a bérlő, liánom mindenkor az illető hatóság; és pedig a lehető legnagyobb %-el kénytelen megfizetni. *)

b) Hatósági börtönökben az elítélt fegyenczek száma igen csekély, s az is folytonosan változó lévén, a vállalkozók a reájuk hárított kötelezettségek pontos teljesítését megszaggtják, az elvállalt élelmezést és szállítást pedig minden ellenzés daczára is többnyire alhaszonbérbe adják, és hogy a kiszolgált illeték minősége és mennyiségében tett megrövidítéseik elnézessenek, megvesztegetéssel élnek.

Véleményünk szerint a hatósági fegyházakbani tápozást a hatóság székhelyén levő jótékony egyletekre kellene bizonyos szabályok és nyilvános számadási kötelezettség mellett átruházni. **)

*) Szegvárott (Csongrádmege) az 1831-től 1840-ig terjedő tíz évi időközben 5619 fogoly létezett; ezek közül felmentetett 4987; a foglyok hazulról élelmezése szabályszerűleg nem lévén megengedve, ez nagy teher volt úgy a raboskodok, mint a hatóság részére, minthogy a várnagy minden főtől és naponta 8 pkrért szolgáltatott élelmet. A házi pénztárt évenként 3000 pft terhelte. – 1850/52. években ugyanitt köz-költségem élelmezés hozatván be, egy-egy rab élelme 5 krba került. Szarvason (Csongrádm.) 1851. évben a rabok száma bár 215 volt, a reájuk fordított kiadás csak 410 ftba jött, mert azok nagyobbbrészt maguk kenyerén voltak. Csabán, Orosházán, Sárreten, Szeghalmon (Csongrádm.) a rabok szintén tulajdon kenyerükön élelmezettek.

A Jaszkun kerületi börtönök részére 1851. jún. 28-án kiadott szabályok I. 3. pontja is megengedte, hogy a vizsgálat alatti foglyok magukat élelmi szerekkel hazulról vagy saját költségükre lássák el.

1843-ki büntető törvénykönyvi javaslatunk III. K. II. F. 8. §-szintén megengedi, hogy az elzárt vádlott, ha módja van, élelmezéssel magát elláthatja, különben pedig a megítélt rabokkal egyenlőn lálandó el.

Nógrádmegyében a vizsgálat alatti foglyoknak 1840/2. években meg volt engedve, hogy sajátjukból élelmezzék magukat, különben kétszer kaptak hetenkint meleg ételt $\frac{1}{8}$ font hússal és naponta 2 font kenyeret.

Az austr. igazságügym. 1854. jun. 16-ki rendelete 80. §- is megengedi a vizsgálati foglyoknak, hogy magukat saját vagyonukból, vagy » más személyek által részükre nyújtandó segedelemből élelmezhezzék.

**) Pozsony városa kényszerönczeinek tápozását a lazaretbelieknek adta által; de ily tápozást, melyről íratik, hogy levesnek moslékot, gombócnak nem emészthető kemény gyúrmányt adnak, nem értünk. („Jogt. Hetilap” 1868- 29- sz.)

Szászország hatósági börtöneiben is a bérleti tápozás helyett úgynevezett városi Speise-Anstaltokkal lépnek a fegyház-vezetők összeköttetésbe, s ezek az általuk előirt étkezési-rend szerint szolgáltatják be a tápot.

A magukat táplálni nem bíró foglyok, vagy elítélt fegyenczek élelmezésére, naponta egy bizonyos összeg fordítatik, s az étekneműek ezen úgynevezett napi krajczárokból szereztetnek be a tápozó egyletek konyháiról, s a fegyházi közegek részérőli teendők, a tápozásra vonatkozólag, csak annyiból állanak, hogy az ételek kellő időben, kellő mértékben és jól készítve érkezzenek be.

Az ily városi vagy egyleti tápintézetekkel összeköttetésnek előnyei következők:

a) A rabok tartására rendelt táp s a napi rab-élelmezési krajczárokról a börtönész könnyen elkészítheti a napi és heti jegyzéket, melyet aláírásával megerősítvén, a kapitánynak, vagy annak, ki a felügyelettel megbízatik, adja által, s ezek a táppénzt közvetlen vagy közvetve, naponta vagy hetenkint szolgáltatják ki a tápintézetnek, a börtönésztől átvett jegyzékeket pedig havonkint vagy évnegyedénként készítenő számadásaik mellé csatolják.

b) A városi vagy egyleti táp olcsóbban és jobban elkészíthető, mint a házi vagy bérleti táp, az ide-oda járási időfecsérlések is megkíméltetnek, s a hatóság a szükséges ügyeletet jobban s osztatlanabbul a munkáltatásra fordíthatja.

c) Ezen intézkedéssel biztosítva volna a hatóság, hogy csak azon tápért fizet, melyet és mennyit a valódi szükség követel.

Miután azonban jelenleg hatósági börtöneinkben gyökeresebb reformot, annál inkább egyöntetűséget behozni teljes lehetetlen, s míg a tápozást egyik házilag fogja kezelni, másik azt bérbe adja; ennélfogva addig is, míg

az általunk kifejtett nézetek realizálthatnának, következő iránytartásokat kívántunk felhozni:

Házi kezelésnél.

A tápozásra bizonyos összeg állapíttassák meg, a konyhafelügyelőség pedig időről időre való költségeit előre vesse ki, hogy minden irányban tudni lehessen, hol kell takarékosabban gazdálkodni.

Az élelmi cikkek, különösen az eltarthatok, ne kicsinyben, hanem nagyban vásároltassanak, mi által sok idő, fáradság és költség kíméltetik meg.

Figyelemmel kísértessék a piacz állása is, s midőn idejében lehet valamit s olcsón vásárolni, szereztessenek be az élelmi cikkek. *)

A készletek felett időnkint szemle tartassék, hogy semmi, vagy legalább minél csekélyebb része menjen azoknak romlásba.

A konyha még a főzés ideje alatt is mindenkor tiszta és rendes legyen.

A tűzhelyeknél szükséges, hogy a főzést kevés tüze» lövel s lehető legrövidebb idő alatt el lehessen rajtok végezni, **) ennél fogva nyílt tűzhelyek, melyek legnagyobb pazarlással vannak összekapcsolva, melyek mellett, a tökéletlen légáramlás miatt legcsekélyebb felvétellel is 15-20 száztóli melegség vész el, s melyek egyébkint is alkal-

*) A vasúti hálózatban fekvő hatósági fogházak a vasútmentében levő községekből legjobban providealhatják magukat. Így a városi nagyobb vendéglősök élelmi cikkeiket különböző falukból rendelik meg, bizonyos árt biztosítanak egyremásra megbízott szállító emberüknek, és ez összeszedvén a szükségelt tárgyakat, címzés mellett vasútra adja, a azok friss, jó állapotban, kikötött olcsóbb áron, mint a piaczi, a megrendelő kezeihez idejében érkeznek be.

**) Egy jó tűzhely fő kellékeiről ír: Környei J. „Jó Magyar Gazdasszony” Pest 1868. 135-158. lp.

inatlanok és kényelmetlenek, küszöböltessenek ki, és helyettük takaréktűzhelyek és gőzkazánok szerzettessenek be.

Az edények olyanok legyenek, melyek nem órák, hanem perczek alatt főznek és forralnak. A rézedények mint veszedelmesek, az ónedények mint gyanúsak, ha csak lehet nélkülöztessenek, avagy tisztán tartásukra a legnagyobb figyelem fordítottassék. A vasedények azonban, mint az egészségnek legkedvezőbbek, ezenkívül tartósak is, miután a különben szintén alkalmas cserépedények igen törékenyek, legcélszerűbb eszközeit képezik a fegyházi konyháknak.

Az étkezést illetőleg, az az idő, helyi viszonyok s egyéb körülményeknek legyen alávetve, s főelvül szolgáljon, hogy minél kevesebből, minél több és jobb táp állítottassék elő.

A vízre nézve, mely egyedüli itala a fegyencznek, szintén nagy gond fordítottassék. *)

Bérletnél.

Hol a házi kezelés helyett bérléthez kell folyamodni, fezem előtt tartandók a következők: **)

*) A vízre nézve M. G. Ferrus azt jegyzi meg, hogy legyen a víz szagtalan, tiszta, minden kellemetlen íz nélküli, könnyű, s inkább sós, mint édes, a szappant könnyen oldja fel magában, a húst és hüvelyes veteményt pedig gyorsan puhítsa meg, s ivásra a fegyenczek között rendes időközökben osztassék ki. A kutakat többször véli megvizsgálandóknak, ha valljon azok tartalmaznak-e 88,29 R. sórészt magukban. Hagele i. m. 67. lp. említi, hogy 1850. évben a bruchsalii fegyházban Corvin panaszkodott a víz ellen, ki felhozta, hogy attól kólikát és diarheát kaptak a fegyenczek. M. G. Ferrus a víztartályokat is megsemmisíttetni javalja, ha azok czinezettek, mert ezek olvasztást és rozsdát szenvedvén, elrontják a vizet. Hazánkban a ministeri hiv. jelentés Szamosujvárott találta az ottani ivóvizet káros befolyásúnak; a Szamos ugyanis, melyből a víz meríttetik, a városon keresztül folyván, annak minden tisztátalanságát magával viszi a kútig, hol azután a fegyház lakói valóságos sárlevet merítenek s isznak belőle.

**) L. T. M. Egyéni nézet a börtönügy körüli sürgősebb teendőkre nézve. Pest, 1867. Emich-féle kiadás.

A bérlet árverés útján, és pedig oly formán történjék, hogy az előbbi évek tapasztalati adatai folytán felvetett bérleti összeg-minimálért vállalkozók közt, a hatóság szabad választást gyakorolhasson.

A bérleti szerződések nem úgy mint eddig 3-6, hanem a nagyobb időtartam mellett feleslegesen biztosított bérlők által, főleg a bérlet lejáratát megelőző években elkövetni szokott visszaélések mérséklete tekintetéből, leg-, felebb 1-2 évre köttessenek, a kötelezettségeit pontosan teljesített bérlőnek azonban fenhagyandó lenne az újabb csődnél egyenlő mértékben vállalkozók előtti elsőbbségi joga.

Minden feltételek világosan kitétessenek, hogy a perlekedéseknek eleje vétessék.

A bérlő oly hírből álljon jellemileg és vagyonilag, hogy ne kelljen félni, miszerint a fegyáppal igazságtalan eljárást fog követni.

A bérlet külön történjék a tápra, külön a kenyéradásra.

A nyers élelmi czikkek naponta, az éttáblázat és számarány szerint, úgynevezett konyhás rabok által mértessenek ki.

Hol nagyobb a fegyencz-létszám, s a helyiség megengedi, ott fegyenczek által főzessék az étel és süttessék a kenyér.

A konyhában szükségelt fegyenczek fele legalább is minden két hétben másokkal váltassék fel.

A heti éttáblázat a börtön-helyiségben hetenkint előre kifüggesztve, s egyszersmind pedig az megengedve legyen, hogy amely fegyencz valamely étket már természeti ellenszenvnél fogva nem élvezhet, arról előre kellő időben lemondhatván, számolhasson arra, hogy az általa

nem élvezett táprészlet ára nem fog rajta megvételni, vagy keresetéből levonatni. *)

Jótékony egyletek általi tápoztatásnál.

A hatóság és jótékony egyletek gazdasági bizottmányt alakítva, havonként előre határozzák meg az étek árait, és a táp mindenkor ezen előirt étekrend szerint szolgáltatassák ki.

Aki a kimért adagnál többet bír megemészteni, fölülkeresményéből nagyobb adagot is rendelhessen, **) másik kisebb étkezésű fegyencz ellenben az általa nem élvezett részlet árát kapja vissza.

8.

Az étkezési rendet illető pontok.

Az étkezés jeladásra történjék, s a fegyenczek eledeleiket börtöneikben költsék el.

Az eledelek részletenkint felosztva, a konyhából a

*) Eddig a bérlő biztosítása szempontjából, ha a fogoly magát külön élelmezte is, köteles volt a hatósági tápot elfogadni, illetőleg engedély útján kiki élhetett ugyan saját pénzén, de azért az ételmet, melyet nem evett meg, mégis meg kellett fizetnie. Az igazság általános elveivel pedig ellenkezik, hogy a fegyencz, ki tán egész évben egy kanál főzeléket sem evett, év végén azért mégis 40 ft 58 krt fizessen. (Jogt. Hetilap, 18(36·9· szám.)

**) Pestmegye börtön-dolgozóházának jövedelme 1865- évben kitett 1503 ft 2 krt, egy fegyencz egyremásra keresett naponként 9 krt, melyből 2¼ kr. a kereső rabot illette, s ezen keresményéből már jobb étkezést rendelhetett magának.

A „Pesti Napló* 1867· oct. 30-ki számában írja, hogy: Minden fegyencz, ki valamely mesterséghez ért, vagy erre az intézetben oktatott, saját keresményéből, miből 10% kiszabadulása esetére gyümölcsözőleg elhelyezhető, tartozzék magát fentartani, az élelmezés pedig 3 categoriára osztassák, s a fegyencz munkásságától függjön jobb vagy soványabb élelmezése. E rendszabály alól a betegek, munkaképtelenek s lábadozók vétetnének ki, kik az állam költségén nyernének kórházi élelmezést, az újonnan behozott fegyenczek pedig az első 2-3 hét vagy hónap alatt közönséges rab-élelmezést, végre a makacsok és javíthatlanok soványabb ételmet kapnának.

börtönhelyiségekbe, evégre alkalmazott edényekben, s erre rendelt fegyenczek által hordassanak szélyel. *)

Minden fegyencz az étkezés előtt, különösen a szennyező munkával foglalkozók, tartozzanak kezeiket és arcukat megmosni, ruháikat, csizmaikat megtisztogatni.

Ha a fogoly vizsgálati, és magát élelmezéssel ellátathatja, ily esetben csak arra legyen ügyelet, hogy az engedélyezett életmód a mérsékeltség határait át ne lépje, vagy valamely értesítéseknek kívülről az elzárt vádlotthoz, vagy ő általa másokhozi jutás módjává el ne fajulhasson.

Egy fegyencznek se legyen szabad, az ő élelmezésére kiadott kenyeret vagy más élelmi cikket, más fegyencz társának átbecsátani, azzal kicserélni stb. **)

A házi kapitány (várnagy) legyen felelős azért, hogy a fegyenczek mindegyike megszabott mennyiségű kenyérét és tápját rendelt időben és jó minéműségben megkapja.

*) A bécsi és prágai fegyházakban, déli 12 óra felé a főzőhelyeken, osztályonként méretnek ki az ételek, p. o. I. Stock, Männerabtheilung 1-6 szoba, mindegyikben 6 emberre összesen 36 adag étel, p. o. délben nagymeszely leves, és annyi vastag étel egy-egy főre. Itten 36 emberre, vagyis egy osztályra oly edények készítvék, melyek ezen ételmennyiséget magukban foglalják. Az osztály folyosóján a kihordó edényekbe a merő-kanalak helyeztetnek be, az egyes fogdák ajtai feltáratnak és azokból sorrendben lépnek ki a fegyenczek két kis étkező edénnyel, melyek nagymeszelyesek, és ezekbe kiméretvén, külön-külön a leves és vastag-étel, sorrendet tartva térnek vissza helyeikre, és ott imádság után költik el tápjukat. Ily eljárás mellett egyik sem tarthat attól, hogy a táp milyenségében vagy mennyiségében rövidséget szenved; míg más fegyházakban, hol a konyhából „Esstragbretterecken” hordják ki 5-6 emberre külön és közvetlen az ételt, a kihordók torkoskodnak és a legjobb falatokat csipik el kivált a betegektől.

**) Pestmegyénél mint t. ügyész tapasztaltam, hogy a munkálódó fegyenczek egyremásra naponta 9 krt keresvén, ebből 2½ kr. illetőségüket egymásnak kenyérért adták el, s némely fegyencz a heti kimutatásban igen sok munkát ki bírt mutatni, másik semmit; az a ki így összeszedte a munkát p. o. 5-6 embertől, 2½ krjával, ami 6 napra 81 krt is kített, nyalánkodott, torkoskodott, és nevette az együgyű kenyérevő pajtásokat.

Az étel kiosztásánál az orvos legyen jelen, s a tápot megízlelvén, ellenőrizze az egyes ételcikkeket, melyek ha nem egészségesek és nem táplálók, azok ellenéhen szakértői jelentéssel éljen.

Minden börtönszobából a fegyenczek sorrendben lépjenek ki az étel átvételére, és részletüket magukkal vive, étkezés után az üres edényt az ajtajuk elé helyezett asztalra tegyék vissza.

II.

A fegyházi munkáltatásról.

Az elméleti és gyakorlati szakemberek tapasztalásai, nyomozásai, és kölcsönösen kicserélt eszméi nyomán, a, mívelt világ már elvetette a bünhesztés felőli azon régi nézeteket, melyek szerint a börtön pusztán a büntetés és megbánás helye volt, hanem helyt adott az emberiebb és élettani azon helyes nézetnek, mely által fegyházakban, is a javítást kívánja előmozdítani.

Ezen helyes nézet mint igazság annyira terjed es kezd közönségessé lenni, hogy a valódi emberbarátok áthatva e tantól, mely a családi és államéletbe egyformán belevág, élénk részvétet fejtenek ki a bonyolódott kérdések megoldásában.

A természetszerű javítás eszközlésére a munkaadás esmértetett el leghatalmasb emeltyűnek és a füzetben erről fogunk szólni.

1.

A munkáltatás elleni érvek.

Régibb időben, miként mondtuk a fegyház egyedül a büntetés és megbánás helye volt, a börtönre kárhozott tétlenül töltötte ki büntetés idejét, és ezen régi nézeteket sokan jelenleg is pártolván, mindenekelőtt felsoroljuk

A munkaadás melletti érvek.

a) A munka mind a test, mind a lélek jólétére mulhatlanul megkívántatik. *)

1)) A fegyencz képessé lesz a reá fordított költségüket törleszteni vagy kevesbíteni és így az állam költségei kevesbitéséhez is járulni.**)

c) Ezzel a javulás főczélja éretik el, mert a folytonos munka az, mely a fegyenczek fogsága unalmait rövidíti, egészségét fenntartja. henyéségről elszoktatja, rendszeres tevékenységi hajlamra ébreszti és természetévé teszi az ipart, mely kárpótlás nyújtáson felül, a börtönbeni rossz gondolatoktól is megmenti és ártalmas állásából hasznos polgárrá képezi őt. de fellobbantja a reményt is benne, hogy szabadultával hasonló szorgalomina], békességben érdemelhetem! magának becsületes kenyeret.***)

d) A munkáltatás által a fegyenczek szenvedőleges és szemlélődő tehetségei is neveltetnek.

e) Kevesebb ott a fegyelmi eljárás, hol a fegyencz foglalkoztatik, mint a hol henyél, mert a munkánál a gondolat elmerül.¹⁾

*) Cherry-bill nevű fogdában 1821-ik évben 80 fogoly külön zárva munka nélkül igazolta azon állítást, hogy társas természetű, embernek erején felül van tétlenségben lenni, azok szemlátomást fogytak és lélekháborodáshoz voltak közel, (Szemere.)

**) A philadelphiai cherry-bill fogház, mindjárt az első évben egyenlővé tette kiadását és jövedelmét. A glasgowi rabok az 1834-ik számadás szerint 4002 ezüst forinttal kerestek többet mint mennyiben tartásuk került, s a megyének terhéül csak a kormányzási költség maradt. („Szemere utazás” 56. 1.)

***) Balla „Büntetés mód javítása” Pest, 1841., 32. 1. Lehet, hogy kiszabadultakor a gyökerében nem egészen becsületes ember, becsületesek szokásával bír, henyéből lesz dolgos, tudatlanból írni s olvasni tudó, mesterséget nem értőből, ahoz értő, s kenyerét kereső polgár, (Szemere.)

¹⁾ Gerichtshalle 1866. 10-ik szám.

Zsoldos*) már 1838. évben az elzárt rabnak célszerű munkával való foglalkoztatását sürgette, hogy azok egyrésze munkához szokják – másrésze attól élne szokják, és a munkáltatásnál csak annyit kívánt figyelembe vettetni, hogy a munka mellett a rabnak gondolkodásra, magába térésre javulásra, olvasásra és pihenésre is jusson idő, és a munkának teljesítésére oly eszközök, melyekkel életének véget vethetne vagy tömlőczét kifeszíthetné kezébe ne adassauak.**)

4.

A munkáltatás házi kezelése melletti érvek,

Vannak kik a munkáltatást házilag vélik kezelteni ***) , mert:

A házi munkáltatás megindítására sőt fennakadás nélküli folytatására, a fegyházakra tenni szokott kiadások egynegyede elégséges volna, és ezen aránylag nem nagy összeg tekintve a később belőle származó pénz és nemzetgazdasági nyereséget, elvesztett tőkének nem, sőt áldozatnak sem lenne tekinthető.

Attól sem lehetne tartani, hogy jó kézmunkát illő áron értékesíteni ne lehessen.

Az igazgatóság* tekintélyéből sem vonhatna le semmit oly foglalkozás, mely a közérdeknek igazságos és tisztességes utón előmozdítását célozza, sőt a méltányosság kívánja, hogy az, ki az állam jótéteményét élvezzi, tehetségéhez képest minden rendelkezésére álló becsületes utón és eszközökkel igyekezzék annak javát előmozdítani.

Az államnak a bérlet csak akkor kerül kevesebbe a házi kezelésnél, ha ez túlságosan költséges és hibás volt,

*) Néhány szó a Honi közbátorságról. Pest, 1888. 83. lap.

**) Az időben csak a henyesség és bűnvánkosain az állomnak terhére ingyen tartattak jobbara a rabok.

***) T. M. Egyéni nézet a börtönügy körüli teendőkre nézve.

mert lehet a házi kezelést oly alakban és ellenőrséggel szervezni, mely semmi esetben sem kerül többbe mint a legolcsóbb bérletszerű kezelés.

A haszonbérletesség célja az lévén, hogy a fegyenczek munkaerejét kizsákmányolja és minél több hasznot húzzon, ezért azokat csak is gyári, azaz oly munkaszakokra alkalmazza, melyekben évtizedekre nyúló gyakorlattal sem képezhetik magokat önálló iparosokká, s p. o. hazánk nem lévén a gyáripar országa, a szabadultak ez irányban szerzett ügyességeket nem érvényesíthetik. *)

A bérlet már természeténél és elutasíthatlan követelményeinél fogva megengedi a közvetítőnek, hogy az állampénztár részére igényelt napontai pár krajczár munkadíj érvével túlságossan többet sajtoljon ki a fegyencz munkaerejéből, sőt azt is megengedi vagy elnézi hogy másnak adja el a fegyencz munkaerejét. **)

A bérlet alatt minden erkölcs javításra célzó intézkedés csak pium desiderium marad, mert a haszonbérletességnek a fegyenczek erejét s a jobbak jóhiszeműségét cselekedésekkel kijátszani, kizsákmányolni igen könnyű erkölcstelen eszközök felhasználásával.

5.

A munkáltatás bérleti kezelése melletti érvek.

Azok, kik a munkáltatást előnyösebbnek tartják bérletileg kezeltetni következőket adják elő:

*) Sokszor az új gépeknek behozása is feleslegessé teszi a munkás kezeket, és más foglalkozásra kell fordítaniok productiv erejüket, – mely nem mindig oly könnyen és hamar történik, hogy amiatt a munkás ideiglenes szorultságba jöhet. – ámde a gyári munka jótékony hatását sem lehet ignorálni, s azt míg káros hatása be nem bizonyul egészen kiküszöbölni nem lehet.

**) Az Illovai fegyház bérelője D. naponta 20 kr. munkadíjért adta el az államtól 3-5 kr. díjért vett fegyencz munkaerőt, mi úgy tűnik fel, mint a civilisatio színével zománczott rabszolgaság (T. M.)

A fegyenczek többnyire ügyetlen munkások lévén, ezek keze alatt a legjobb anyagból is selejtes és csekély becsű áru – fog készíteni, és mikorra a szükséges ügyeséget magoknak megszerezhetik kiszabadulnak. *)

Házi munkáltatáshoz nagyobb pénz mennyiség kívánatik és az államnak nem szabad a polgároktól behajtott, adót kockáztatott vállalkozásokra, és kétséges foganatú kísérletek gyámolítására fordítani, már pedig fegyházakban minden foglalkozás esetleges, és vannak elmúló körülmények, melyek azt megakasztják.

Mielőtt irányadó alapelvek nyomán a fegyházi munkák berendezéséről szólanánk, egyelőre áttérünk különböző kül- és belhoni fegyházaknál dívó munkáltatás! rendszerek: ismertetésére.

6.

A bádeni nagykercezségben dívó házi munkáltatás szabályairól.

Ezen nagyhercezségben a bruchsalí híres magán rendszerű fegyházban a munkáltatás házilag kezeltetik, s oly sikerülten, hogy az intézeti pénztárt mostanáig is ritkán ári veszteség. **)

*) Czélszerű intézkedés némely külhoni fegyházban, hogy a fegyenczek a gép- és műtan alapelveivel is oktattatnak, rajzolásra taníttatnak.

**) Az 1863-rol kiadott kimutatások a bruchsalí intézet működését röviden következőkben tüntetik fel. A fegyenczek létszáma a dologházi foglyokat is ide számítva, az év folytán 397-et tett. ezek közt az év folytán kilépett 94 A legmagasabb napi szám 303 lélekből állott, Középszámítás szerint a napi létszám 221.⁰⁷-et tett, 215 fegyenc közül az év elsején elkülönítve tartatott 200 a többi 15 erre nem volt alkalmas. 94 az év folytán beszolgáltatott fegyházi azaz magánrendszerű büntetésre ítélt fegyencz közül olvasni tudott, de írni nem, kettő; sem olvasni sem írni kettő; 88 újonnan bekerült dologháza bűnőncz közül első minőségű volt egy, második minőségű szintén egy; mesterséghez értett 38. A nyers munkajövedelem tett 100.298 frtot és 8 krt, a

Itt munkafelügyelők alkalmaztak, kik az osztályaikba sorozott feyenczet első naptól kezdve foglalkoztatni tartoznak. Ha azok a feyintézeti munkát nem vagy nem kellőleg értik, úgy részekre tervszerű, oktatást tartoznak nyújtani, melyhez az igazgatóság által kiadott könyvek és táblázatokat használatba vehetik.

Á tanítás körül, ha a feyencz jó akaratot tanúsít, türelemmel és elnézéssel kell enniök befejezett, tanfolyammal azonban minden feyencz előírt napi munkát köteles végezni, melyet, ha nem tesz, vagy rősz akaratukig ront a tárgyakon, a munkavezető annak nevét a j e l e n t é s i k ö n y v b e írja be. *)

tiszta-jövedelem 37.100 írt 34 krt. Egy-egy feyenczre az egész év (295 munkanap) után 188 frt 51 kr összes keresmény esett; 1850-ben csak 35 frt 12 kr; 1831-ben 133 frt 19 kr; 1862-ben 180 frt 8 kr.. Legnagyobb kiterjedésben üzetett a vászonkészítési ipar, mely egyedül magában 13.678 munkanap után 10.177 frt 22 kr tiszta jövedelmet nyújtott. Legkisebb kiterjedésben a gyapjú-ipar, mely (508 munkanap után 138 írt 13 krt jövedelmezett. Egy egészséges egyén táplálása naponként 6.²⁴ krba került. egy betegé 17.⁹² krba; különbség nélkül közép számitással 6.⁴⁴ krba számítható. A feyencz-takarékpénztarban a feyenczek javára volt írva 3530 frt 50 kr: ebből 303 feyencz mindenikére közép számitással 11 forint 39 krajczár esett. 1866-ik évben a szabómunka oly nagy volt, hogy külről szegényebb sorsú szabók is részesültek a munkáltatásban. A czipészet nevezett évbni hadjárat alkalmából, nem győzte a megbízásokat. Az asztalos műhelyeikből a pakolóládák keltek legjobban. A pintérkedés csak azon évbin üzeti ki magát midőn nagy bortermés van.

*) Hazai feyházunkban Munkácson 1837. oct. 30-án vizsgálat tartatván az igazgató nem tudott felvilágosítást adni a foglalkozó feyenczek számáról, ilyen kimutatást, mely úgy az állam, mint a feyenczek anyagi érdekei ellenőrzését képezi, a bérlőtől soha benem kívánt, nagy utánjárással sikerült megtudni, hogy a létszámból (198) csak 298 feyencz, foglalkozott, és pedig következőleg elfoglalva: Kovács 8. asztalos 36, bodnár 26, czipész 81, takács 31. kefekötő 5, gombkötő 10, szabó 28, szalmafonó 10. (Hiv. Jelentés.)

Némethon rendezett feyházaiban mindennap jelentés érkezik be a föléttszámról és a feyenczek munkanemei beosztásáról, mely következő rovatukból áll: Föléttszám; — — ebből férfi — — nő — — ebből feltétesen elbocsájtott — — és pedig férfi: — — nő: — — szaporodott: — — fogyott: — — beteg: — — feyelmi bűnös: — — holnap elbocsájtandó: — — holnapután elbocsájtandó: — —. Munkanemnél I. oszt; Takácsok — — nemezgyártók — — II. oszt; Gyapjú szövők — — szivarkésztők — — III. Posztógyártók — — IV. Gombkötők — — üvegesek — — bádogosok — — czipészek — — szabók: — — V. oszt.: Tolfosztók — — VI. oszt.: Betegek — — VII. oszt. Kijárók — — külön munkások — — VIII. oszt.; Fogda-őrök — —

Ha a fegyencz napimunkáját elébb befejezi is mint az előszabott munkaórák letelnek, hevernie nem szabad.*)

Csendes munkát a házi lelkész engedelmével Vásáros ünnepnapokon is végezhetnek, egyébként e napok szünnapok. Magán munkán csak az előjáróság engedelmével dolgozhatnak.

A felügyelő már reggel 5 órakor megkezdi a járatot. és gondoskodik arról, hogy a fegyenczek munkával ellátva legyenek s abba belekezdjenek. Ha anyag vagy műszer hiányzik azt azonnal e célból saját kamrája mellé adott kézi raktárból beszerzi s naplójába jegyzi.

Naponként a munkásokat két-három ízben is köteles meglátogatni, velők az üzlet úgy a kézimunka előnyeiről beszélgetni, hutáikat kiigazítani és a szorgalmatlanokat megdorgálni.

Estve 6-7 óra között teszi az utolsó látogatást, ekkor minden munkát szorgosan átnéz, beszámolja s a munkakönyvbe írja, és a következő napra való anyagokról gondoskodik, a készleteket pedig az előjáróságnak minden nap reggelen átszolgáltatja.

kenyérszelők - - tüzelők - - könyomászok - - lámpatisztítók - - szalmazsák tömők - - stb, stb. Jelentés értekezik be az egyes osztályokból is, hogy ki nem végezte el napimunkáját vagy mellik rontott a reábízott; tárgyon roszakarátulag, ily jelentésekből a munkáltatás hangulatát igen szépen lehet jellemezni

*) Munkácson 1867. oct. 30-án 498 létszámból 194 henyélt, azonkívül házimunkásul is nagy szám volt felvéve névszerint lámpatisztító 2, borbély 4, szakács 7, seprős 8, napszámos 16, betegápoló 7 (beteg 15), munka tehetlen 17. Vizsgálat kivételett a rendtelenség s kiderült, hogy még a mesterségekhez jegyzett fegyenczek közül is többen tétlenül ültek, sőt hogy a takácsok közül 16 ember munka hiány miatt már egy hét óta nem dolgozott s hogy a uagyrésznél a munka pangás majdnem folytonos; okát a bérlő abban adta, hogy a munka kifogyott, nehéz a szállítás; a nyersanyagok behozatala s a, kész árunak piacra vitele szerfelett sokba kerül, sőt néha Munkácson és Ungvárott nyílt raktárt tart, áruí kelendőségre nem találunk. E szempontok reá nézve irányadók lehetnek ugyan, de kötelezettségén az állammal szemben mitsem könnyítenek, mert a fegyenczek erkölcsi-, anyagi érdekei is sértetnek a tétlenség által, hogy a fegyenczek a különben szerzendő munkadíjtól elesnek s így kiszabadultok után a legnagyobb inség vagy kísértésekkel küzdenek'.

Ezenkívül a folytatott munkáknál sem uralkodott kellő szorgalom, illő viselet és szükséges felügyelet. (Hiv. Jelentés 1867. évről.)

A fegyenczeknek megengedtetik munkáikról ellenőrzési jegyet vezetni, mely időről-időre a munkavezetési könyvekkel összehasonlítatik.

A felügyelő maga nem munkálkodhatik, hanem tekintettel az egyes kamrákba kiosztott munkálatokra, ezen egyes kamrákba a munkavezetés szempontjából folytonos látogatásokat tesz, vezeti a munkakönyveket s jegyzékeket, úgy a templomi felügyeletbe is résztvesz. Munka javításokat hozhat javaslatba, de még azok előljárásiágilag jóvá, nem hagyatnak nem foganosíthat.

A munkaidő reggeli 5 órától esti 7 ½ óráig tart, reggelizés és kamra tisztogatásra marad félóra, szellőztetésre délelőtt és délután fél – fél óra, ebédre egy óra, iskolázásra hetenként három óra, templom látogatásra hetenként szinte három óra. Így körülbelül a napi munkaidő 11 órából áll, mely néha leszállítatik 10 órára.

A munkanemet az igazgatóság szabja meg, az többnyire nehéz munka, melyre a fegyenczet betanítani kell.

A munkajövedelem az intézet pénztáráé, abból a fegyencznek naponként csak egy krajczár osztalék jut, és azon összeg, melyet a kimért napi munkán felül bír keresni mit ő táblázat szerint számíthat ki magának.

Az ily felülkeresményből a fegyencz maga vagy övéi számára rendelkezési joggal bír, és minden félévben leszámítolás történik a javára, melyet könyvében aláírásával elismer.

Ha a fegyencz kiszabadul, pénz keresményét hazájába a lelkészi hivatalhoz teszik által, melyet az, a haza érkezőnek levonás nélkül nyugta mellett kiszolgáltatni köteles.

7.

Bajorországi fegyházi munkálatok vezetéséről.

Bajorhonba a Müncheneri fegyházba külön alvó- s külön munkatermek vannak. A munkatermekbe művezetők: vannak felállítva.

Λ művezetőknek teendőit a körülmények és képességeik szerint az előjáróság-jelöli ki. Ők vezetik a szakmáikba vágó munkákat az előjáróság-utasítása szerint. Az ő gondoljaikra van bízva, hogy a munkák czélszerűen osztassanak be, és minden fegyencz képessége szerint foglalkoztassak. *)

Minden beérkező fegyencz kenderfonással kezdi a munkát, és csak akkor bocsájtatik más munkára, ha jó* magaviseletet tanúsít és ügyességének jeleit adja. **)

*) Az egyesült államok fegyintézetei közt, a new-vorki, melyet mintaképül lehet felhozni, minden fegyencz állásának lehetőleg megfelelő munkával foglalkoztat és senkit sem csüggesztenek előbbi életéhez mért alacsonyabb foglalkozással. A javulást ezzel is elősegíteni akarják. A fődolog, hogy a fegyenczeket foglalkoztassak s gondolataikat a munka körül öszpontosítsák. A festőnek meghagyják festékét, a zenésznek hangszereit, a kézművesnek szerszámaikat stb. A roppant épületben műhelyek, csinos szobák, zenetermek stb. vannak. Emitt fűrnak, gyalulnak, amott vasat kalapálnak; egyik asztalnál esztergályos dolgozik, a másikon órás, szabó stb. Egy nagy terembe áll a kiállítás van, melyben 2 penny a beléptidj. A kiállított tárgyak mind a fegyenczek művei. Ha szatócs vagy s boltod elé valami czímtáblát akarsz festeni, az egyik sarokban találsz czímtáblát s amelyikről látod, hogy festője érti mesterséget annal megrendelheted amit akarsz. Ha gyermekjáték kell választhatsz. Ha körül nézed a kiállítást megismerkedhettél a legjobb művesekkel, kik a fegyházban vannak. Itt mindent olcsón és mindent gyorsan kapsz. Találsz elegáns öltönyeket, bútorokat, szőnyegeket stb. A fegyenczek keresetéről szigorú számadás történik, az élelem árát levonják s a többit félre teszik, és csak ki-szabaduláskor kézbesítik. Minden héten zene van a nagy teremben, s többnyire fegyenczek játszanak. Az udvaron járva, azt lehetne hinni, hogy egy munkástelepen vagyunk, ha a tol és lejáró fegyveres örökét nem látnók. A szigor igen nagy, s meg van jelölve, melyik fegyencznek meddig szabad az udvar ter létéen járnai. A fegyenczek egyrésze szerszámokkal, baltákkal, vágó eszközökkel dolgozván az örök mindég töltött fegyverekkel sétálnak, s a falakon 10-lő emberből álló őrcsapot meg körül minden félórán.

Az örök lakosztályait erős vasajtók védik s mindenünnen kijárás van a szabadba. A fegyenczek tartása kevésbe kerül az államnak miután a tartási költségeket keresetükből levonják. Említést tesznek egy szabó fegyenczről ki iszákos és játékos levén bár keresett szabó volt, tönkre jutva, házi-urát megrabolta. Ez ember is szorgalmasan dolgozva, családját is képes volt eltartani s két hó alatt 49 dollárt (98 firt) tettek félre számára. Közlés a „Hazánk és külföld”-nek 1869-ik évi 32-ik számából.

***) Badeni nagyhercegségben az eskütszék előtt egy fegyencz azt adá elé bűnbeesése okául, hogy fegyintezetbe kívankozék jönni kézművet tanulni, el is érte czélját, de kipróbáltván, öt évig szakadatlanul csak fonásra lehetett használni, oly ügyetlenül ment el, mint ahogy bejött.

Az illető művezető azt az előjárásnak bejelenteni tartozik, ha egy fegyenczet valamely munkára különösen alkalmasnak talál; mindazon által fegyenczek, ha még oly ügyesek is nem lehetnek művezetők.

Mihelyt valamely fegyencz részére az előjáróság 1/2-lamely mesterséget vagy egyéb teendőt, kijelölt attól kellő értesítés nélkül el nem távolíttathatik.

A munkaeszközök és szerszámok, melyek a fegyház műhelyeiben vannak, az illető művezetők felügyelete alatt állnak; az ő kötelességük arról gondoskodni, hogy azok roszakaratúlag el ne rontassanak vagy el ne vitessenek.

Minden aczél, vas, bádog, réz stb. eszköz gondosan eltávolíttatik onnan, hol az veszélythozó lehetne. Mi az eszközök közül hasznavethetlenné válik rögtön beszedetik a munkástól, és beszolgáltatik további őrizet végett a ház-mesternek.

A készlet-eszközök, kivétel nélkül, úgy a vas, aczél, bádog stb. tartalmúak, ideértve még a szegeket is, folytonosan jól elzárva tartatnak.

Azon anyagok és gyártmányokért, melyek a művezetőre bíztnak, ez személyesen felelős; ennél fogva az ő kötelességeihez tartozik az intézetet károk ellen biztosítani, és rögtön mindent feljelenteni mi által a kártételt megakadályoztathatja.

A művezetők naplót vezetnek azon felügyelők részére, kikre nyers anyagokat, szöveteket vagy gyártmányokat bíznak és azonnal jelentéssel élnek, ha ezekben valami különbség vagy hiány mutatkozik.

Oldenburgban és Jeverben minden újonnan érkező fegyencz eleinte a szövőszékhez rendeltetik, hajlama szerinti munkát, csak akkor kap, ha javulásra lépéseket tesz. és ha visszaesik fegyelmi büntetéképp a szövőszékhez tétetik vissza.

Parisban a restauratio alatt Magallónt az író t poissy-ba a közönséges bűnösök fogházába tárták, rabruhába öltöztették, s munka, szakmányban papucsokat font. A foglyok egyike ki azon kiváltsággal bírt, hogy társait borotválhatta, oda ajánlotta e jogot, de a journalista mosolygott, megköszönte a szíveséget és fonta tovább is a papucsot. mígnem szabadságát visszanyerte. Beranger ellenben a La Force fogházba folytathatta a költészeti életet. (Pesti Hetilap 1868. 43. sz.)

A főgyártási- és anyag-könyvet – pontosan és változatlanul, úgy miként az részökre előíratik, tartoznak vezetni, és minden hét végén bemutatni az előjárásnak átvizsgálás és a raktári könyvvel (Lagerbuch) való összehasonlítás végett.

A művezetők vezetik a munkások lajstromát is utasítás szerint, és azokat is megerősítés végett minden hét végén bemutatják az előjárásnak.

A munkadíjak lelkiismeretesen és pontosan úgy vezetnek be amint azok az előjárósággal egyetértve megállapítottak. *)

Számlákat vezetnek úgy a fegy- mint a munkaintézetek részére, a melybe minden elkészített vagy kijavított

*) A munka könyvminta.

Év Hó	Hét Nap	Dolgozott	Munka- díj	Felül- kereset	Táp ja- vítás	Taka- ritott	Jegyzet
			frt . kr	frt . kr	frt . kr	frt . kr	

Ellenőrzési könyvminta.

1.

Mellek- let	Kelllet	Bevétel megnevezése	Összes bevétel	
			frt	kr

2.

Mellek- let	Kelllet	Kiadás megnevezése	Elköltött összeg		Kiadott összeg	
			frt	kr	frt	kr

tárgy az ár kitételével naponként bevezettetik, miután az anyagszámlában (Materialrechnung) minden feldolgozott anyagnak ki kell mutattatnia, hogy hová lett.

Azon hivatalnokok részére is számlát vezetnek kik a szabó vagy cipész műhelyekbe dolgoztatnak, és ebbe minden elkészült tárgy az ár kitételével jő bele.

Az ily munkáltatás azonban az előljáró engedélyévé történhetik meg.

A művezetők sem magok sem mások részére elnem árusíthatnak anyagot vagy gyártmányt, egyiket úgy mint a másikat a raktárba vagy azon helyiségbe tartoznak beszállítani hová az előljáró határozta.

Megrendelések csak az előljáróság útján ejtethetnek meg, ilyesekkel a munkavezető nem foglalkozhatik.

Ha a vezetők külről valamely tárgyat, mely a munkához igényeltetik behozni kívannak, azt a körülményt bejelenteni tartoznak és az előljáróság gondoskodik arról is, hogy a szám, mérték, súly, minden tárgynál, melyet a vezető saját felelőségére által vesz meglegyen, és a szállítók könyveibe is azok az árral együtt pontosan bevezetessenek.

A munkavezetőknek a fogoly felügyelők e szakban alárendelvék, úgy hogy ezek az ő rendeleteit foganatosítani, és neki engedelmeskedni tartoznak.

Akadályoztatási esetekben a munkavezetést helyettesíteni az előljáróság jogában áll.

A munka termekbe fegyencz felügyelők is vannak kik az ajtók be és kizárását eszközlik, és a halgatási rendet is fenntartják, átveszik az anyagot vagy munkát a művezetőtől s kiosztják a munkálódó fegyenczek részére és felügyelnek arra, hogy azok hasznosan munkálódjanak az anyagot vagy gyártmányt élne rontsák vagy élne csempészsék, és ha tunyák vagy engedetlenek bejelentve legyenek.

A poroszországi felügyelőségről

Poroszhon nagyobb fegyházaiban a munka, vállalkozók (entrepreneurs) számára készítettik, kik állandó napszámot fizetnek minden munkásnak.

A munkaképes fegyenczek, felügyelőség alá vannak adva, kiknek működési köre a fegyenczeknek munkárai. beosztása, vezetése, s a munkálatokra vonatkozó könyvek, wgy a számadások vezetéséből áll.

A munkafelügyelő felügyel:

a) Azon munkálatokra, melyek vállalkozók által különösen arra alkalmas műmesterek által vezetettnek. *)

b) Azon munkálatokra, melyeket az intézet saját számadására, habár idegen megrendelőknék is, bizonyos díjért készített. **)

E tekintetben következő utasítások vannak: A munkálati felügyelő az intézet igazgatójának alárendelt, de felsőbb hivatalnoka levén, az igazgató rendeleteinek feltétlenül tartozik engedelmeskedni, ha tőle emlékeztetést vagy rendreutasítást nyer, azt szegénységgel keli elhallgatnia és csak ha erején felüli követelmények kívánatnak tőle, fordulhat a felsőbb hatósághoz, melynek hatá-

*) Poroszhonban a munkát miként általában kifejeztük külön külön a nemek szerént bérlük ki. A vállalkozók nevei külön jegyzékbe jönnek, megneveztetvén a munkanem, melyet üznek, s a fegyenczek nevel kiket az intézet rendelkezésökre bocsájt. Ki van téve a jegyzékben a pensum is, melyet egy-egy fegyencz naponta teljesíteni köteles, p. o, szövöszéknél egy óra esik 25 munkanap, naponként egy kitanult takáts köteles 8 rőf vásznat megszőni, rőffert esik 5 kr a mit ezentül tud elvégezni az felülkeresményébe esik. A munkanapokból lehuzatnak azon órák vagy napok, melyeket a fegyencz iskolába, elzárva, vagy koródába, stb., töltött. Példány tart közöl ily könyvvitelekre „lleglement für diu königl. preussischen Strafanstalten” című könyv, mely Berlinben 1864 jelent meg.

**) Megengedettik hogy az igazgat») és egyéb hivatalnokok is munkáltathassanak magok részére, és ezért egy-egy fegyencz részére naponta 3 garast (15 kr) fizetnek. Ezen munkálatok külön jegyzékbe jönnek, megnevezésével a fegyenczeknek, kik azt teljesítették, és megjegyzésével a napoknak, melyeken munkálódtak.

rozata elérkeztéig az igazgatónak tartozik engedelmeskedni. *)

Naponkint, reggeli 7 órától, déli 12 óráig és délután 2 órától a fegyenczek elzáratásáig, az intézenek az igazgató tudta nélkül elhagyása nem szabad, egyéb esetekben hosszabb kimaradásoknál is az igazgató engedelmére van szükség. **)

A felügyelőtől, kinek oly fontos működési köre van, megkívántatik, hogy életmódja s magaviselete által, mindenki iránt olyan legyen, hogy mindenkinek, különösen a fegyenczeknek követésre méltó példát szolgáltatson.

A mi a munkák beosztását illeti, miután a felügyelő a foglalkozások műtani ágát vezeti és annak jó eredményéért felelős a munkálatok felett önhatalmilag nem rendelkezhetik, hanem ha készlet szükségeltetik vagy hiány pótlendő vagy a készművek eladást igényelnek, ezekre nézve az igazgató beleegyezését tartozik kikérni, és „ha csak ennek rendelete következtében történtek hiányok, a nélkül, hogy arra tanácsadással vagy véleménynyel járult volna, minden felelősségtől ment.

Ha hatóságok, intézetek vagy egyesek tesznek megrendeléseket a felügyelő az igazgatóval együttesen köteles az anyag és, munkaárakat, úgy az abból háramlandó hasznót kiszámítani, kisebb munkálatoknál, melyekhez anyag nem szolgáltat ki, a felügyelő sorrendet tart az ezen mi inkákban képzettek közt. ***)

*) Poroszthonba úgy mint Szászthonban többnyire katonai személyzetből áll a tisztviseléség, a subordinate ennél fogva igen kimért Hivatalos teendőknél feltétlen engedelmeskedik, hivatalon kívül barátok.

**) Ha a felügyelő csak rövid időre is elhagyja az intézetet, a kapukimenetnél kártyáját tartozik átadni, mely érczből vagy fából van, s azt visszajövetkor nyeri vissza. Így ellenőriztetik ki hányszor hagyja el az intézetet, mely, ha túlsággá válik az illető megintést nyer vagy feleletre vonatik.

***) Poroszthonba majd minden munkanemre nézve elvan már készítve az árszabály s a fegyencz jutalék. A rendes napi díj fejenként 3 garas (15 kr). A graudenzi fegyházban, hol a főmunka fonás, gyapot és szivargyártásból áll, egészségi, erkölcsi és fegyelmi szempontból külső munkákat is teljesítenek a fegyenczek és pedig jó hatással, itt a napi díj 5 garas.

Az anagszerek bevásárlására nézve, mely különben az igazgatót illeti, ha a felügyelő bízta meg, köteles az intézetet, hűség és becsületességgel, műtani és gyakorlati tapasztalatai szerint képviselni. *)

A tárgyak elszállítása alkalmával tartozik jelen lenni és meggyőződést szerezni arról, hogy a tárgyak úgy küldetnek-e el, a mint azok megrendelve s kialkudva voltak.

Mi a munkavezetését illeti a felügyelő köteles a feliálló szerződésekre figyelemmel lenni, s a munkálatokat úgy vezetni, hogy a munkák minden irányban, czélszerűen s kiszabottan végeztessenek, és hogy a kiosztott anyagból úgy minőségi mint mennyiségi tekintetben, czélszerű kézimunka vagy gyártmány állíttassék elő.

Ha akadályok, balesetek történnek, az igazgatót írásbelileg értesíti, ki ha azokat elhárítani nem képes, a művezetőt vagy munka felügyelőt kártérítésre is szoríthatja.

A fegyenczeket illetőleg: a felügyelésére bízott foglyokat köteles czélszerűen foglalkoztatni, ha valamely folyó munkánál, egyéniségben hiány mutatkozik, a pótlásokért ajánlat-ételeivel az igazgatót értesíteni, ki erre a rendelkezés alatti munkásokból, áthelyezés által, egyik dolgozó teremből a másikba, vagy az új érkezőkből, a szükséges számot rendelkezése alá bocsájta. A fegyenczeknek czélszerű elhelyezéséért tekintettől a személyiség és erkölcsiségre, egyedül az igazgató felelős. **)

*) Miután idegenek részére is teljesítettnek munkálatok a felügyelőség anyagbeszerzési könyvet (Schema) is vezet, így külön a cipé-szet, szabóság, takácságról mindegyikben rovatok vannak, p. o. cipé-szethez bőr (bagaria – talp – stb.), szerszámok; ár, gyűszű, tű, karmantyú, szurok, szegek stb., mily árban szerezettek be.

**) Az Insterburgi fegyházban, hol előbb kézi azután gyári munkálatás üzetett, felette ügyetlenek lévén a fegyenczek, és vállalkozók is hiányozván, a munkafelügyelőség jelentésére azonnal hálókötést rendelt meg az igazgatóság, ez kitett 1859-ik évben 87.346 napot, vászongyártás 90 széken 60.653 napot, és külső gazdasági munkám is kiadattak a fegyenczek, mely 28.826 napot tett ki. A (Jollnovi fegyház 1858-ik évben egészen fegyenczerővel építették fel, és a költségvetési terv szerint 1090 tallérnyi összeget kíméltek meg az állam részére. A Breslaui fegyház kénytelen volt bérbe adni fegyenczeit Kobervitz községének, hol azok 1858-ik évben népföldmívelést üztek. Itt az előbbi dondola-

Mi a felügyeletet, műmestert és segédeit illeti, a felügyelő kötelességévé van téve az is, hogy a műmesterekre s az ezek mellé segédkép adott ügyesebb rabokra is felvigyázzon, hogy azok az intézet előnyére, becsületére úgyszintén a vállalkozóknak vagy magán munkaadóknak hasznára legyenek.”)

Ha ezeknél hanyagságot vagy hibákat tapasztal, melyek különösen a munkálatok rendjére nézve hátrányosak, s nem képes azokat intései s rendre-utasításai által kötelességeik teljesítésére bírni, akkor jelentést tartozik tenni az igazgatónál, ki félretéve minden elnézést, megdorgálással él.

Mi a felvigyázatot illeti, folytonosan örködni tartozik arra, hogy a fegyenczek hasznos munkálatokkal láttassanak el, szorgalmasak legyenek, mindenki lelkiismeretesen megfeleljen kötelességének. E végből a munkatermeket gyakrabban tartozik felkeresni, látogatásait bizonytalan időben megtenni, hogy úgy a fegyenczek mint műmestereik váratlan érkezései által folytonos munkásságban tartassanak.

Napjában kétszer szokás látogatást tenni, reggel munkakezddéskor és este annak végzésekor s pedig azon cél-

tok mint szivargyártás, tollfosztás, kesztyűvarrás, paszamánt készítés nem fizették ki magokat. A Brieggi fegyház igazgatósága az ottani lengyel egyének szorgalmatlansága miatt nem tudott eredményre; vergődni. A Striegau fegyház lakóit az igazgatóság kéntelen volt gránit kútörésre bérbe kiadni, úgy hogy azok hétköznap házon kívül Ober-Streitba dolgoztak, ott éjjelre a sziklák feletti épületben háltak, onnét azonban mindent belehetett jelezni a fegyintézetbe. Itt is érkeztek a vállalkozó költségére és eső időbenugyanott az épületben fonással váltottak fel rendes munkajokat. Ezen kötörési munkálat már 1858. évben 12,320 napot vett igénybe és a fegyenczek jövő alkalmazására hasznosnak mutatkozott. Mily nehéz azonban ily munkálatoknál a fegyelemtartás, arról a panaszkönyvek szövegei, de az igazgatóság, miként mondtuk, felelős a fegyencz-erő czélszerű elhelyezéseért. *) A dolgozó-termekbe, ha közösek, a megítélt rab meghatározott felkelési időtől lefekvéséig, kivéve az étkezési, iskolázási stb. órákat, állandó foglalkozást nyer. Jeladásra kezdi és végzi a munkát. Műhelyeik csinosak, p. o. szabóműhely, kis alacson lábakon nyugvó asztalkán ül a fegyenc, lábát összehúzva, és munkáját kezében tartva, körülötte az anyagok és műszerei., a terem padlóján hulladék nem hever. Csend és rend mindenben.

ból, hogy a kezdőórak pontos megtartása felől, úgy a meghatározott munkaidő kitöltéséről meggyőződést szerezzen, s ha ezekben rendetlenséget tapasztal, a körébe vágókat megigazítsa, a. nagyold» rendetlenségeket pedig feljelentse. *)

A kézmunkákra nézve minden héten két nap van kitűzve, melyen a munka-felügyelő a műmester jelenlétében, átveszi a munkásoktól a munkát, s azok tevékenysége felett bírálatot hozva, a tunyák- és resteket a jegyzőkönyvbe névszerint bejegyzi s az igazgatónak átadja, ki az érdemetlenekre vagy büntetést szab vagy őket rendre utasítja. **)

Az átvett tárgyak további gondoskodás végett a művezetőnek es általa a vállalkozónak felügyelő jelenlétében. kézbesítetnek, avagy ha még további felügyelet szükséges, a munkák zár alá helyeztetnek. Minden ily átadásnál árra van ügyelet, hogy a munkások és műmesterek sok időt ne legyenek kénytelenek a várakozás miatt eltölteni.

A munka-felügyelőnek egy külön jegyzéket kell arról is tartania, miként foglalkoztatja a fegyenczeket, folytonosan foglalkozik-e valamely egyed avagy munkaképtelen, lett, melyik mennyit végzett, és eleget tettek-e vagy nem a kiszabott munkálatnak. ***)

Ezen átvételi jegyzékből, mely a havi munkálatok sorozatát alaposan mutatja ki, minden 24 órában kivonatot kell készíteni az igazgató számára, különösen azon

*) A munka-főfelügyelő midőn a dolgozó terembe lép, a felügyelő üdvözli őt, és egy íróasztalhoz kíséri, hol az könyvbe írja a «apót s órát. melyen szemlére megjelent, azután a felügyelő jelenti a létszámot és a netáni eseményt. A főfelügyelő szétnéz s ha hibát talál, észrevételeit előadja. Ilyenkor veszi át azon jelentéseket is, melyeket a fegyenczek más munka-nemre való áthelyezésök vagy felülkeresmények feletti rendelkezés tárgyában előadtak.

**) A bejelentett érdemetlenek raportra hivatván fel az igazgatóság elé, ez atyai intést ad a fegyencznek s kiméri a büntetést, mely nagyobb esetekben az első osztályból, második vagy innét a harmadik osztályba való helyezésből áll. Az érdemesek kisebb kívánságai, p. o. madár vagy virágtartásra engedély stb. betöltetnek.

***) A kiszabott munka, p. o. takácsmesterségnél naponta 8 rőf vászon megszővése.

fegyeri ezekről, kik ellen kényszer-szabályok alkalmazandók. *)

Mi a készítmények árának meghatározását illeti, miután azok többnyire szerződésileg vannak megállapítva, csak az újabb gyári tárgyaknál kell a felügyelőnek számlát készíteni, mire az igazgató határozza meg az új gyártmány árát, és ezen ár zsinór-mértékül szolgálva számvetési könyvbe vezetetik. Más kisebb foglalkozásoknál, hol az anyagot a megrendelő adja pl. női fegyházakban: kötés, varrás, hímzésnél, a munkafelügyelő az időt, melyet a munka igénybe vett tudatja az igazgatóval s az azt a börtönön kívül végzett munkárákkal összehasonlítva állapítja meg árát.

Mi a könyvvezetést illeti, ez egy jegyzőkönyvből áll, melyben 24 dolgozó nap van felvéve, és mely részletezi mindazon munkálatokat, melyek a nap folytán végezettek, s melyekért a kiérdemelt díjak járnak a netáni munka vagy felülkeresményvel, és melyből kitűnik, hogy mi jár a főpénztárból a fegyencnek, s mennyi iratik abból át annak külön pénztárába. **)

Ezen kimutatásoknak a munkálatok bevégzése után S, legfeljebb 10 nap alatt kell elkészítve lenniök, hogy a fegyenczek felülkeresménye. még ideje korán a pénztárba helyeztethessék.

Azon munkákról, melyek gyárosoknak, szerződő feleknek szolgáltatnak át, jegyzetek nem vitetnek, mert azokért a megrendelők szabott árt fizetvén be, azt a pénztárnok bevételezi s minderről a munkafelügyelő csak mint átadásról vezet kimutatást. Egyébként a vállalkozóknak az igazgató beleegyezésével, azon joguk is van, hogy

*) A kényszer alkalmazása nem idéz elő munkakedvet, célja csak az, hogy a rász akaratot vagy daczot legyőzze. Azon fegyenczeknél, kik munkájokra tökéletesen betanítvák, azt megszeretik, s meggyőződnek arról, hogy munkáságoknak gyümölcsét veszik, kényszer alkalmazásra nincs szükség.

**) Mintákat ad a „Reglement für die königl. preussischen Strafanstalten” című 1868. Berlinben kijött hivatalos könyv.

külön könyvvezetőt tarthatnak különösen oly esetben, ha munkafelügyelő eljárásával nincsenek megelégedve.

Ellenben a reá bízott anyagok és terményekről az intézet részére könyvet vezet, melyben azok hová-fordítását kimutatja, s ezen könyvet nevezik „Manufactur Scontro”-nak és arról, mi eladatik, naplót (Journal), a készpénzbeli munkadíjakról pedig jegyzőkönyvet vezet.

A napló és jegyzőkönyv a bevételeket tartalmazzák, s ezeken kívül egy külön napló vezetetik, melybe az egyes megbízóktól átadott tárgyak jönnek be, pl. kender-fonásra, fonál-szövés, toll-fosztásra stb. megérintetvén az átvétel napja, mennyisége, minősége, s a feldolgozás ideje, visszaadás napja s a kiszámított munkadíj.

Minden év végével köteles a munkafelügyelő egy végszámadást készíteni, és azt törvényes határidőben benyújtani, mely többnyire január 18-ig történhetik meg.

Ezen írásbeli foglalkozáson kívül a felügyelő teendőjéhez tartozik még a munka, ruházat és fekhely-szerek beszerzése annyiszor a mennyiszor azt a szükség követeli. Azonkívül köteles mindazon számvitelt végezni, mely ezen szolgálattal összefüggésben van.

Poroszhonban igen sok fegyház lévén, s azokban a munkanemek is különbözők lévén, a felügyelők megválasztása ad legtöbb gondot. *)

A fegyenczeknek mint oktatóknak alkalmazása több helyről káros hatásúnak jelentetett be.

*) A porosz birodalom is vegyes népből áll, és vegyes munkálattal is üz. Legfőbb munkálattal a vászongyártás azután szövés, hálókötés, így P. o. W a r t e n b u r g i fegyházban a felügyelőnek e szakban kell avatottnak lenni, hol a hálókötés 30.214 munkanapot vesz igénybe. – E a j n a i fegyházban is ezek a munkálatok. – J a u e r i fegyházban már a szivargyártás lépett előtérbe a gyapjúszövéssele egyetemben, előbbi 13.758, utóbbi 24.000 munkanapot igényel évenként, így e két szakban kell a felügyelőknak ügyeskedniük. – A Z e i t z i fegyházban a fiatal-ság leginkább szalmakalap-fonással foglalkozik. Mily érdemes ennek munkálata, a régen külön cikkben szólándunk.

Szászországi feyházi munkáltatás vállalkozók részére.

A Waldheimi és egyéb orsz. feyházakban kényszer-munka van behozva, minden feyhencz köteles legalább 13 órát dolgozni köznapokon. A munkanemet az igazgatóság határozza meg a feyhencz előbbi foglalkozása s jövőbeni hazájában haszonnal űzhető munkára való tekintettel.

A munkanemeket, minden újnemű munkák behozását, és a feyhenczek munkaerejének bérbeadását, a ministerium írja elő.

A Pensumot vagy is azon mértéket, mennyit egy feyhencz, naponta különbeni feyhelmi büntetés terhe mellett dolgozni köteles, az igazgatóság a ministerium jóváhagyása mellett szabja ki. A munka-szabványnak azonban oly igazságosnak kell lenni, hogy azt közép képességű munkás is megerőltetés nélkül végezhesse – és mellé, az oktatási, egyházi és lelkészi beszélgetési órák is kikerüljenek» illetőleg leszámíthatok lehessenek.

A vásár- és ünepnapok miatt az igazgatóság a pensumot minden egyes feyhenczre külön rendeli meg, hogy az ájtatosság!, és egyéb teendők után fenmaradó igénybe nem vett időt saját hasznára tölthesse el, egyébként vásár- és ünepnapokon munka-kényszernek nincs helye.

Hol a feyhencznek bizonyos munkárai rendeltetését nem lehet kitudni, ott annak szorgalmát, erejét, képességét kísérik őrszemmel. *)

*) A munkaosztásnál sinórmértékül szolgálnak a feyhelmi a rendőri nézetek is így p. o. oly feyhenczek, kik dühöstermésztűk boszúállók, engedetlenek, nem osztatnak be oly munkálathoz, hol eszközöket használhatnak előljáróik vagy feyhencz társaik élete vagy egészsége ellen, úgyszinte oly egyének, kik megszökési tervvel foglalkoznak szinte nem használtnak oly munkára, melylyel kísérleteiket valósíthatnák..

Tekintetbe jó a büntetés időtartama is, a kisebb időre elítéltek oly munkára osztatnak be, melyet rövid idő alatt képesek megtanulni, p. o. szivarkészítés, kőmetszés, talpkészítés, posztó-czipőkészítés, fonás stb., ellenben a hosszabb idejűek oly munkára osztatnak be, melyek hosszabb tanulási vagy gyakorlati időt igényelnek, mi g azon tökélyt elérik, hogy szabadulások esetén, önálló keresetet nyújtsanak,

A munka és szorgalom érdekének emelésére „munkakereset” engedtetik, és pedig a kiszabott munkáért (pensum) napok szerént számított (gratificatio) jutalmazás” és munka felülkeresményért kereseti rész adatik. Ezen munkakereseti szabványt is az igazgatóság állapítja meg, a ministerium jóváhagyásával, melynek változatlan fennállása ellen a fegyencznek szava nem lehet – és ily munkakor esetből a 3 -ad osztályú fegyencz keresetének $\frac{1}{4}$ -része a házipénztár előnyére fordíttatik.

Ha a munkaszabványban, jutalmazásban, „kereseti részben” változás történik, mennyiben az kívánatos, a fegyenczeknek tudomására hozatik.

Minden munkakereset a fegyencz javára íratik, és szabály szerént a javára írt összeg egy harmadát már letartóztatás ideje alatt elhasználhatja, az élnem használt rész pedig elbocsájtás idejéig megőrizve, akkor nyugta mellett részére kiszolgáltául; illetőleg a szükséges útiköltség kiadása után, ezen felesleg hazájába üledékes rendőri közeghez küldetik kézbesítés végett.

Minden fegyencz a javára írt munkakereset harmadából vehet sert, tejet, írosvajat, gyümölcsöt, dohányt stb. a mennyiség és egyéb korlátozás p. o. hogy húshozatal csak az igazgatóság engedelmével történhetik meg, szabályilag van tudatva.

ilyenek a bútorgyári-munka, a nemezés, képfaragás, cipészesség és szabóság.

Olj munkások, kik valamely mesterséget már űztek, gondos figyelemmel a fegyelmi szabályokra az általok ismert s a fegyházilag is űzött munkára osztatnak be.

Az egészségi állapot és testi erő is tekintetbe jönnek, így öregek, gyenge vagy beteges egyének csak könnyű munkára alkalmaztatnak, p. o. ti Vili'osztás, szó vési előmunkálatok stb.

Miután az a cél, hogy a fegyencz szabadulása esetén, az általa tanait munkából megéljen, ennél fogvást arra is tekintet van, hogy a fegyencz hazájában hová távozni fog az általa űzött munkát haszonnal folytathassa.

Általában oly munkák választatnak, melyek önállólag is űzhető, és nem tartoznak a gyáripar körébe. Tehát oly munkálatok, melyek összefüggnék más munkálatokkal kiküszöbölvék, nehogy a kiképzést lehetlenítsék.

Minden megrendelést az intézet teljesít és pedig általa megszabott áron- és időben ellenőrzés mellett. és ezen árszabály a beszerzés idején és helyén nyíltan ki-függesztve van.

Nagyobb összegeknek felhasználását a fegyencz szükségben szenvedő rokonai vagy jótékony célokrai tekintetből az igazgató van hivatva engedélyezni; de mindég szem előtt tartani köteles, hogy a fegyencz cselekvősege annyira ki ne merüljön, hogy az úti költsége szabadulásakor fedezetlen legyen.

A munkakereset fel nem használt része és egyéb jövedelmek, ajándékok, takarékpénztárilag kezeltetnek, arról számla adatik, és az elbocsájtandó azzal áll elő kielégítését szorgalmazni; arról kiki végrendeleti leg is rendelkezhetik, de nem fegyencztársai részére, kik vele egyidejűleg bár rövid időre is letartoztatvák.

Minden fegyencz bír két könyvecskével, egyik a munka, másik takarékpénztári könyve, a munkakönyvbe jó a beszoigált munka, mely havonként számítatik össze, a másik könyvbe jó a munkakeresmény, betéte – és – kiadása. Minden ily könyv zárszámításánál a fegyencz utánnézhet a kiszámításnak, és nehézségeit, ha vannak, azonnal köteles megtenni, különben többé ügy elembe nem jöhet.

A legszükségesebb házi munkálatokat kivéve, vásáros ünepnapokon, lia. t. i. ezen utóbbiak mint munkaszünetelési napok vannak elfogadva, munka kényszernek nincs helye, egyébként a házi foglalkozás és más feladott munkákat igénybe nem vevő időt. illő módon kell eltölteniök.

Külön munkálatoknál a foglalkoztatott fegyenczek száma, a részökre egyenkint kiszolgáltatót munka, úgy a munkaidő naponként pontosan feljegyeztetnek.

A munka felügyelőség.

Azon tiszt, ki házi kezelésnél, a munkához szükséges anyagok beszerzésével készített munkáknak jó áron való

elárúsításával vagy bérleti rendszerűei a szerződések kötésévé], a kiosztott munkáknak a foglyok általi teljesítése feletti felügyelettel van megbízva, munkafelügyelőnek (Arbeitsinspector) nevezetik.

Ily állomásra csak az léphet, ki ezen hivatásnak fontosságát felbírja fogni, s a fegyenczek munkáltatása főczélját, melynek elérésére iparkodnia kell, jól érti.

A munka teljesítés az 6 közvetlen felügyelete alá lévén helyezve főfigyelmét arra kell fordítania, hogy a fegyenczek oly mesterségre tanítassanak, melyet fogsági idejükhöz képest tökéletesen megtanulhatnak, s mely elég alkalmas legyen arra, hogy abból kiszabadulásuk után becsületesen megélhessenek. *)

Ő ügyel fel arra is, hogy a munkabérlők jogaikban ne csorbittassanak és azok a fegyház irányábani kötelezettségeiket is teljesítsék. **)

A fegyenczeket ő ösztönzi és serkenti feladataik

*) Mire lehet a foglyokat használni? A Waldheimi fegyházban 1864-ik évben 150 fogoly készített 8-9 millió szivart, 15 fogoly 12.000 pár cipőt, 12 fogoly 700 hídmérleget, 80 fogoly 5600 dívánt, 350 támlaszéket, 300 kanapét, 160 tuczat szék farészeit, 20 fogoly 80 tuczat szalmaszéket. 60 tuczat lépcsőszéket, 63 tuczat tábori széket, 232 tuczat kerti széket, 90 tuczat zsámolyt, 10 tuczat padot, 18 tuczat asztalt, 3000 darab különféle famunkát, 40 fogoly 3000 tuczat harmoniát, 30 fogoly 20.000 rőf katona posztot, 15 fogoly 300 tuczat gyapjú dolmányt, s 9 tuczat gyapja harisnyát, 37 fogoly 1400 darab esernyő szövetet, 10 fogoly 5600 db. felső nemezt, 2000 db. bélés nemezt, 400 db. saru nemezt, 2000 db. nyereg terítőt, 20 fogoly 28.000 rőf vásznat; 50 nő 180 tuczat vánkost, 250 tuczat cipőt. 350 tuczat szőnyeget, 50 tuczat kulcs- és szivartartót. 5 tuczat kályha ellenzöt, 35 nő különféle hajmüvet. (Jogt. közlöny 1866. 10. sz.)

**) Az Entrepreneurok jogai és kötelességei következők; Jogaik szerződésszerűleg kiszámított egyéneket foglalkoztathatnak, visszavethetnek olyakat, kik lelkiileg vagy testileg nem hivatvák az általok üzött mesterség megtanulására, – jelentéseik elmtézendok, a fegyenczek irányokban udvariasan tartoznak magokat viselni. – Kötelességeik ellenben, mindig elegendő mennyiségben és jó anyagot készen tartani, pénzbeli kötelezettségeiknek az intézet irányában pontosan megfelelni, mind ők, mind munkavezetőik a szabályok szerént tartoznak magokat tartani, nyugodt, értelmes viseletet tanúsítani a fegyenczek irányában azok szorgalma ébresztésére törekedni, hogy így az intézet céljai eléretessenek, a fegyenczekkel beszélgetni kivéve a munkáltatásra vonatkozót, úgy egyéb közeledést tenni lilos.

pontos teljesítésére, és azon iparkodik, hogy azok rendszerető, szorgalmas és munkás emberekké váljanak. *)

Az ő belátására bízzák azt megítélni, hogy a fegyenczek, mely munkanemre osztassanak be, mennyit dolgozzanak, ele tekintetbe kell vennie:

a) Az oly fegyencznél, ki már valamely mesterséget tud, a helyet hová elbocsájtása után megy, és a lehetőség, mely ly el mesterségét ott folytathatja czélszerűleg, avagy a kérelmét, hajlamát, képességét valamely új munkanemre.

b) A dolgozmányokat is nekie kell megvizsgálni, hogy mily pensumot tud. a fegyencz szolgáltatói anélkül, hogy fegyelmi serkentésre szükség lenne vagy azon munka végzés megerőltetésével járna.

Mindkét esetben szem előtt kell tartania, hogy a fegyencz nem kizárólag az állampénztár gyarapítására, hanem egyszersmind saját kiképzésére is szolgál.

*) A munkálodásrai ösztön gratificatiok nyújtásával ébresztetik. a szolgálatokért egy pár dénár bár, de adatik, hogy az elbocsájtandó valamihez nyúlhasson. Ezen gratificatiok különböznek 18 dénár (pfénigig). Azok pedig, kik az előirt legmagasb pensumnál is többet dolgoznak, melyre nézve nagy szorgalom s ügyesség igényeltetik, az Entrepreneur-ek által normative jutalmakban részesítetnek és ezek képezik a felülkeresményeket.

Ha oktatások intések nem használnak, a resteknél, durczásoknál, fegyelmi büntetések hozvák be. A ki előirt pensumát nem végzi, elveszíti munkajáradékát mindaddig míg pensumot elő nem mutat – Ilyenek száma 1 legfelebb 2% a többi elég belátó, hogy szorgalmaskodjék.

Miután a szorgalmatos és igyekvő egyénre nézve a munka nem súlyosbítás, ellenben mert nagyrésze a fegyenczeknek a semmittevésnek embere, szükséges a kényszer munkáltatás, hogy t. i. a munkát megszokja a rest is.

Mi a munkákra begyakorlásokat illeti szalmafonás betanítására elegendő 2 hónap, czipészségre 3 hónap, asztalosságra 3 hónap, harmonika készítésre 3 hónap stb. – ezen idő után mar előnynei lehet a inunkat használni, mely után az egyed képessége és munkaszeretetétől függ hogy rövidebb vagy hosszabb idő alatt képezi e ki magát a legmagasb pensumra.

Miután a szorgalmasok gratifikatioban részesülnek, illetőleg felülkeresményt is kapnak, mindegyik maga szerencséjének kovácsa, és így a bérjutalékadás az igazságérzetet a fegyenczben képes felkölteni.

A béradás a torkoskodást nem segítheti elő, mert egy fegyencz se nyeri a pénzt kezéhez a jobb taposás engedély az igazgatótól lévén kinyerhető, az azt bizonyos korlátok és mérték mellett engedheti meg, csak olyanoknak, kik a fegyelmi osztály legalsóbb fokán nem állanak.

Bizonyos időközökben, de havonként legalább egyszer köteles a munkatermekben tett tapasztalatait az igazgatónak előadni, és azon cél elérése szempontjából, hogy a fegyencz ereje ki ne zsákmányoltassék, ily esetek észrevételezésénél azonnal jelentéssel élni.

Ha a fegyenczek egy m unkaosztályból másikba való áttételezési kérnek, és annak helyét látja, a kérelmeiket indokolva ő terjeszti elő.

Ő vezeti a munkanaplót, azaz azon betűrendes naplót, melyből kitűnik, hogy az összes fegyenczek mily munkákon vannak, és melyből minden munkanem áttekinthető.

Ő vizsgálja az egyes kamrázottakat naponta kétszer, de belátásától függ kiket tart szükségesnek vagy tanácsosnak megtekinteni.

A betegnek felismerteket vagy látszókat ő jelenteti be az orvosnak, és az igazgató az ő jelentéseire kevesbítheti meg a pensumot.

A létszám táblázatot naponta ügyelettel tartozik kísérni, hogy a munka fegyelem csorbulást ne szenvedjen.

Észlelődéseiről Revisions-Notizen-buchot vezet, melyet az igazgatónak kívánatára felmutatni köteles, és melyet lehető röviden tartozik vezetni.

A fegyenczet, behozatala után ő adja át a munkára, de előbb annak előéletét, kézipari ismereteit kitanulmányozni köteles, miért minden beérkezetről jellemező adatokat állít egybe naplójába.

A pensum hátralékosok hozzá jelentetnek be, és az ő felelősségére úgy belátására van bízva, hogy a feljelentettek közül kiket jelentsen be az igazgatónak bünhesztésre, ki nek határozatát ő tartozik végrehajtani és minden ilyes eljárásról szóló jegyzeteket megőrizni, lenaplózni.

Felügyel arra, hogy a vállalkozók folytonosan tudjanak munkát, illetőleg munkáltatás; anyagot adni, mely hiányok beáltával szóbeli vagy Írásbeli jelentéssel él.

A felügyelőknék készmunkákról tett jelentéseit ő veszi által és ügyel azoknak az intézetből elszállításokra.

10.

Austria bau a fegyenczek munkáltatása.*)

A fegyenczek itt is bizonyos munkára szorítottatnak, semmi feltétel alatt sem engedtetik meg a henyélés. Ügyelet van arra, hogy a rendes dolog időtartama alatt, mely az évszak különbsége szerint legfőlebb tíz és legalább hét órából áll, minden fegyencz munkával legyen ellátva. Sőt ezenkívül a fegyencznek alkalom adatik arra is, hogy a rendes dolog-időn kívül, ha kéri, és hitvallása, úgy az ájtatossági órák megengedik, vásár- és ünnepnapokon is saját megszokott munkájokon dolgozhatnak, és e célból nekik a körülményekhez képest reggeli és esti órákban szükséges világítás is adatik.

A munkafelosztásnál tekintet van a fegyenczek közti személyes különbségekre, így tehetségökre, képzettségökre, előbbi foglalkozásmódjokra.

Figyelem van arra is, hogy addig is, míg a közös börtönökben létező fegyenczek osztályozására a szabályzatok elkészítettek, nem csak az elzárást is, de a munkáltatásnál is, az együttesen dolgozók gondosan őriztessenek, és a fiatal fegyenczek oly rabokhoz ne társíttassanak, kik rontó befolyást gyakorolhatnának rájuk.

A háztartás körüli munkálatokat, úgy minden munkát, mely különös gyakorlatot nem kíván, minden fegyencz, ki erre testi, valamint szellemi és műveltségi fokát tekintve alkalmas, különös sorrend szerint tartozik teljesíteni.

Bizonyos üzletnemrei tehetséget tanúsító fegyenczek, lehetőséghez képest egy az ő tehetségeknak megfelelő munkanemre alkalmaztatnak, a többieknél pedig arra van a gond, hogy alkalmok legyen oly mesterséget tanulni, melyből magokat a kiállott büntetés után fentarthassák. **)

*) 1866. febr. 14-én 1758. sz. a. kibocsájtott igazságügyministeri rendelet szerint.

**) Austriában 1863-1860, években a börtönlakói közt találtott, bizonyos keresetnélküli 3667. gyári és egyéb munkás cseléd, nap-

Az észbeli munkálatokra míveltségöknél fogva alkalmas fegyenczek, gépies munkára csak azon esetben alkalmaztatnak, ha azért magok folyamodnak; különben a szellemi foglalkozásra képes fegyenczek szabadon választhatják foglalkozások tárgyát, ha tartások díját képesek megtéríteni. *)

A házi munkákra, nevezetesen pedig azon szolgálatok teljesítésére, melyek a szállítások körül a vállalkozók részerei éleim czikkek vagy a betegápolásra, büntető intézetek számára szükséges ruha-, fehérnemű vagy más közművekre vonatkozhatnak a legkisebb fegyencz szám van megállapítva.

számos 20.820, mezei iparos 9005, mű-iparos és gyáros 2241, tudományos és művészettel foglalkozó 232, hivatalnok 214, előbbieket nejei és hozzávalói 1031. A Weinhausi fegyintézetben újabban igen czélszerűnek találták a vonalzó- és könyvkötő-mesterséget behozni, és már onnét igen csinos üzleti-másoló és jegyzőkönyvek kerülnek ki, és a munka a fegyenczeknek nem csak jutalékot ad, de mellette úgy kiképeztetnek e szakban, hogy elbocsájtások alkalmával ily gyárakban azonnal alkalmazást nyernek. (Neues Fremdenblatt 1868. sept. 28, 163. sz.)

*) 1850-ik évben Ulmützben a vár kazamatáiban fogva volt polgári és egyházi rend szaktudománnyal igyekezett elüzni a fogság bánatát. Szláv József mathesisben búvárkodott. Barsi J. hírlapi cikkeiről ismerve volt bicskei lelkész, költeményeket írt, legtudományosabb volt Hunyadi Ede, kinek a börtön utoljára nem is volt már büntetés, mert szakadatlanul írt s olvasott, úgy hogy napjában csak három órát aludt, a többi alatt dolgozott, és pedig csupa kis darab hulladék papírra, oly betűkkel, hogy szabad szemmel olvasni nem lehetett, papírszeleteinek száma ezerekre ment, mégis, ha valamelyiket elő akarta venni, egy periz alatt reá akadt. (Pesti Napló esti kiadás 1868. oct. 10-13 sz.) Némelyek nyelv tudományra adtak magokat s ezek élén Ács Károly, úgy O- Józsa állottak, kik páratlan nyelvtalentumok voltak. Sokan az elméleti foglalkozás helyett kézműre adták magokat a e tekintetben munkálataik az ügyesség ritka fokát tanúsíták. Készítettek művészi tőkélyű óralánczokat, karpereczeteket. gombokat vas drótból s e szakban kiváltképen M- Mihály és T- Ferencz mindkettő erdélyi túntek fel. - Mások fametszéssel foglalkoztak. Papír, könyvkötőmunkák nagy mestere volt S. Gábor hajdúkapitány, kézműveit ajándéku s emlékül küldék szét a távol hazába. Nem kevesen voltak, kik szabad művészetet képviseltek, így Fr- Károly, ki mint arczképfestő szerepelt. Jellemző volt azon rendelet, hogy tiltatott neki oly egyének lefestése, kinek szakálla van s festés végett sem hozzá menni, sem neki más szobába lépni nem engedtetett, hanem lefesthette az udvaron séta alatt, mi kiváltképen 16° hideg, vagy hó, eső mellett keserves volt, mignem ezen is segített az universalis szer, a nyitott marok. (Pesti Napló esti kiadás 1808. 20. sz.)

Általában a munkaképes fegyenczekre nézve magán vállalkozókkal köttetik önkéntes egyezkedés, vagy ajánlat, szükség esetén árverés útján, bérleti szerződés; – és a vállalkozó adja a feldolgozandó anyagot, nemkülömben minden a munkákoz megkívántató szerszámot, ha csak ilyenek a fegyház birtokában nem volnának.

Oly vállalkozóknak, kik a fegyintézet részére élelmi ezikkeket szállítanak, a fegyenczek munkáltatása csak annyiban engedtetik meg, mennyiben azokat a ház és konyha és netáni fegyházi kertben foglalkoztathatják. Szintúgy nem engedtetik az meg, hogy a fegyháznak minden rabja egy és ugyanazon magán vállalkozó által foglalkoztassák.

Az egyes magán vállalkozókkal szerződésnek kötésénél, a munkajövedelmezősége mellett, arra is van ügyelet, hogy a fegyenczeknek alkalom nyújtassák, jövődjére nézve, az általa üzött munkában kereset képessé lenni.

A foglalkozások különféleségei mellett, hogy a fegyelmi rend is épségben maradjon, a magán vállalkozók emberei és szolgálinak a fegyenczekkel érintkezés csak annyiból engedtetik meg, mennyiben az a munkálatra vonatkozik, és e cél elérése szempontjából szabály szerént minden vállalkozó külön munkatermet kap.

Oly fegyenczek, kik ülőmunkához nem voltak szokva, a mennyire lehet, szabad levegőn dolgoztatnak, p. o. a fegyintézethez tartozó földek és kertekben*), de mindig

*) Az érzelmek nemesítését hatalmasan előmozdító, az észet mulattatva elfoglaló, s az egészség fentartására kedvező befolyást gyakorló, és aesthetikai befolyásán kívül czélszerű kezelés mellett nem épen megvetendő hasznothajtó munkáltatást képez a fogházak helyiségében! vagy azokhoz tartozó kerületekbeni zöldséges-konyha- virágos kerteknek fegyenczek általi feltételes és módosításokhoz kötött műveltetése. (L. Nendorfi női fegyházzról írt cikkemet: Sürögöny 1866. 95. sz.)

Hol a természet virágai fonvák az emberi élet üzletébe, ott azok nemesítőleg, javítólag hatnak, az erkölcsi érzetet serkentik. – A fegyenczek által művelt kertekben is lehet észlelni a munkások jellemére, némelyek oly növényeket szeletnek ápolni, melyek gyönyörűséget, mások melyek szomorú érzést keltenek az emberben! Valamint a kert s földművelésnek, úgy azok művelőinek is meg van tulajdon jellegök.

Belgiumban 1859-ik évben tétetett azon indítvány a képviselők kamrájában, hogy a fegyenczek szabad munkára is alkalmaztassanak,

elegendő őrsegi felügyelet alatt, és ha vannak munkák mely ok a fegyházon kívül teljesítendőek ezek is megengedhetek, ha munkáltatás fallal bekerített helyiségben történhetik és rendkívüli intézkedéseket nem kíván.

A fegyházon kívüli munkák, vállalatok útjani létesítésekor különösen arra van ügyelet, hogy az, az államnak, községek vagy testületeknek hasznosak legyenek, és ily munkák végzésénél a fegyenczek ne legyenek kitéve nyilvános szemlének. A munkára is csak oly fegyenczek szorítvák, kik azt önkényt kérik, és ily nagyobb mérvű szabad munkára, viseletük és képességük által érdemeseknek mutatkoznak. Az ily munka szerződésnél is ügyelem van arra, hogy a díjak a szabad dolgozók díját megközelítse, és mi a kautiot, ennek letételét, a vállalkozó személyiségét, képességét. illeti, ez tekintettel a munkanemre, esetről-esetre határoztatik meg. A díjak is szabályszerűleg a végzett munkamennyiségre és a munka-órák szerint szabatik meg, úgy hogy a napi díjazás a hol csak lehet mellőztetik, így ha oly munka hozatik a fegyintézetbe, mely nagyobb képzettséget, hosszabb gyakorlatot igényel, és a fegyencz arra használtatik, de még szükséges képzettséggel nem bír, ily esetekben, még a begyakorlás tart, munka-órák szerint történik a díjazás, azontúl pedig darab szám szerint.

A darab szám szerinti munkadíjazásnál főleg arra ügyelnek, hogy, ha a munka használható, bár nem egészen tökéletes is, a bérlő meg ne tagadhassa az azért járó díjat, és ha a munkahiányok miatt az igazgatóság, a vállalkozó vagy a fegyenczek közt viszály támad, az ily viszály az

de az az igazságügyministerium részéről határozott ellenzésre talált. – Franciaország javító eszközül használja a mezei munkát, így Poroszország is kísérletet tett Berlinben a Moabiti fegyház mellé egy fiókintézetet állítván. hol szabad munkával foglalkoztatja fegyenczeit. Neugarde fegyházban Pomeraniában hol a szövés, cipészeti, nyomdászat, könyvkötészet, kovács, lakatos, kőfaragás, szivar-, vászon- és kefégyártás a főmunkálat, a mezei gazdálkodás is behozatott, a fegyház, mely maga is bír földekkkel 5-600 holdnyi fekvőséget bérelt ki, és itt magából a tehenészetből 185« évben 2029 tallér 10 Sgr. és 6 pfenniget vett be, s gazdászata több évek alatt 3158 tallér tisztajövedelmet adott.

ügynevezett házi biztos által intéztetik el, ha csak a perlekedő telek más perbirót nem választottak maguknak.

Minden munkadíj az igazgatóság kezébe szolgáltatik, mely azt első vonalban az állam részéről tett fegyencztartási költségek fedezésére fordítja, de csak felerészben, mert minden munkadíj felerésze a fegyenczet illeti, ez által ösztönöztetvén rendes és munkás élet becsének ismeretére. Ha az állam részére visszatartott, és egy-egy fegyencz által hetenként kiérdemelt munkadíj fele azonban nagyobb, mint azon összeg, mely tartására szükséges, ez esetben a többlet ismét a fegyencz részére esik, és ezen munkadíj képezi az ő felülkeresményét*), melynek ismét felét, a mely azonban szabályszerűleg hetenként 60 krajczárnál többre nem rúghat engedélyezett mellékélvzetek beszerzésére fordíthatja, az ily öszletet emelni, avagy kisebbíteni, a szerént szokás, amint azt az idő viszonyok vagy a fegyencz körülményei – kívánják.

A felnikeresménynek második fele, valamint azon összeg, mely az engedélyezett mellékélvzetekre nem fordíttatik – takarékpénztárilag kezeltetik. E célból minden egyes fegyencz pénztakarítmánya a fegyintézet egyik erre megbízott tisztviselője által gyümölcsözőleg helyeztetik el; és pedig a nagyobb összegek, egyesek nevében külön-külön, a többiek öszegesítve helyeztetnek be, és e részben a takarékpénztári alapszabályok is figyelemmel ta itatnak, hogy a lehetséges, legmagasabb kamatok nyerehessenek. Az ily betételeknél, ha a takarítmányok öszletesen tétetnek be, a kamatok az igazgatóság által számitatnak fel, minden egyes fegyencz részére, és mihelyest az öszletesen elhelyezett pénzek közül az egyes fegyenczek-é azon legkisebb nagyságot elérik, mely külön takarékpénztári betétre alkalmas, a betét annak nevére külön esz-

*) Ha a magányrendszert összehasonlítjuk a közörsrendszerrel, tapasztalhatjuk, hogy a magányban levő fegyenczek szorgalma oly nagy, hogy nem csak feleslegnek bizonyult be nekik a munkát kiszabni, de még önkényt azon felül keresnek, ezen magán fegyházak után jött a reform azon tapasztalatra, hogy lehet felülkeresményt is eszközölni.

közöltetik, és minden fegyencz részére elbocsájtatása előtt kellő időben vétetik ki a takarítmánya, és készpénzben szolgáltatik kezéhez, melyből a szükséges ruházatot és a hazájába leendő utazási költségeket szerezheti meg; ha pedig valamely fegyencz a büntetés kiállása előtt halt el, takarítmánya törvényes örököseinek adatik ki.

Minden betét és visszafizetések fölött az állam főügyészség örökdik, mely arra törekszik, hogy a lehetőséghez képest a darabszám-szerinti díjazás lépjen életbe, s minden díjazás úgy legyen kiszabva, hogy megfelelő szorgalom mellett minden fegyencz naponta legalább 6 krt keressen. Oly házi munkálatoknál pedig, melyeknél darab vagy óra szám szerinti díjazás nem eszközölthetik a munkaminősége, a foglalkozás milyensége, és a szorgalomhoz képest iparkodik minden fegyencznél legalább is 12 krrig emeltetni a napi díjat, és mit a fegyencz felülkeres, az biztÉiftékul szolgál a vállalkozó tulajdonához tartozó tárgyakon netán elkövetett károsításokért.

A munkát nem végző beteg vagy bármely okból munkaképtelen fegyencz díjazásban nem részesítetik.

A keresmények egy úgy nevezett beírási könyvbe és pedig úgy az elkölthető, mint a megtakarítandó keresmények külön jegyeztetnek be. Azon szokás, hogy a mellékélvzetek beszerzésére jogosított bárczát kapjon beszüntetett.

Az előnyös munkaszerződések megkötése, mely által úgy az állam mint a fegyenczek nem csak időleges és múlkony érdekei mozdíttatnak elő, hanem a mely által a polgári társadalomnak is maradandóbb természetű szolgálat tehető, az állam főügyészségre, ennek bölcs belátására van bízva; úgy azonban hogy a szerződések megerősítését és az árverési feltételek megállapítását, az igazságügyministeriumnál eszközli ki.

Az oly fegyencz, ki nem képes a tápozást saját vagyonából megtéríteni, azt munkabérével tartozik kiegyenlíteni; így még azt nem fedezi, munkakeresményének egy

részére sem tarthat jogigényt, mind azon által, hogy a szorgalom ösztönöztessék és alkalom nyújtassék arra, hogy helyzetén javíthasson, és kilépése alkalmára takaritmányokat tehessen félre, e célra a felülkeresmény van kiutalva, mely okból a munkaviszonyok úgy rendeztetnek be, hogy a felülkeresmények gyarapodása vagy csökkenése a fegyencz szorgalma és ügyességétől tétetik függővé.

Ezen eljárás körül ügyelet van arra, hogy a fegyenczek balul ne magyarázzák a szabályokat, különösen hangsúlyoztatik az, hogy ők kötelezve vannak a tápozási és egyéb rájuk fordított költségeket munkájuk által helyre pótolni.

Midőn ezen előirt rendeletek foganatosítandók voltak, a fenálló szerződések megváltoztatásánál, legerősebb összeütközést talált a ministerium a szerzetes előljárók kezeiben levő fegyházaknál, de mégis keresztül vitetett azon alapelv, hogy a gazdasági felügyelet, a munkaerők kezelése, a fegyelmi hatalom gyakorlása s a fegyenczek szellemi nevelése körüli eljárástól elkülönített, és pedig hivatkozással más országokra, mint Belgiumra is, a hol számos fegyintézetek szintén egyházi testületekre vannak ugyan bizva, de tőlük a tápozás és munkaerő feletti rendelkezés el van véve, és mi által összes tevékenységüket a fegyenczek vallási, erkölcsi és szellemi vezetésére és oktatására nem különben a betegek ápolására összpontosíthatják. A szó szoros értelmében, csak az összes házi rend fentartása mely minden ágra kiterjed, tartozik hatáskörükhez; legfőbb gondjuk lévén a szerződési pontok szoros teljesítésének ellenőrzése; így hogy a fegyenczek tápjaikban vagy munkabéreikben meg ne rövidíthessenek, a bérlők is igaztalanul ne bántalmaztassanak és mindkét rész között elfogulatlan közvetítő állást képezzenek.

A fegyenczek munka erejük és tápozások felett itt is ki n evezett h i vatalnokok rendelkeznek.

11.

A munkáltatás rajza országos fegyházainkban.

1) 1867-ik év előtt.

Hazánkban országos fegyházak csak 1854-ik év után „keletkeztek, ez évben mondatott ki, hogy a nagyobb ítélet nyert fegyenczek részére államintézetek emeltessenek és rendeztessenek be, melyek rendőri egészségügyi, és philantropiai tekintetben az előrehaladó korszellem törekvéseinek megfeleljenek. így történt, hogy Illován, Trencsénmegyében, 1854-ik évben, egy régi kastély alakítottatott által férfi fegyházzá vételi ára 84.000 firt volt s az átalakítása berendezéssel 928,200 pfrtba került, – befogadhat 800 fegyenczei. Leopoldvári erőd, Nyitra megyében, 1856. évben szintén férfi fegyháznak rendeztetett btu 282.831 firt 53 p krbakerült, befogadhat 1000 fegyenczet. Vácot a férfi fogy ház 1855/6 szervezetett. A Munkácsi erőd szintén 1856. évben alakítottatott által polgári fegyházzá. Ezekon kívül van egy női fegyház Mária-ISóstrán, mely 1856. évben egy zárda épületből alakítottatott át és 150.000 pfrtba került. Ezen öt fegyházon kívül Erdélyben van a Szamosujvári – férfiak és a Nagyenyedi nőfegyenczek részére. *)

Az országos fegyházak gyors elkészültével, kimondatott a fegyenczek foglalkoztatása is. **)

*) 1848-ik év előtt a szegedi várban létezett egy orsz. fenyítőház, itt is dolgoztattak a rabok, de az általok teljesített munkák árábólí jövedelem felében sem fedezte a kiadásokat, ezek fejében a pozsonyi zálogház évi jövedelméből 2000 pfrt volt évenként utalványozva» és ezenfelül minden törvényhatóság: az ide küldött fegyenczekért, lejenként és naponta 9 krt fizetett (1809. nov. 1-től azelőtt 1806. nov. 1-től. 6 kr volt) a köztárból vagy a fegyencz vagyonából. – (L. 1806. aug. 12-én 15.875 és 1809. nov. 4-én 20.132 firt tanácsi intézményeket).

**) A Lipótvári fegyenczek az intézet építésnél földásásra, az intézet szervezésével ruha s fehérneműek készítésére használtattak, iparilag is foglalkoztattak. Itt egy pozsonyi pokróczgyárnok akkép alkalmaztatott, hogy minden netto mázsa gyapjú megfonásáért 2 frtot tehén- és kecskeszöréért 30 krt, azonkívül a számára dolgozó minden egyes fegyencztől 2 pkr fizetett a fegyházi alapba; – ez volt a kezdeményezés.

A fegyenczek munkaerije 1867-ik év előtt többnyire szerződésileg adatott bérbe és pedig, élmeztetésökkal. együtt Az állam a bérlőnek minden beszołgáltatott feyencz után fejenként és naponta fizetett az ellátásért, a bérlő viszont minden feyenczért kit munkára használhatott vagy kellett használnia 3-5 krt fizetett naponta az ünnep- és vasárnapok kivételével vissza. *)

Általános elvül mondatott ki, hogy a fogyenezek a házi rendre való tekintettel foglalkoztassanak.

Felmentést nyertek a bérlők által a munka végeztes alól:

a) A betegek és betegápolók különbség nélkül.

b) Azon feyenczek, kik a feyházi orvos nézetének fogva munkaképtelenek vagy lábadozó betegek voltak.

c) Feyelmi bünösök.

d) Minden a r. c. valláshoz nem tartozó feyenczek heti s sajátvallások szabta ünnepen.

a) Azon feyenczek, kikre magának a feyház igazgatóságának, utasítás szerént szüksége volt.

A munkanem meghatározása a bérlőkre volt bizva, az ellen ha az igazgatóság részéről kifogás tétetett, s azt követhették, figyelembe tartoztak venni, egyébként sérelmüket felsőbb helyre terjeszthették.

A munkaidő minden évben november, deczember, január és február hónapban 6, a többi nyolcz hónapban 10 órával számítatott.

Az üzletet a bérlők személyesen tartoztak vezetni, vagy ha helyetesítést kívántak, azt bejelentették. Úgy ne-

*) Illován a bérlő havonként adta be kimutatásait, s a szerént fizettetett a napi 5 krt, de mert munkakönyvek nem vezetettek, és az igazgatóság ellenőrséget nem gyakorolt, senki sem tudta hány feyencz s melly munkával foglalkozék, mi jár az államnak, mennyi a feyencz kereseti pénze. (Hivat, jelentés.) A díjazás is önkényes volt, így a festők, kik darabszámra dolgoztak 20-30 krt tudtak naponta megkeresni, míg a csizmadiák ennek készítés ideje alatt 10 krt kerestek naponta, a szabó munkáért pedig csak 2 kr esett, így a legnagyobb osztalékot nem a legszorgalmasabb, hanem az húzta, ki a legjövödelmezőbb munkanemet üzheté. (Jogtud. hetilap 1866. 21-ik szám.)

kik mint embereiknek a fegyenczekkel csak olyan beszédet lehetett folytatni, mely a munkára vonatkozott, tilos volt minden közvetítés a fegyenczek és ezek rokonai vagy barátai között, minden ily kihágás, rögtöni eltávolítást, vont maga után.

Eddig országos fegyházainkban ismeretlen volt az elem, mely a munkáltatás alapjául szolgált, az nem akart elrettentésül szolgálni, de a javításé se volt.

Hiányzott a szükséges felügyelet, mely miatt a munkánál sem uralkodott kellő szorgalom, és illő viselet.

„Általánosságban a romlást az általán bérleti rendszer okozá, mely által a fegyháznak minden anyagi jóléte s szellemi célja egy állítólagos gazdálkodásnak rendeltetett alá, kiadatván egy egyénnek együttesen úgy a fegyenczek táplálása mint munkaerejük kizsákmányolhatása.” (1867-ik évi hiv. jelentés szavai.)*)

Hivatalos jelentés szerint:

a) Illóvai orsz. fegyházban 1867-ik évben legfőbb foglalkozás volt a czipészet, melyhez a 488 főnyi létszámból 162 fegyencz volt beosztva.

b) Leopold vári orsz. fegyházban négy kézipar üzetett nagyobb mértékben, u. m. katona ruhavarrás, csinvat szövés, kötélverés és asztalos mesterség.

c) Váczi orsz. fegyházban a fegyenczek legnagyobb száma katona ruhavarrás és szalmakalap készítéssel foglalkoztatott. **)

*) Az Illóvai bérlétről feljegyeztetett, hogy csekély munkadíjért kizsákmányolta a fegyenczek erejét azt albérlésbe adta, s ha voltak, kik felülkeresményt tudtak szerezni (1868-ik évben felülkeresmény volt 8465 ft 7 kr) annak nagyobb részét ismét a bérlő konyháján élvezték el. Leopoldvárott is az évben 1321 fegyencz összes keresetéből (9537 ft 56 kr) csak 2453 ft 73 krt lehetett tőkésíteni.

**) Munkabér tekintetében legjövendelműbb volt a fegyenczekre nézve a katonai ruhavarrás, 1867-ik évben 597 átlagos napi létszámból 353 foglalkozott katona ruha varrással, mely munkanemről az orvos oda nyilatkozott, hogy a szabómunka a fegyházi munkák legegészségtelenebbekéhez tartozik, mert a folytonos ülés, és görbült testtartás miatt, főleg oly embereknél, kiknek nagyobb része előbbi életében mint földművelő, pásztor, napszámos stb. szabad levegőn, szabad s erőltetett

d) Munkácsi orsz. fegyházban többnyire csak fele a létszámnak volt foglalkoztatva kovács, asztalos, bodnár, ezipész, takács, kefekötő, gombkötő, szabómunkálattal.

c) M.-Nostrai orsz. női fegyházban, varrás, hímzés, kötés, horkolás, hálózás, szövés volt a főmunkálat.

f) Szamosújvári orsz. fegyházban majdnem mindenféle munkanem folytattatott.

g) N.-Enyedi női fegyházban a fegyencznők munkáltatása házilag kezeltetett.

Mindezen fegyházakról hú rajzot ad a m. kir. igazságügyiministerium által 1867. évben kiadott hivatalos jelentés.

2.) 1867-ik év után.

A magyar kir. ministeriumok felállítása után, a börtönügyek kezelése az igazságügyiministerium körébe ejtve, ezen egyik legfontosabb társadalmi kérdésnek végleges szervezése előtt különböző ideiglenes reformok hoztak be, melyek közt legfontosabbak a munkakényszerre vonatkozók.

Az újabb 1869. febr. 10-én kelet szabályok szerint, minden fegyencz a kijelölt időben folytonosan s szorgalmasan tartozik dolgozni. A munkanemét az orvos, – és ahol bérlet van, az illető bérlő előleges meghallgatásával az igazgató határozza meg.*)

A munkához való beosztásnál szem előtt tartani rendeltetik, hogy a mely rab valamely fegyintézetben űzött mesterséget tud, lehetőleg abban, vagy valamely hasonló munkában alkalmaztassák, különben pedig tanítassék meg

testmozgást élvezett, az emésztési és lélekezési szervek bántalmazását idézi elő, melyek az esetik nagy részében vérhányás és tüdősorvadással végződnek, (Hivat, jelentés.)

*) Hogy a munka javító hatással bírjon szükséges, hogy a fegyencz egyénisége vétessék tekintetbe, e felett határozni eddig az igazgatónak nem volt joga, ezt a munkabérlő tetszésére bízták, mi annyi volt, mint ellenségeskedést behozni, a bérlő s igazgató közzé, mert a bérlő előtt főfontossággal bírt a pénzügyi cél, az igazgató előtt a fegyencz javítása.

azon munkára, melyet értelmi felfogásának kisebb vagy nagyobb mértékéhez, korához, hajlamához és testi erejéhez képest, legkönnyebben és leghamarább megtanulhat, s viszonyainál fogva kiszabadulása után is folytathat. Kivétel tétetik a visszaesők közt, kiket nem lehet beosztani azon mesterséghez, melyet netalán előbbi büntetés idejök alatt az intézetben folytattak. *)

A munkadíjat illetőleg, a fegyenczek munkakedvük ébresztésére, de főleg azon célból, hogy kiszabadulások után, rögtön ellátás nélkül ne maradjanak – munkájök után bizonyos kisebb vagy nagyobb pénzbeli jutalmat engedélyez. Erre nézve a fegyenczek a házilag kezelt intézetben muakadíj tekintetében három osztályra osztályozvák: **)

a) Az első osztályba osztatnak azok, kik valamely mesterségben már annyira jártasak, hogy önállóan, hibátlan és jó munkát képesek előállítani, és ezenfelül kitűnően jó viseletűek.

b) A második osztályba azok soroztatnak, kik valamely mesterségben tökéletes képzettséggel ugyan még nem birnak, de kellő útmutatás és felügyelet mellett elfogadható munkát készítenek, és különben magaviseletük jónak mondható.

c) A harmadik osztályba tartozik minden fegyencz mindaddig, míg mesterségében annyi jártasságot szerez a mennyi a második osztályba való felvételhez, a jó viselet feltétele mellett – megkívántatik, továbbá minden fe-

*) A visszaesőkre miért történik ezen intézkedés nincs körülírva, az sincs megfejtve, hogy a visszaesés alatt azon büntetbe való visszaesés értetik e, melyért a fegyencz már büntetve volt, vagy bármely bűntényért már elítélve s büntetve volt fegyencz értetik visszaesőnek. A visszaesőknél pedig e tekintetben kis különböztetés szükséges, valamint arra is figyelemezni kell, hogy ki hányadizben visszaeső, így p. o. Munkácson 1867. évben 884 létszámból 301 volb visszaeső, és pedig 171 elsőízbeli, 55 másodikízbeli, 20 egyén harmadízbeli. Ezek irányában egyforma bánásmódot követni ismét annyi mint a kedély lenyűgözésével az emberi társadalomnak veszélyes egyéneit szaporítani.

**) A kiszámítandó tisztajövedelemből az első osztályúak $\frac{1}{4}$, második osztályúak $\frac{1}{6}$ részben része-, ülnek. Harmadik osztályba sorozottak jutalmazást nem kapnak. (Szabály 22. §)

gyencz, kit az igazgató rász viselete miatt ezen osztályba sorol vagy leszállít. *)

Szintén a harmadik osztályba rendeli soroztatni az érkező fegyenczeket beszolgáltatások napjától számítva három hónapon át, még azon esetben is, ha valamely munkanemet tökéletesen bírt, és minden visszaeső büntettest félévig beszolgáltatásától simítva. **)

A bérletileg kezeli intézetekben a fegyenczeknek járó munkadíj mennyiségét a bérleti szerződések szabályozzák. Egyébként itt is két osztályt kell tartani, az első osztályúak azok, kik házilag kezelt intézetben első és második osztályúak lennének, második osztályúak, kik amott harmadik osztályba estek volna.

A házi munkásokról is akként történt gondoskodás, hogy az első osztályúak 4, másodikban 3 krajczár napi bért kapjanak. ***)

Az osztályozást a munkavezetők ajánlatára személyes meggyőződés után az igazgató intézi havonként.

Büntetés idejének leteltéig egy fegyencz sem kapja meg jutalomdíját, az csak munkakönyvébe iratik javára és havonként közös jegyzék mellett takarékpénztárba tétetik, melynek azonban kamatja nem illeti a fegyenczet. °)

*) Ha meggondoljuk, hogy némely munkálat megtanulására a fegyencznek kell, mint a szabadkai két-három évi tanulásidőt engedni, úgy a harmadik osztályból legjobb viselet mellett sem lehet ez ideig feljebb jutni. Munkácsott 1867. évben 884 fegyencz közül kivéve 220 földészt s 57 kézművest, a többi napszámos, cseléd, sőt bevallott foglalkozás nélküli égvén volt Ezek tehát mind a 111-ik osztályt töltik be.

**) Ha a beérkező fegyenczek minden kivétel nélkül 3 hónapig a 3-ik osztályba tartoznak lenni, vagy ezen osztály ide számítva a mesterségben járatlanok, és visszaesők száma túl tömött lesz.

***) Szamosujvárott a bérlő 1867. évben 84 egyénnek mint házi munkásnak semmi bért sem adott, holott ez összeg is egy évre 907 ft 20 krt tett volna ki.

°) A kamatok oly fegyenczek felruházására, kiknek kiszabaduláskor ruhájok nincsen, és azt keresményekből sem képesek szerezni, továbbá elhalt fegyenczek temetésének költségeire, ha azok keresménye arra elég nem volt, végre teljesen vagyontalan javulást tanúsított kiszabadulok mérsékelt segélyezésére fordítatik.

A fegyenczek keresményét nem lehet végrehajtás alá venni, de azon kárt, melyet a reájok bízott munkanyagban, vagy az intézet tulajdonához tartozó tárgyakban rász akaratból vagy vétkes vigyázatlanság által okoznak, köteleztetnek az igazgató határozata alapján keresményekből megtéríteni. *)

Keresményével egyik fegyencz sem rendelkezhetik és csak kivételkép engedtetik meg a jobb viseletűeknek azon kedvezmény, hogy szülőik, házastársaik, gyermekeik vagy rokonaik segélyezésére valamely összeget kikérhessenek, vagy kiszabadulásul: előtt szabadságban folytatni szándékkolt mesterséghez való műszerek vagy anyag beszerzésére továbbái erkölcsös vagy tanulságos könyvek vásárlására és levelek bérmentesítésre vagy jobb élelmi szerekre egyrészt fordíthassanak. **)

A fegyence kiszabadulásakor az öt illető pénzösszegnek csak egyharmad részét kapja kezébe, a többi két harmad részt tartózkodási hatóságához küldik, hová megérkezvén és magát bejelentvén, annak útján kapja meg.

A munkaidő alatt csak annyi szállítás engedtetik meg a fegyenczek részére, mennyi a közös munka elvégzéséhez okvetlenül megkívántatik.

A munkateremben egész munkaidő alatt mindenki folytonosan és szorgalmasan tartozik dolgozni és kijelölt helyéről engedelem nélkül senki sem távozhatik el. ***)

*) A felállított szabályok szerint a fegyencz tartási költségeit is megtartozik téríteni, így keresménye és értéke nagyobb rész a fegy-alap javára esik.

**) A jobb élelmi szerek alatt a bor is értetik, de ezen kedvezményben is csak a kitünően jó viseletűek és csak vasárnaponként, király Ó Felsege és Szt.-István királynapján részeltethetnek*.

***) Munkatermekről lévén szó, a Számolaj vári fegyházban a Martinuzi-féle régi varban a Casamatákba helyezett munkaterem figyelmet igényel, mert ide hiv. jelentés szerint szabad levegő nem juthat, s a fegyenczek nappal is gyertya mellett dolgoznak, a bodnárok, kerekések, és kovácsok épen nem bírnak munkatermékkel, hanem a külső udvaron egy roskadt félszer alatt dolgoznak. – Belgiumban a Genti fegyházban, a munkatermekben vannak az árnyékszékek is, mindegyik előtt a sarokban egy lábnyi széles ellenző, hogy a szükségét végző fegyenczet itt is szem előtt lehessen tartani. Vigyázzunk ily reformok behozására.

A házilag kezelt intézőkben az összes iparviszonyokra az első tiszti írnok ügyel fel, ez adja ki a munkaanyagot naponként a munkavezetőknek s azt valamint az átvételt naplózza, s e könyvek alapján minden hónap végével feldolgozás végett kiadott nyers anyagokról kimutatást készít s azt az ellenőrnek adja he. Az átvételt hetenként kétszer teljesíti s az átvett munkákat a munkavezető könyvéhe sajátkezűleg bejegyzi s a raktári könyvben a hévételek közzé iktatja, e részben is havi kimutatást tartozik tenni. A kész munkák árát az igazgató az ő befolyásával állapítja meg s bárminemű megrendelést csak az igazgató jóváhagyásával vállalhat el. Minden teremben ő ügyel fel arra, hogy a fegyenczek folytonosan és szorgalmasan foglalkoztassanak s a hiányokról vagy hibákról ideje korán jelentést tartozik tenni. *)

Házilag kezelt intézetekben a munkavezetőket az igazgató fogadja fel; kik az intézeti szabályoknak megfelelni tartoznak s oda kell törekedniök, hogy a fegyenczeket előirt mesterségekben oktassák, miért azon mesterségekben magoknak is jártassággal kell bírniök. **)

Miként hajtathatnak végre e szabály rendeletek, és mily eredményök leend, azt a folyó 1869. évvégével teendő kimutatásoktól várjuk.

*) Megfogjuk érni, hogy ezen iparviszonyokra felügyelő írnokok, a külföldi fegyintézetek mintázata szerint „Munkafelügyelő – Arbeitsinspector” nevezetet fognak nyerni.

**) A szabályok csak munkavezetőkről szólván kérdés, hogy Nagy-Enyedi női fegyházban a közvetlen érintkezés, úgy mint a munkábani oktatás továbbra is férfiakra van e bízva, mert maga a ministeri 1867. jelentés roszalta azt, hogy itt azelőtt 11 fegyőr tette a szolgálatot, minek káros oldala nem csak a női szemérmét, de az erkölcsiséget is sérté, s a felügyelők durvaságaival a siker nem volt elérve.

12.

A rabok munkáltatásáról hatosái börtöneinkben.

a) 1848-dik év előtt.

Ha a felsőbb rendeleteket vizsgáljuk, melyek hazánkban a hatóságok részére kiadattak, a fenyítő büntetéseknek célját még e század elein is abban leljük felállítva, hogy büntetések végrehajtása által a polgárok a bűntények elkövetésétől általánosan visszatartóztassanak.

Hogy a cél a bűnös megjobbítását is kívánta eszközölni, 1816-dik évben látták be a kormány vezetői, és az évben kir. rendelettel meghagyatott, hogy a mennyiben a hatóságok börtönhelyiségei megengedik, a foglyok nemükhöz illő kézi munkával foglalkoztassanak, – a munkabér tartásukra oly módon rendeltetett fordíttatni, hogy abból a hatóság által megállapított részök félretétetvén, kiszabadulások után kézbesítettet, és a mennyiben adakozásokból vagy más forrásokból számokra pénzek gyűltek be, azok hasonlólag közös tartásokra fordíttattak.*)

A jelen század harmadik tizedében egyes emberbarátok kezdték javaslataikkal a hatóságokat, e téren célszerű intézkedésekre ébreszteni, a megyék közül első volt Arad megye, mely 1821-dik évben kimondá, hogy a közmunkák helyett sikeres munkálatokra fordíttassanak a fegyencek hogy a házipénztárnak is, melyből tartatnak pótléket, nyújtsanak.**)

* Kir. rend. 1816 jún 1. és Jul. 26 H. J. 1816 aug. 13 23974 sz. A kibocsástandó rabnak bérfölöslegéről a kir. rendeletet jegyzetettel kísérte Linczbauer: Codex sanit. med. III. köt. 2 oszt. 485-487 lp. – Pauler „Büntetőjogtan” I. köt 210 §. – Legközönségesebb volt a közmunka teljesítés, szövés, pokróckészítés, legsúlyosabb neme volt a közmunkának a hajóvontatás, csatorna ásatás.

***) Leírom Aradmegye rabmunkáltató intézetét az eredeti levéltári adatok nyomán „Jogtudományi hetilap” 1867 24-ik számában. Az eredeti iratok a levéltárban 66/835 sz. a. vannak.

Jelen század negyedik évtizedében Tolna, Nógrád es Borsodmegye tüntették ki magokat. *)

A Jász-kun kerületek i 83 7-dik évben kerületi köz-

*) Tolna megye 1830-ik évben állított dolgozó intézetet, ez két teremből állott, 7 öl hoszúságban, 3 öl szélességben, ezekben 30 fonó 4 kártoló és 2 szövőszéken 4 szövőrab dolgozott. Melléjük 3 ör adatott. A munkátat szűrposztó készítésből állott, 8% mázsa gyapjúból készült 26 vég szűrposztó, a költség kitett 572 ftot, a tanító díj 184 írt 30 kr és kallozásdíj 39 ftot összesen a kiadás 795 firt 30 kr volt, ellenben bejött a szűrért 780 ft így a veszteség kezdetben csak 15 ft 30 kra rúgott és mellette 20 rab vált tanult szűrposztó készítővé.

N ó g r á d m e g y é b e n 1830-ik évben Kubinyi Ferenc főszolga-bíró indítványára kezdetett meg a posztó készítés a rabmunkáltató házba csapómester lett 300 firt évi fizetéssel Janovszki Pal, de a komposztot más helyre kellvén hurczoltatni kalóztatás végett, mi sok pénzt emésztett fel, kallómalom állítására volt szükség, melyhez 2-3 órai. sétálásra a makacsabb vagy ostobább rabok használtattak fel. A fonás és szövés itt céliránytalannak bizonyult be. Pokróczokat nagyobb mennyiségben eladni nem lehetett, kenderből pedig szövetek készítése a könnyen gerjedő tűz, szerencsétlensége miatt nem ajánlatott. (Lásd 1830 Boldogaszó 23-án 315 sz. hozott jegyzőkönyvet és 1645 sz. jelentést.)

Borsodmegye, mely magát többször tette azáltal nevezetessé hogy a börtönrendszerben reformokat hozott be, 1834. évben rabjait oly munkatételre kívánta alkalmaztatni, hogy élelmeket kézimunkái okkal keressék meg, és ez időben Reviczky Adam főcancellár, mint e megye főispánja tett indítványt rabmunkáltató intézet felállítására, e célra átadott tiszta fizetéséből 724 ft 10 krt.. utánna B. Vay 400 ftot, masok pedig 1000 ftot ajándékoznak e célra, azonkívül kibocsátott 202 db 10 ftos részvény melyet a fölbirtokosok, tisztviselők, tőkepenzesek emberbarátok vettek meg. A kitűzött jó célra Döry Krisztina asszony miskolczi házát engedte által 1834 mindszenthó 23-án. A ménló istállóba is foglalkoztatott 17 rab. A szűrposztó szövés volt az első munka, az intézet 9 havi munkálódásával 1091 ft 47 krt. keresett. Terv szerint 300 dolog napra 300 mázsa gyapjú kellett, akkori árban mázsája 50 ital számítva, tett a kiadás 15.000 ftot, mester és legény fizetésére felment 600 ft. 40 rabnál 15 krval napi járadéka 365 napra – 3650 í ü. javításokia 50 ft. összeg – 19300 ft. számítás szerint készült 600 vég posztó, melynek vége 35 íjával 21,000 ftra. vétetett fel, így nyereség 1700 ft. volt. – rabmunkáltatásra téglá színhely is állítatott egy 4 köblös földön, s éhez szekér és két ló adatott, – 1838-ik évben házetők munkálódásával 42 rab foglalkoztatott, 37,000 nyers téglá készült, s ezt 12 rab, 5-5 kr. napi fizetéssel készíté el. A czik kelendő volt. 1841-ben a megye már annyira unta foglalkoztatni rabjait, hogy 3263 sz. jelentés szerint vizsgálati foglyokat is kértek a deszka és zsin-dely készítő intézetbe mely munka szinte jövedelmező volt, így a 9584 ft 05kr alapból csak 3773 ft 31 kr adatván ki maradt 2185 ft a pénztárba, befizetetlen összegben pedig 3626 ft. – A rabmunkáltató intézeteket csak a hülsen kezelések szokván megrontani itt is 1839 Nov. 20-án 2478 sz. jelentés szerint J . . . László volt az intézet megrontója, ki ellen a per még 1866 évben is folyt.

gyűlési határozat és nádori jóváhagyás következtében építettek és szereltek fel dolgoztató intézetet, melynek szellemi hatásáról kiadásai és bevételeiről bőven ír Palugyai Imre. („Magyarország leírása,” 1854 III. köt. 88-90 lap.)

A hatósági átalakított fogházakra nézve azonban, a javító rendszer szerinti munkáltatásra vonatkozó szabályokat oly tüzetesen, egy megye sem állapította meg, mint Komárom megye mely fogházát is magán rendszer szerint építette.

E megye 1840-dik évben, állandó küldöttségre bízta börtönei felügyeletét, melynek minden tagja jogosított volt a dolgozó házat bármikor megtekinteni s a panaszosokat meghalhatni. A küldöttség a kezelés könnyítése és egyszerűsítése szempontjából, vállalkozóknak adta haszonbérbe az intézet munkaerejét, s a munkarend csend fentartására felügyelőket tartott, kiktől fegyelmi tekintetben, nem csak a munkálódó rabok s öreik, de a munkát igazgató mester és ennek emberei is fügtek. Ezen felügyelők vezették a számadásokat a bevételek és kiadásokról, és azt felülvizsgálásra a küldöttség elé terjesztették be.

A vállalkozó jogai közé tartozott a munkáltatást szerződése értelmében maga legjobb belátása szerint vezérelni, ellenben kötelességei közé tartozott arra ügyelni, és az örök által is ügyeltetni, hogy a fegyenczek se egymás között, se a börtönön kívüllevőkkel érintkezésbe ne jöhessenek, s a munkánál egymással ne beszélgessenek, kivéven a munkára vonatkozó értekezést, a fegyenczek előtt pedig példás magaviseleteiét tartoztak tanúsítani mindenben.

A munkálódó rabokhoz őrszolgálatra a legjobb viseletű örök használtattak, kik közül egy a munkaház ajtajánál folyvást töltött fegyverrel állott őrt.

A dolgozó házra a megye alaptökét rendelt ki, melyet a munkabérekkel neveltetett és a tőkét a házi főadószedő által elkülönítve kezelte.

A mint valamely fegyencz a dologházba került, a felügyelő a vállalkozóval egyetértve határozta meg hogy az

mily munkára alkalmaztassák, visszaesett gonosztevők közös munkára nem bocsátathattak.

Minden beérkező egy hetig magánzárkába munka nélkül hagyatott, hogy magába szálljon, önmaga által okozott bajainak súlyát érezze, s megtörődvén a munkát óhaja tárgyává tegye.

A rabok munkaideje nyári hónapokban reggel 5 órakor kezdődött, s tartott esteli 7 óráig, reggelizéskor egy, délre két órai nyugvás engedtetett. Az esztendőnek többi részeiben pedig a munka ideje a napok hosza szerint változott.

A reggeli munkaidejének beállása előtt félórával, a felkelésre harangszóval adatott jel, kevés vártatva azután a rabok börtöneikből a felügyelő jelenlétében és az örök fel vigyázása mellet folyosónként bocsájtattak ki, s az udvaron bizonyos a végre alkalmazott helyen megmosakodván a dologházba vezettettek és reggelizés úgy déli ebéd, vagy munka végeztével estve, börtöneikbe hasonló jó renddel vezettettek vissza, s ott nem csak estve, hanem addig is míg a reggeli vagy déli nyugvás ideje tartott elzárattak. A munka ismétleni folytatása idejének beérkeztét mindig harangszó jelzetté. Kellő felvigyázat volt arra is, hogy bűntársak vagy máskép különös barátságban levők, a börtön helyiségben se lehessenek egymással szomszédok.

A munka kezdése és végzése imádsággal történt, mely végre rövid és minden vallásbeli felekezetűek által egyszerre elmondható imádság készitetett, és annak az ájtatosság azon küljeleivel kellett végeztetni, melyet annak szentsége megkívánt.

A jó magok viseletű, szorgalmas munkásokról gondoskodva volt, hogy szabadulások idején, magok viseletök és munkásságok aránya szerint, az intézet jövedelméhez mérsékelt pénzbeli segedelemmel – ha arra – reá szorultak, a végre segélyeztettek, hogy kiszabadulások kezdetén a szükséges élelmi eszközökben, ne szűkölködhessenek.

Példás viseletű és munkásságú rabok már a börtönbe létök ideje alatt szükséges testi ruhából álló, vagy más ily-

féle ajándékkal jutalmaztattak meg, ellenben a makacsok, restek ügyetlenek kényszer munkára alkalmaztattak.*)

A rabok állandó hasznos foglalkoztatása céljából egy munkáltatási terv kidolgozásával Csongrádmegye 1842 évben külön választmányt bízott meg, mely e megyének körülményeit vette tekintetbe, s a megye pénztára megkímélése szempontjából egyes adakozásokat gyűjtött, melyek folytán úgy a még francia háborúk alkalmával alakított felkelési pénztárból vett kölcsönnel a dolgozó intézet felállítatott. (Lásd Palugyai Imre idézett munkáját Csongrád megyéről.)

A hatóságoknak a reform téreni törekvéseit megszüntette az 1848-dik évi forradalom.

b) 1818-dik év után.

A forradalom lezajlása után börtön rendszerről évekig szó sem volt. 1854-dik évben az osztr. igazságügyminis-terium jún. 16. rendeletével, intézkedett a fogházakról, megállapítván azok szerkezetét, és meghatározván a foglyokkal bánásmódot.

Ezen rendelet 85 § szerint minden legyen ez munkára kötelezett volt, s munkára használása rendszerint a fogházon belől történt, ha csak a fogház szerkezete, a bűnhöncök egészségének fentartásárai tekintet, vagy más viszonyok eltérést nem igényeltek, ez esetben is oly munkák voltak választhatók, melyek a fogház közelében, sok néptől járt utak érintése nélkül valának teljesíthetők, s melyeknél a feyencek, sem a közönség szemének nem voltak kitéve, sem a reájok való folytonos felügyelet nem gátoltatott, sem pedig az elszökés, vagy harmadik személyekeli összebeszélés veszélyétől tartani nem lehetett.

A hatósági feyencekre nézve is ha a viszonyok megengedték, iparszerű munkák hozattak be.

*) Komárommegye küldöttségének 1840 év tavaszelő 9-én közgyűlés elibe terjesztett jelentése a megyei dologház iránt. Komárom Weinmüller Fr. kiadása.

Egyébként a hatóságok sajátlagos viszonyaira vonatkozó szabályok megtartatni rendeltettek.

Az átmeneti korszakban a m. k. helytartótanács a hatóságoknál divatozó különböző eljárást, kitelhetőleg egy formaságra kívánván hozni, s az ügy fontosságának megfelelő rendet létesíteni. 1863-dik július 10-ről 20172 sz. a. szabályokat bocsájtott ki,*) melyek szerint a fegyenceknek hatóság házán kívüli dolgoztatása általános hely nem foglalhatott ugyan, ott azonban hol ez vagy egészségi tekintetben, vagy helyi viszonyoknál fogva, a közönségre nézve előnyösnek valósult be, s a helybeli vagy más sajátlagos viszonyok különös szabályokat kívántak, következő engedélyek adattak megszorításokkal:

a) közmunkára csak elítélt, s nem még vizsgálat alatt álló fegyencek, tisztesb rendűek pedig épen nem voltak alkalmazhatók.**)

b) magán házaknál végzendő munkákra fegyencek semmi szin alatt nem voltak bocsáthatók.***)

c) veszedelmes bűnhöncök addig is még fegyintézetbe szállíttathatának, közmunkákra nem voltak rendelhetők.

d) országos vagy heti vásárok alkalmával a fegyencek ki nem voltak bocsájtathatók.

e) minden küldolgoztatás esetében a foglyoknak szigorú őrzésére, s ellátnak meggátlására, mind a népperi érintkezés teljes lehetlenségére legélesebb figyelem volt fordítva.

*) Ensel „Fenyítő eljárásra vonatkozó szabályrendeletek.” Pest 1867, II f. 6 lap.

**) Közmunka alatt rendszerént a hatósági ház tisztogatása értetik, u. m. pallómosás, meszelés stb. nőknél elzártak ruhái mosása, javítása. – Az 1854 jun. 16 ministeri rendelet megengedte azt is hogy oly vizsgálati foglyok kik önmagokat élelmezni, vagy vagyon viszonyaik szerint e fogházban kapott élelemért kárpótlást adni nem képesek, házi munkára szoríttathatnak a mennyiben azt a fogház szükséglete kívánta, e íészen azonban a gondoskodás oda ment hogy más bűnhöaczőkkel vagy vizsgálati foglyokkal e rendezésbe nem jöhettek.

***) A jaszkún kerületi börtönökből magánosok használatára, de csak varosfalain belől adattak ki a rabok és pedig tartáson kívül téli hat hónapban 6 kr. nyári hat hónapban 10 kr. díj mellett, azonkívül a hajda díja 15 és 25 kr. volt. (Palagyai. Magy. orsz. leírása II. k. 94 lp.)

A munkabért illetőleg, az a helyi körülményektől függött s az általánosan megszabható nem lévén, csak annyi adatott utasításul, hogy:

a) a fegyencek munkabére, a helyileg szokásos nap-számnál, mindenkor mérsékeltebb legyen,

b) a munkaadó tartozott a béreket előre a várnagy kezéhez fizetni, ki valamint a munkára eresztett foglyokról, úgy a bejött pénzekről is, ellenörködés mellett, rendes naplót vezetett, s a begyűlt pénzt további kezelés végett minden hó utolján a házi pénztárba beszolgáltatta,

c) a munkabéernél $\frac{1}{2}$ része a házi pénztár javára esek, $\frac{1}{3}$ része azonban a fegyenc kiszabadulása idejéig eltétette-tett, és az akkor neki kézbesítettett, vagy szükség esetén ínségben hagyott családja számára, engedély mellett kiadatott,

d) a munka béren kívül őrhajdúk számára szedett napi díjjaik többé nem voltak szedhetők.

Mind a férfi mind a női fegyencek, ha foglalkozásra kijeleltettek, kivétel nélkül kötelesek valának teljesíteni a kijelelt munkát, ha csak arra az orvos által egészségteleneknek nem nyilvánítottak.

Rendszerént vasban teljesíték a reájok mért munkát, kiket azonban e szakmányok teljesítésében a vas akadályozott, a mester meghallgatása mellett, a munka időre a felügyelőség a vasat levétethette.

A munkáltatás idő rendszerint nyári hónapokban 12, téliekben 8 órára volt szabva, mely időnek körülmények szerinti beosztása a felügyelőséget illette.

Bármely valláshoz tartozó fegyencek ünnepnapjaikon csak könnyebb házi munkákra használtathattak.

Hivatalnokok vagy magánszemélyek szolgáltatóra, újabb időben a fegyencek kevésbé fordíthatattak mint ezelőtt.*)

* A hajdani konyhásrabok, kivülletőkkel nem csak a magok érdekeit tölték be, hanem elzárt cimboráikról sem feledkeztek meg, míg

Újabbán az alkotmányos világban a reform téren keveset tettek a hatóságok, 1868-ik évről Abaúj megyét lehet kiemelni, hol 1868. év utolsó évnegyedes közgyűléséből szakférfiakból álló bizottság küldetett ki, hogy a házi pénztárt felette terhelő rab tartási költségek behajtása és e költségek kezelése tárgyában javaslatot tegyen. A kiküldött bizottság nem értebe félrendszabályok indítványozásával és oly javaslattal lépett fel a közgyűlés elé, mely teljesen e kor színvonalán áll.**) Indítványoztaték ugyanis, hogy a megyeház börtönében letartoztatott rabok magánosoknak munkára kiadassanak, és a befolyt pénz fele a rabtartási költségek fedezésére fordíttassék, másik fele pedig az illető rab javára félretétessék, hogy kiszabadulásakor azon jótekyony befolyáson kívül, melyet az önszorgalom gyümölcének élvezete, az emberi kedély nemesbülésére gyakorol, néhány fillér birtokában, ne legyen késztetve az önfentartás parancsszava által új bűntény elkövetésére, melynek büntetését még alig állotta ki.**)

részökre kívül mindenre alkalom nyílt, becsúszttak társaiknak oly portékákat, melyeket külömben tilos volt bevinni. Bor, dohány, kártya, gyufa, gyertya a legügyesebben át lett általok csúsztatva, rajtavesztésnél ha a kijárási privilégiumot elveszítette egyik, folytatta a csempészést a másik, vagy a börtönészekkel csináltak sub rosa féle visszonyt. A közmunkára kijárási rabok is ily közvetítők, és a behozott tárgyakból osztalékosok voltak. Ezen utakon a fegyencek habár háromszoros áron de mindenhez hozzá jutottak. A konyhásrabok valóságos mételyek voltak, kik összeszedték a külső híreket és bevitték társaiknak, correspondentiát üztek, a munkások ezek által a munkálataikat is kitudták lopatni, eladatni, és bevételből pénzelní.

*) Pesti napló 1868 dec. 13. 287-5501 ft.

**) Ezen valóban szabadelvű és humanitás által hangosan kövelt reformnak is voltak ellenzői míg Dubovay Béla törvényszéki elnök és Juhász Mihály tisztí főügyész a javaslat védelmére kelve a közgyűlés szöbbséggel elfogadta a bizottsági javaslatot.